

RAJKO TOPOLOVEC

POT DO KRUHA

Knjiga je izšla
s pomočjo časopisa Slovenske brazde
ter občin Ormož, Ptuj in Ljutomer

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

821.163.6-312.6

TOPOLOVEC Rajko
Pot do kruha / Rajko Topolovec - Ljubljana: Brazde, 1998

COBISS-ID 42471937

Po mnenju Ministrstva za kulturo (št. 415-817/97 mb/ap, z dne 12. 11. 1997) SE knjiga avtorja Rajka Topolovca: POT DO KRUHA, šteje med proizvode, za katere se plačuje 5% davek od prometa proizvodov.

Rajko Topolovec

POT DO KRUHA

Založba Brazde, d.o.o.

1998

3

RAJKO TOPOLOVEC

Življenje je zaživel pred šestdesetimi leti v kmečki hiši v vasi Jastrebcu, fara Sv. Bolfenk, ki se nahaja na vzhodnem obrobju Slovenskih Goric od nosno Prlekije. Za tiste horoskopsko natančnejše ali morda mlajše pa, da se je to zgodilo 26. 8. 1937 na Kogu v občini Ormož.

Po drugem razredu nemške šole je nato po vojni spet nadaljeval z drugim razredom v Titovi Jugoslaviji. Posebno še tisti čas, ko je še kako veljalo za podeželje, da ti tega kar imaš v glavi nihče ne more vzeti, so ga poslali v nižjo gimnazijo Ormož in Ljutomer, in nato pa po lastni želji v Srednjo tehniško šolo v Ljubljano, kjer je leta 1957 po naključju postal metalurg. Nekje v sredini delovne dobe, ko je delal kot metaluški tehnik v TGA Kidričevo, pa je dosegel tudi izobrazbo ing. org. dela.

V tem delovnem okolju, ki se danes imenuje TALUM je tudi izpolnil vse potrebne pogoje, da se je lahko jeseni leta 1993 upokojil.

Je človek "nemirnega duha", ki se je v življenju menda poskusil prav z vsem, kar je človeštvu do danes dano. Kot zadnje je omeniti, da je v petinpetdesetem letu, kot najstarejši Slovenec, opravil pilotski izpit za motornega zmaja, v šestdesetem pa mu je kakor vidite, s pomočjo računalnika nastala ta knjiga.

Veselje do javnega pisanja, najprej v svojem tovarniškem glasilu Aluminij in nato v drugih časopisih in revijah, je prav gotovo poleg očetovega "prispevka" tudi "kriv" njegov nekdanji profesor, znani slavist, književnik in dolgotrajni ravnatelj ljutometske meščanske šole in potem nižje gimnazije Jan Baukart.

Ptuj, 27. 10. 1997

Predgovor

Vsebina knjige je mešanica spominov, videnj, tragikomičnih prizorov in ocen treh političnih obdobij, gledano z očmi mladostnika iz podeželja, ki ga politika režima in želja po znanju žene preko domačega kmečkega praga v mesto med delavce - proletarce.

Zgodbe so zapisane po resničnih dogodkih in doživetjih avtorja in ožjega kroga sorodnikov in sicer v prvi tretjini njegovega življenja. Nekaterim dogodkom je avtor dodal zapise drugih piscev in jih dopolnil z modernim pogledom na svet.

Avtorja je, kot je napisano v knjigi, doletela usoda, ki ga je še kot otroka prisilila v to, da je zapustil rojstno hišo in kmečki stan ter se podal na pot za kruhom v mestno šolo.

Ob vseh skušnjavah t.i. črnega obdobja in tudi kasneje v delovnem obdobju ob različnih življenjskih razpotjih pa seveda ni pozabil na svoj izvor.

Prijetno branje!

ZAZNAVEK PRVEGA SPOMINA

KDAJ ZAČNEMO ŽIVETI

Da bi zadovoljil uvodnemu naslovu oziroma vprašanju, ki sem si ga naložil - naslovu o kratkem sprehodu skozi bistvo človeškega življenja z dušo - ne morem mimo razlag o izvoru in smislu tega življenja. Kot vemo, so te razlage lahko avtoritativne in zagovarjajo na osnovi starih sporočil in zapisov božanstev vseh vrst, in pa razlage, ki jih zagovarja znanost moderne dobe. Za upoštevanje enih in drugih zagovornikov teh razlag, bom na to obče človeško vprašanje skušal odgovoriti tako, da bom prve zadovoljil z razlago o neumrljivosti duše, druge pa z razlago o materialnem videnju življenja. Za pomoč k tej težki nalogi se opiram na verske in socialne nauke brahmaizma, oziroma na njegovo sodobno obliko hinduizma, ki je največja verska skupnost na tem svetu.

Tisto kar človeka ločuje od živali je, da človek prakticira poleg razmnoževanja, hranjenja, spanja, branjenja, še duhovno življenje. Ljudje brez duhovnega življenja so torej na ravni živali. Gre za življenje in za duhovnost, ki pripada samo človeku. Kdaj in kako pa je torej nastalo življenje? In kako je z dušo?

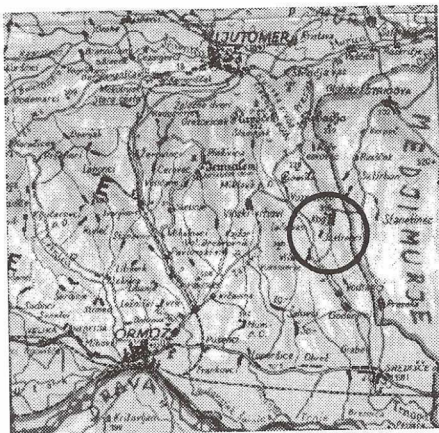
Znanstveniki so si s sijajnimi tehnološkimi dosežki nadeli avreolo nezmotljivosti, ko zagovarjajo verzijo o materialnem izvoru življenja. To naj bi se zgodilo s postopnim razvijanjem - evolucijo pred štirimi milijardami let, ko so ob delovanju sonca, ognjenikov in bliskov nastale ogljikove spojine kot je aminokislina in sestavine nukleinskih kislin, ki so osnova za živo celico. Preobrazba take sestavine v živo celico pa še vedno ni pojasnjena. Znanstvenikom naj bi torej manjkala le še ena kemikalija, da bo porojeno novo življenje, manjka jim le »manjkajoči člen«.

Srila Prabhupada, hinduistični mislec, v svoji knjigi *Življenje izvira iz življenja*, ki je izšla leta 1973, pravi, da je ta manjkajoči člen palica, s katero bi bilo potrebno tepsti znanstvenike sodobnega časa, ki vkljub najsodobnejši opremi in novo odkritih kemikalijah ne uspejo najti tega člena oziroma, da si drznejo kljubovati avtoriteti Boga. Tako kot se nekoč nihče ni mogel pritožiti zoper cerkveno oblast, ne da bi tvegala prekletstvo, se danes nihče ne more pritožiti zoper gospodstvo znanosti, ne da bi tvegala, da se ga obtoži blaznosti in norosti.

Upajmo, da bo manjkajoči člen kdaj najden, da se bo lahko porodilo umetno življenje, a vendar kot uganka ostaja še duša, ki zagotovo ni materialnega izvora, da bi jo lahko naredili iz kemikalij. Duša se ne rodi in ne umre, ampak živi naprej. Torej duša ne izvira iz prvobitnosti, temveč iz življenja. Dopustimo možnost, da velja eno in drugo in ne kratimo dosežkov mislecev in znanstvenikov, oziroma dajmo prav obojim!

Življenje sem zaživel pred šestdesetimi leti v kmečki hiši v Jastrebcih, v fari Sv. Bolfenka, ki se nahaja na vzhodnem obrobju Slovenskih goric. Glede na preteklo komunistično sramoto, preimenovanja in brisanja krajev in geografskih obeležij s svetniškim okraskom, ki so tisoče let spontano nastajala, moram k tej lokaciji, za tiste ki so morda že pozabili in seveda še za mlajše, dodati, na Kogu v Prlekiji. Prleki so vztrajni in ponosni ljudje in tudi trmasti in se s težavo ločijo od svojega ognjišča, razen če se jih

v to ne prisilili, kot se je to zgodilo meni in še mnogim mojim vrstnikom. Da pa ta pozitivna kritika Prlekov ne bi izvenela kot lastna hvala dodajam, da to ni samo moje mišljenje, temveč jo lahko najdete tudi v drugih uglednih knjižnih delih naših sociologov in teologov, ki so se ali se še ukvarjajo s tovrstno tematiko slovenskih korenin.

»Zvestoba ostane do groba«, za Prleka niso prazne besede.

VSAK IMA SVOJE OGNJIŠČE

Občudujem ljudi, ki se venomer selijo. Kakšen je njihov značaj? Pravijo, da se mora vsak nekako znajti, največkrat pa dobiš na tako vprašanje odgovor kot oguljeno opravičilo, »s trebuhom za kruhom«. Upam si trditi, da resnični patriot oziroma domoljubno vzgojen človek, tudi zaradi tega krutega razloga, ognjišča, rojstne hiše, vasi ali celo domovine ne bo zapustil. Za tako odločitev je najbrž potrebno neko drugo psihično nagnjenje, ki mu rečemo tvegano početje, avanturizem, pohlep, vizija, ali politika nečesa, ki si je niti sam izvajalec ne zna razložiti.

V novembru leta 1981 sem se v New Yorku po naključju srečal s sonarodnjakom, ki za zapustitev ognjišča ni znal najti prepričljivega odgovora. Izognitev služenja JNA v Titovi Jugoslaviji mu je bil le začetni impulz, da se je ob koncu petdesetih znašel v ZDA, nato po nekaj letih v Braziliji in nazadnje še v

Kanadi. Tedaj, ko mi je to pripovedoval, je živel v Mehiki. Med seljenjem je kupoval, ustanavljal, menjaval podjetja in posestva. Zamenjal je tudi tri žene in »pridelal« dobra pol ducata potomcev. Vsaka lokacija mu je predstavljala neko eksistenčno celoto, kot je dejal pa so vsi udeleženci v tej avanturi danes dobro stoječi in preskrbljeni. O njihovi sreči pa mi ni odgovoril pritrdilno. Poslušal sem ga ter si sproti ogledoval pripadajoče fotografije skozi opisano obdobje štirih desetletij. Vso to pripovedovanje je izvenelo tako kot bi si menjaval srajce.

Svetovljan na radovedno vprašanje, čemu mu tako življenje, ponavadi najde odgovor v stilu znanega reka in te spravi v dilemo: »Kdor ni nikoli odšel iz rojstne vasi misli, da je njegova vas ves svet.«

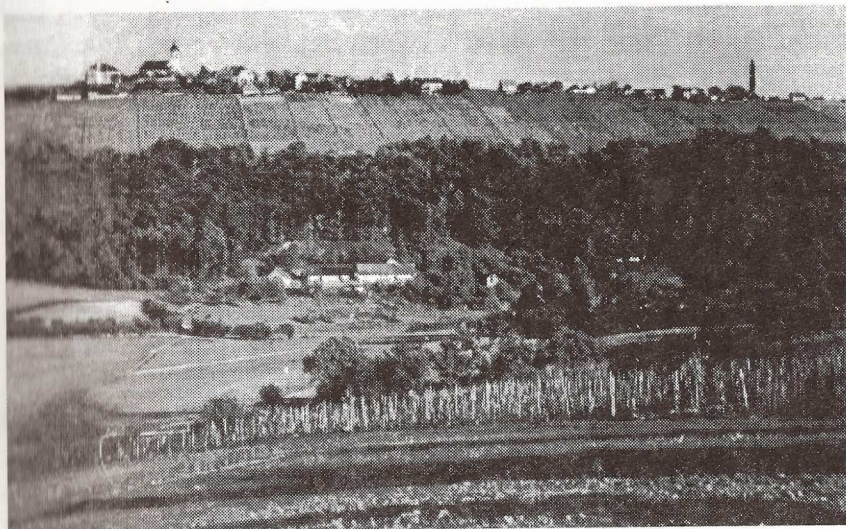
Ali ima ta človek kje svoje ognjišče?

Oziraje se na čas, ko so skozi tisočletja potekala razna preseljevanja, bodisi celih narodov, ki so si iskali boljši in udobnejši življenjski prostor ali pa imeli le pohlepno željo po plenjenju, kot nam navaja zgodovina ali pa tako posamič, kot sem zapisal sam. Nič pa ni zapisanega v tej smeri, kar se je dogajalo v bližnji preteklosti z našim domačim oziroma mojim ognjiščem.

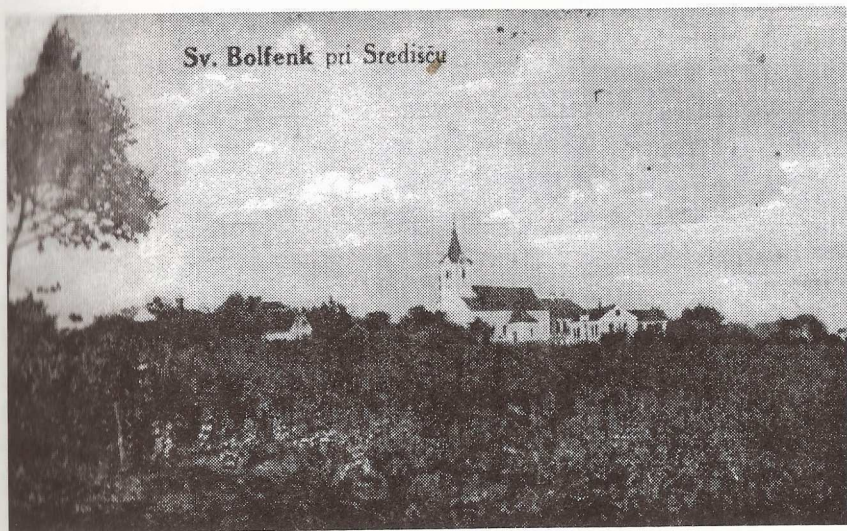
Tudi sam sem moral kot otrok zapustiti svoje ognjišče. Mogoče je beseda »moral« nekoliko vprašljiva in ne pomislim na ekonomski razlog, kot se je to dogajalo pri nas v začetku 19. stoletja. Razlog mojega odhoda je bolj politične narave, vendar ne takšne, da bi rekel emigracija, ampak je temu razlogu, poleg želje po znanju predvsem treba pripisati še komunistično vizijo da bi podeželsko mladino uspešneje prevzgojili v duhu komunizma, le če bo ta v čim večji meri preseljena med proletarce v industrijska mesta.

Gledano skozi zgodovinske oči na slovensko ognjišče danes in iz zornega kota na novo nastalo državo Slovenijo, gledano od sedemdesetih let desetega stoletja, ko se je to področje, ki ga

zajema današnji obris Slovenije, v okviru Bavarske Karantanije, omenjalo kot »Slovenska marka«, je minilo več kakor tisoč let.

Rojstni kraj s te in one strani nekoč - leta 1925

Skozi ta zgodovinski pogled prav tako vidimo, da so se v tem času preko naših ognjišč zvrstili mnogi viharji iz zahodne, vzhodne in južne strani. Vsak je majal po svoje naša ognjišča, pa tudi nemalokrat uspel kakšno izkoreniniti, zlasti če nismo bili trdni, neomajni in enotni. Tu imam vsekakor v mislih tudi zadnji vihar, ki smo ga previharili v začetku devetdesetih dvajsetega stoletja. Upajmo, da je to bil resnično zadnji!

SPOMIN PRVEGA SPOMINA

Ali ste že kdaj pobrskali po možganih za prvim spominom oziroma kako daleč v otroštvo sega vaš spomin? Vprašanje, kdaj oziroma česa se najprej spominjam, mi večkrat pride na misel, zlasti če spanec ne pride takoj, ko ležem k počitku. Z brskanjem po sivih celicah poiščem prve spomine v množici nadaljnjih zaznavanj, ki so se mi nakopičile do danes, ko sem že v zadnji tretjini življenjske poti.

*Raymund 4 leta star boga
Damaronke, 26. 8. 1941*

Kmalu po prvem spominu

Najbrž gre pri tem za nekaj izrednega, za močan vtis ali nepozabno doživetje. Največkrat je to kakšen atraktivni dogodek za otroške uči in ušesa, ki pa je v vzročni zvezi z nekim splošno znanim dogodkom, morda tudi zgodovinskim. Tak je moj primer. Pa ga pogledjmo!

Zanimala me je, neznanka oziroma trenutek prvega spomina, in sicer,

koliko sem bil takrat star. Matematično tretjo neznanko lahko izračunamo s pomočjo dveh znanih. Tako sem datum mojega prvega spomina izračunal po enačbi dveh znanih dejstev in sicer, datuma rojstva in datuma zaznavnega zgodovinskega dogodka, ki je v mojem izračunu datum nacističnega napada na kraljevino Jugoslavijo. Iskana neznanka, kdaj v otroštvu mi je začel delovati spomin, mi je povedala, da sem bil takrat, ko sem se prvič nečesa zavedal, namreč korakajoče nemške vojake mimo hiše, star natanko tri leta, sedem mesecev in devet dni.

Še danes vidim sliko, kako je skupina vojakov v zelenih uniformah strumno korakala po mokri cesti mimo oreha, kjer sem bil v preži in čakal na razplet dogodkov. Na čelu čete sta korakala dva bobnarja z manjšima živopisanima bobnoma. Koračnico sta bobnarja začela udarjati, čim se je skupina, menda vod okupatorjevih vojakov, začela bližati strnjenim hišam ali občudovalcem, pa čeravno so bili to v večini le radovedni otroci. Korakajoča četica je nato takt bobnarjev pospremila z udarci škornjev, kot se je seveda »spodobilo« za nacističnega vojaka, ki zmagoslavno koraka v slovensko vas.

Človeški spomin je torej kot računalnik, dokler se ne pokvari, se venomer polni z novimi spomini, ko pa je uničen, so vsi njegovi spomini izgubljeni. Tudi zato jih je dobro zapisati!

Je že res, da otrok zaznava utrip svoje matere, še zlasti, če ta joče, ker ne ve kaj se dogaja z možem oziroma očetom, ki je bil vpoklican za obrambo domovine, kot se je to zgodilo takrat z atekom po mobilizaciji. Ni vedela ali ga bo še kdaj videla in ali ga bom jaz sploh kdaj poznal. V tej negotovosti in jezi na povzročitelje tegob, Nemce, jih seveda ni mogla počakati in lepo pozdraviti, ko so korakali proti Sv. Bolfenku na Kogu. Biti odklonilen in takoj pokazati nelojalnost do nove oblasti, pa bi pomenilo slab zapis v novemu režimu. Prav zaradi tega vzroka so zato v večini primerov matere poslale na naročeni obcestni triumf

okupatorske četice le otroke, ki še niso vedeli za kaj gre. Med njimi sem bil tudi jaz, češ da bom videl vojake.

V tem prepričanju se mi je posvetilo, da bom med vojaki videl tudi ateka, ki je bil vpoklican in ki sem ga pogrešal že dva dni. Z vso otroško radovednostjo sem tako pod orehom ob cesti čakal in čakal, a ateka med njimi nisem dočakal.

V SPOMIN ATEKU, MAMI IN ROJSTNI VASI

ATEK KOT VOJAK

Za spomin hranim dve atekovi vojaški knjižici. Prvo iz kraljevine Karađordjevičev in drugo iz obdobja Socialistične republike oziroma iz Titove Jugoslavije. Vmesno, Hitlerjevo, pa je kot dezertar Wehrmanschafta uničil, ko je zbežal pred partizani iz straže na železnici.

Iz primerjave obeh, kar je opaziti že po pisavi, je bila vojska kraljevine srbsko orientirana, saj je dajala prednost cirilici. Vojaška knjižica Titove Jugoslavije pa daje prednost latinici. Iz navedenega lahko sklepam, da se je Slovincem, kar se tiče asimilacije, v prvi Jugoslaviji očitno pisalo slabše kot v drugi. Sodeč še po ostalih zaznavah v knjižici prve Jugoslavije, kot so orožne vaje, spremembe mobilizacijskih mest, itd., je moč sklepati, da se je kraljevina kar vneto lotila obrambnih priprav, vsaj tam proti štiridesetim letom, ko se je začela kazati preteča nevarnost porajajočega nacizma v Nemčiji oziroma, ko so se začeli nečedni posli nacističnega oblastnika Hitlerja. Tudi vzhodna, komunistična početja, ki so bila sicer ideološko olepšana in kar se

Prva in zadnja vojaška knjižica
mojega ateka

tiče grozodejstev, bolj tajna, so oblastem v Beogradu narekovala določeno opreznost, saj je prišlo do prepovedi Komunistične partije Jugoslavija (KPJ). Pospesena oborožitev takratne Jugoslavije proti štiridesetim torej ni bila naključna.

Iz prve knjižice vidim, da so se artilerijskemu kaplarju orožne vaje kar vrstile. Leta 1937 - štirinajst dni, leta 1939 šestindvajset dni in mesec dni leta 1940. Spominjam se, kot mi je atek pripovedoval, kako so na zadnjih vajah streljali z naj-novejšimi topovi znamke Škoda.

Verjetno s prav takimi, z lesenimi špicami in železno šino na kolesih, kot sem tudi sam leta 1958 streljal za izpit rezervnega topničarskega oficirja v Zadru. Razlika je bila le v tem, da smo takrat osemnajst let pozneje, te topove skrivali, ko smo jih kot zastareli arzenal transportirali na položaje s tovornjaki pod plahkami, da jih ne bi videl kak turist. Za slavno JNA bi bila sramota ponašati se s takšno kramo.

Druga svetovna vojna, ki sta jo v Evropi sprožila nemški

nacizem in italijanski fašizem, se je po padcu nekaterih držav in priključitvi Avstrije v veliki »Rajh«, znašla na domačem pragu. Kot vemo, se je to zgodilo 7.4.1941. Balkanske zdrahe v takratni Jugoslaviji so se še s premladim kraljem Petrom dodatno kulminirale, tako da je bila anarhija v državi na višku ravno ob "pravem" času. Volja za obrambo države pred zunanjo, pa tudi notranjo nevarnostjo, je sicer bila, kar potrjuje tudi izvedena mobilizacija in omenjene vojaške priprave, kar pa ni zadostovalo za organiziran vojaški odpor.

Tudi atek je dobil dva dni pred usodnim dnevom vojaški poziv. Tokrat ne za preizkušanje najmodernejših topov v Zg. Radvanju pri Mariboru kot zadnjič, ampak tistega z oznako »takoj v najbližjo vojašnico«.

Naslednje jutro se je javil v ptujski vojašnici, kjer je izvedel, da mora takoj naprej v Žetale, saj je bilo očitno na Ptujju že »vroče«. Tam je že med preoblačenjem dobil nalogo, da je zadolžen za skladišče uniform. Očitno je bil med prvimi »discipliniranimi prišleki« in zato spoznan za primernega tej nalogi. Zmeda je, kot je izgledalo že takoj na začetku, načela živce nadrejenim, saj so Nemci že v tistem trenutku prestopali avstrijsko - jugoslovansko mejo na Muri. Tako je atek, kot skladiščnik, čakal na ostale mobilizirance, jim sproti delil vojaško opremo in pri tem naletaval na razne težave. Namreč pri vpoklicu fantov v uniformo je menda že prastara navada povsod naokoli, da je abstinenca alkohola ob taki priložnosti greh. Seveda so bile s temi, ki so bili v rožicah pri deljenju vojaške opreme, velike težave. Začel se je ozirati naokrog, da bi kje zagledal kakšnega predpostavljenega, ki bi poskrbel za disciplino pri tem delu, a zaman. Nikogar od tistih, ki so ga zadolžili za to nalogo več ni videl nikjer. Tudi novih mobilizirancev je bilo vse manj, pa tudi tisti že preoblečeni, so izginevali.

Proti večeru je le zagledal nekoga od poveljujočih in ga uspel vprašati, kaj naj stori ob vsej tej obilici opreme. Sogovornik, ki je

ravno tako imel raje haloško kapljico, kot pa ljubezen do domovine, se je oprijel atkovega ramena in mu zaupno šepnil na uho: »Naredi enako kot drugi«. Zadoščenje je bilo doseženo. Hitro je pograbil svoj nahrbtnik s civilno obleko in neopazno izginil v globino bližnjega gozda, kjer se je preoblekel. V civilni obleki se je še bolj oprijel globine Maclja in Hrvaškega Zagorja ter se začel pomikati proti vzhodu, proti domu. Med potjo je izvedel, da so Nemci svoje že opravili in da je mirno.

ATEK - »VES MEŠTER«

»Ves mešter« v Prlekiji rečejo tistemu, ki se loti vsega in pri tem več ali manj uspe. Delavnici, skromno opremljeni z orodji in drugimi pripomočki, ki jih je izdelal atek sam, smo rekli »verkštat«. Tu je ustvarjal že od mladih let najprej ob petrolejki, nato ob karbitovki in končno ob žarnici in večkrat delal tudi pozno v noč. V njej se je delalo ali popravljalo prav vse, od ure do podkve. Znal je narediti sod, čebelji panj, podkovati konja, pa tudi elektriko na veter itd.. Kot ljubitelj sadjarstva in čebelarstva je večkrat v roke vzel pero in napisal kak članek v tovrstne revije, zlasti še, če je s tem v zvezi odkril kaj novega. Na teh področjih je dobil tudi krajevni priznanji za pedagoško delo. Najdragocenejše priznanje mu je bilo Zlati znak Janše, kar predstavlja najvišje slovensko priznanje na področju čebelarstva.

Domačijo v Jastrebcih je dvakrat obnavljal; prvič, ko so jo leta 1935 kupili oča (dedek) in drugič, ko jo je vojna vihra v drugi svetovni vojni upepelila.

Uvodni zapis potrjujem z anekdotama in vmesnim razmislekom:

Bilo je še v času vladavine »Petrčka«, ko se je začel atek ukvarjati s fotografijo. Takrat trd oreh celo za amaterje v mestu, za podeželje pa je bila popolna neznanka. Ne le to da je fotografiral, sam si je pripravljaj tudi potrebne kemikalije za razvijanje plošč in izdelavo slik. Kot vsaka oblast, se je tudi tedanja ukvarjala z izdajo modernejših osebnih izkaznic, tako da je atekov hobi postal tudi donosen. Lahko si je kupil kolo, šivalni stroj in še kaj. Nekaj let pred tem pa so oča kupili tudi kmetijo v Jastrebcih.

Vse to je postalo nekomu v vasi sumljivo. Začele so se širiti govornice češ, da Tunek, kot smo ga klicali po domače, zna delati tudi denar. Ta sum je prišel na ušesa ovaduhom, ki jih ni manjkalo v nobenem režimu.

Nekega dne sta se pri ateku pojavila dva orožnika - žandarja z ustreznim potrdilom o njuni nalogi. Atek jima je pokazal vse imetje v zvezi s fotografijo. Ko ju je peljal po nerodnih stopnicah na podstrešje, kjer je imel temnico, mu je žandar, s katerim sta se poznala, zaupno rekel: »Tunek, da ne boš mislil, da midva v to verjameva, da se denar kar tako lahko doma dela«!

Znanost se vztrajno in hitro uveljavljala. V potrditev in za razmislek navajam nekaj utrinkov na temo človeškega razvoja:

S Kristusovim rojstvom je opredeljen faktor človeškega razvoja s številko ena. Leta 500 pa je ta faktor znašal že tri, kar pomeni, da je bilo človeštvo že takrat bolj razvito. Leta 1000 pa je ta faktor opredeljen s številko stodvajset. Ali pa: za količino

znanosti, ki smo jo pridobili v prvih petsto letih, danes ob koncu drugega tisočletja potrebujemo le devet let.

Luč - svetloba je v Bibliji zapisana kot sveta danost človeštvu. Človek je že od nekdaj razmišljal, kako luč izpopolniti. Uporabljale so se trske, oljenke, sveče, petrolejke, karbitovke in končno električna luč.

Pravkar se je iztekla druga svetovna vojna. Vse kar ji lahko pripišemo pozitivnega, kot vsaki vojni, je le to, da smo z njo pridobili tehniški razvoj. Pri nas, kjer so se bojevali kar lep čas, je na bojnem polju ostalo marsikaj zanimivega. Nekdo se je lotil zbiranja orožja, atek pa potrebne dele za dolgo načrtovan projekt - »elektriko na veter«.

Nedaleč od doma je obtičal nemški tank, vaba za mnoge, danes bi jim rekli »mrhovinarji«. Ateka so seveda zanimali električni generatorji, akumulatorji in žarnice. Najprej si ga je samo ogledal in ugotovil, da se spleča, vendar brez orodja ne bo šlo. Ko se je naslednjega dne bližal tanku, je že od daleč opazil opozorilni napis »ne dotikaj se - minirano«. Previdno se je približal. Slišal je, da se v notranjosti oklepa nekaj dogaja. Ugotovil je, da sta to opozorilo napisala tista, ki sta bila na delu v notranjosti tanka, da bi odgnala ostale. Ko sta opazila, da pri delu nista več sama, je eden zamrmral proti ateku: «Ali ne vidiš kaj piše na kupoli?». Atek pa se je znašel in izgovoril: »Saj se tudi vidva ne ozirata na to!« in se tudi lotil načrtovanega dela.

Proti jeseni leta 1948 je bil projekt »elektrika na veter« nared. Odstraniti je bilo potrebno le še staro hruško rjavko, kot smo ji rekli in je rasla na prav najprimernejšem mestu za postavitve naprave. Nekaj je bilo o tem prepira, a so tudi oča, kot največji nasprotnik, da se hruška podre, popustili.

Drog, najlepša smreka, ki je rasla v našem gozdu, na katero je bil montiran generator, je merila v višino devet metrov, dvokraka vetrnica pa je imela premer nekaj čez štiri metre. Dva akumulatorja po šest voltov pa sta skrbela za to, da je bila luč tudi tedaj, ko ni bilo vetra. Pri obratovanju je največ težav povzročal le premočan veter oziroma vihar, saj se je takrat ponavadi tudi kaj zlomilo.

Kot je pri vsaki novosti, posebno na vasi, preveč pametnih ljudi, tudi ta projekt ni bil izvzet opravljanju. Tudi oča so znali zagnanemu sinu oziroma ateku, še zlasti, če je izostalo kakšno delo na polju in vinogradu ali če je dež zmočil krmo, zabrusiti: »Tega je kriv tvoj klopotec«. Seveda sem bil na atekovi strani.

DRUŽINA IN VAS

Moja rojstna hiša v Jastrebcih pred vojno

Hišo v Jastrebcih, z devetimi hektarji pripadajočega posestva, so oča Topolovec kupili leta 1935, tisto dotedanjo na Kogu, pa so vključno s posestvom prepisali na starejšo hčerko, atekovo sestro Juliko. V Jastrebece so se takrat preselili oča z ženo, sin Tonek in mlajša hčerka Micika. Babica je umrla še preden sem jaz zagledal beli dan, leta 1937.

Po babičini smrti so oča s sosedovo Marico dobili še enega sina, Albina. Tako sem dobil mladega soseda za strica, ki pa mu nikoli nisem rekel stric, saj je bil le leto dni starejši, pa tudi kot sošolca na Kogu in vrstnika sva se družila, seveda dokler sem se še držal domačega ognjišča v Jastrebcih.

Za kruh - mama s hčerko

Mama Neža je bila nekoč Štamparova tretja hčerka iz sosednje vasi Vitan. Pri Štamparovih so imeli sedem otrok. Vseh šest hčera se je poročilo stran od hiše, domačijo pa je nasledil edini moški potomec Janez. Mamin oče je umrl naravne smrti v času Hitlerjeve vladavine,

babico pa je tik po končani vojni pri spravilu sena na travniku blizu hiše ubila nemška protipehotna mina, ki je bila namenjena Rusom. Ob tej eksploziji je bila ranjena tudi njena hčerka, mamina sestra, Mica. Oba žalostna dogodka sta mi ostala v spominu.

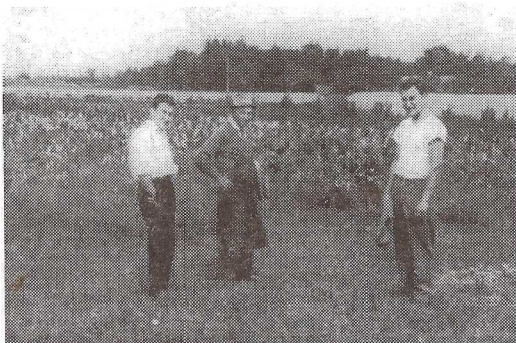
Kmalu po tem, ko so oča kupili to novo domačijo v Jastrebcih, sta se Tonek in Neža vzela. Luč sveta sem ugledal dve leti pozneje, brat Tonček sedem let kasneje in sestra Silva še leto pozneje. K tej družinski vsoti pa moram prišteti tudi mojo teto Miciko, ki se je izučila za šiviljo in je tako zaključevala našo družino v medvojnem in povojnem času. Torej sedem članov. V resnici bi moral naštetih osem članov, saj bi moral dodati

osemnajstletno deklo Neliko iz Veržeja, ki je bila takrat pri nas hišna pomočnica. Imeli smo jo radi in jo imeli za svojo.

Oča so bili nekoč avstroogrski vojak oziroma mobiliziranec po znanih dogodkih sarajevskega atentata. Dvakrat so bili ranjeni in bili eden od redkih, ki so preživeli vse tegobe Soške fronte, ki je veljala za eno najbolj krvavih, kar jih je bilo v prvi svetovni vojni in nasploh.

Oča so mi o Soški fronti povedali naslednje:

Soška fronta, ki je bila sestavni del prve svetovne vojne, se je sprožila z italijansko napovedjo, ko so ti v tej vojni prelomili svojo nevtralnost. Trajala je od spomladi 1915 do jeseni 1918 in terjala preko milijon žrtev. Končnega poraženca, kot tudi

Pri kruhu - oče in sinova

zmagovalca, ni imela. Čeprav s skromnejšimi silami, je uspešno obrambo organiziral avstroogrski feldmaršal Svetozar Boroević, ki je bil hrvaški Srb iz Gline pri Zagrebu - na to mesto ga je postavil cesar Franc Jožef - ki je umrl še pred koncem prve svetovne vojne. Čeprav je v zadnji, dvanajsti ofenzivi, avstroogrška vojska s pomočjo Nemcev pregnala Italijane iz področja Soče, je vendarle kmalu, predvsem zaradi splošne izčrpanosti cesarstva in nove delitve Evrope, prišlo do razpada tega avstroogrškega cesarstva.

Danes, ko vnašam te vrstice v računalnik, in ko se tudi sam bližam šestdesetim, smo od opisanih še živi: mama, otroci in stric Albin.

NOV REŽIM

VSE JE BILO DRUGAČE

Rojstni Jastrebcji so postali Schparbezbach (Smetljivi potok), kraj Kog pa Kag. Da, prav vse se je zamenjalo, tudi župnik, matičar, učitelji, denar »Samo, da bi ta dežela čim hitreje postala spet nemška«, kot se je glasil nostalgichen Hitlerjev stavek ob prvem in zadnjem izletu na naša - slovenska tla kmalu po zasedbi naše domovine. Če tudi jaz v nostalgichen tonu zaključim ta odstavek bi nekako v tistem trenutku izzvenel tako: »Adijo Beograd - pozdravljeni Berlin, Dunaj, Gradec - spet smo v Evropi«.

Načrt ponemčevanja so nacisti pripravili do podrobnosti. Čista arijska rasa je zahtevala ustrezno vzgojo, kakor za tiste - otroke, ki še nimajo formiranega značaja, tako tudi za starejše. Da bi šlo vse po maslu, so začeli polniti trgovine z vsemogočim, naše žepe pa z markami. Na policah so se pojavili novi proizvodi (plastika, margarina, umetna gnojila, ...) in nove agrokulture (paradižnik, karfjola, leča, južno sadje, ...). Ljudje so to občudovali, nosili eden k drugemu, če si je kdo kupil kaj novega. Ugibanj, iz česa je to in ono, ali to zraste iz zemlje, ali delajo v tovarnah, tedaj ni zmanjkalo.

Vsaka vas ima svojega posebneža. Naša je imela spodnjega soseda Franca, atekovega vrstnika, ki je nekoč, še v Jožefovih in Karađorđevićevih časih zidal v Zagrebu. Za vsako novost, ki se je tedaj pojavila v trgovinah, je znal ugotoviti njen izvor in namen. Za WC (angleško stranišče) je trdil, da je tako fina stvar, da ga lahko postaviš v kuhinjo, pa nič ne smrdi. Vedel je kaj je sodavica, ekspres kava, kaviar in še mnogih drugih stvari, ki jih poznajo samo v mestih. Vse je znal živo opisati in orisati. Večerne ure so nam ob pripovedovanju hitreje minevale, pa tudi kakšen liter žlahtne kapljice se je mimogrede izpraznil. Teti Miciki je celofan, v katerega je bila ovita čokolada, tako prevzel, da ga je samo občudovala. To je izkoristil Franc, ki je tako pojedel čokolado, Miciki pa pustil »zadovoljstvo« ob gledanju ovitka.

Spomnim se tudi novosti, novega dežnega plašča iz prozornega polivinila. K hiši ga je prinesla teta Angela iz Gradca. To je bil za nas čudovit material in velik izziv za stare in mlade. »Verjetno ni bil poceni?«, smo jo spraševali. Vsi smo tipali in občudovali njegovo mehko in nežnost. Plašč je obesila na žebelj podboja vrat svoje sobe, ki jo je imela med obiskom. Ni mi dalo miru, da ne bi še enkrat čisto sam potipal plašča. Ko sem ga že dodobra pretipal, me je prešinilo, ali se da tudi rezati. Teti Miciki sem izmaknil škarje in se vrnil v sobo k plašču. Poskus rezanja je očitno uspel, saj je teta ob prvem stiku s plaščem poškodbo opazila. Krivec je bil takoj znan. Še preden sem docela priznal, je po meni že padala debela rozga od brajd. Teta je sicer skušala mamu pomiriti, a kaj dosti pri tem ni uspela.

V ŠOLO POD HITLERJEM

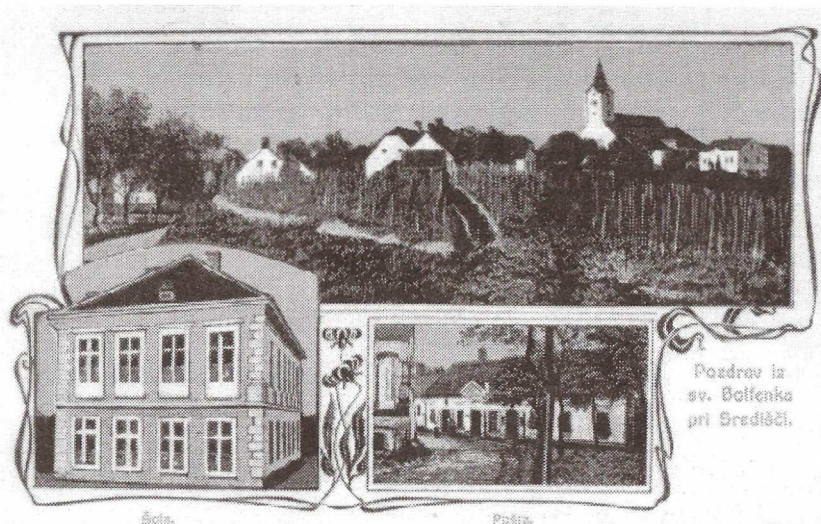
Načrt nacistične vzgoje z mladino je bil; da gremo najprej v vrtec, da bomo postali dobri hitlerjevi mladinci (Jugendhitler) in

se čim prej naučili nemščine. V vrtcu nas je bilo okoli trideset. Spominjam se, da smo imeli dve vzgojiteljici in kuharico. Vse so bile domačinke, ki so pravkar pod nemško oblastjo končale osmi razred. Nemški jezik so se morale prav tako učiti kakor mi. Imel sem srečo, saj je bila ena vzgojiteljica iz naše vasi, tako da me je vzela s seboj, ko je šla zjutraj mimo naše hiše v službo. Zgradba, v kateri je bil vrtec, je bila preurejena iz zidanice, torej sredi vinogradov. Imeli smo peskovnik in igrače iz lesa ter učilnico z manjšo tablo, ki se je po kosilu za nekaj časa spremenila v spalnico. Proti večeru so nas izpustili domov.

Največ spominov iz vrtca mi je ostalo v zvezi s hrano in žlico. Že doma sem imel žlico, ki je bila samo moja. Z menoj je šla tudi v vrtec. Tam se mi je zgodila krivica, saj pri kosilu nisem dobil svoje žlice, tako da sem iz protesta največkrat ostal lačen. Tudi nove jedi, kot je bila leča, paradižnik, cvetača... , so poleg tuje žlice vplivale, da sem komaj čakal, da mi je zvečer mama odrezala debel kos koruznega kruha. Vsakokrat je pri prepričevanju, da naj jem in da se bo drugič našla moja žlica kanilo nekaj debelih kapljic solza. Končno je nekega dne kuharica našla mojo žlico, ki sem jo takoj spravil v žep. Doma mi je atek žlico na ročaju prevrtal tako, da sem jo od tedaj vedno nosil v vrtec obešeno okrog vratu. Moja žlica je bila tako spet samo moja in z veseljem sem šel spet naslednji dan v vrtec.

Leta 1943 sem šel prvič v šolo, kar je bila zame prelomnica, obenem pa tudi za starše, posebno še, ker sem bil najstarejši izmed otrok. Prvo srečanje s šolskimi prostori sem imel z obveznim cepljenjem. Mislim, da se je prav tega dogodka, predšolskega cepljenja, spominjal marsikdo še dolga leta, predvsem po ustrahovanju: »Če ne boš priden, boš dobil pikeca«, ali še hujše: »Ti bomo nekaj odrezali«. Čakanje na »pikeca« in tuljenje sotrpinov, mi je dalo misliti na nekaj najhujšega. Že od daleč, iz zadnje šolske klopi sem opazil plamenček, ki se je uporabljal za sterilizacijo injekcijskih igel. »Kaj, da te še z vročo iglo pičijo?«, sem se spraševal! Ko sem prišel na vrsto, me mama, ki me je že

prej potrebno slekla, ni in ni mogla odtrgati od zadnje klopi, tako da ji je morala pomagati soseda, ki s svojim šolarjem ni imela tovrstnih težav.

Še ena od starih razglednic rojstnega kraja z nekdanjo šolo in pošto

Šolska zgradba na Kogu je bila enonadstropna z osmimi razredi, iz časa vladanja Marije Terezije. Njena lokacija je bila na vzhodnem pobočju hriba, tik za farno cerkvijo sv. Bolfenka. Kot prvošolec sem imel razred z okni obrnjen proti sončni strani, tja proti vzhodu, kjer so se v nedogled razprostirali vinogradi, proti tedanji Madžarski oziroma Međimurju. Kakih sto korakov od tod, na šolskem igrišču so Nemci iskali nafto. Takih vrtanj je bilo takrat po dolinah našega kraja več, vrtanje na hribu pa je bilo nekaj posebnega. Premetavanje železnih vrtalnih cevi in ostalo ropotanje seveda ni bilo v skladu s potrebno tišino v razredu.

Nacistična doslednost ponemčevanja te dežele se je torej začela pri koreninah. Zato je bil zamenjan ves slovenski učiteljski kader z nemškimi oziroma avstrijskimi učitelji. Prvošolci smo dobili še ne dvajset let staro učiteljico iz avstrijske Radgone ki je tu

in tam razumela kakšno slovensko besedo. V to smo se prepričali takrat, če je kdo izgovoril proti njej kakšno neprijetno besedo. Bila je drobceno črno laso dekle s fantovsko pričesko. Kakšen mesec nas je samo razporejala in se učila naših imen. Fantje so sedeli ob oknih, deklice pa ob steni, kjer so bila vrata. Če si bil poklican, si moral vstati in reči tukaj, seveda po nemško. Spomnim se sosedovega Iveka in še nekaterih, ki se niso mogli ali niso hoteli zapomniti besedo »hier«. Na klic učiteljice je tako Ivek vedno rekel »sir«. Seveda je s tem sprožil spontan smeh celotnega razreda, tako da je morala učiteljica, če ni bilo konca smehu, seči po dolgem ravnilu in ga uporabiti za deljenje »pack« po naših dlaneh. Tudi pri učenju pozdrava »Heil Hitler« ni šlo enostavno. Ob njenem vstopu v razred je bilo treba strumno vstati ter iztegniti desnico proti Hitlerjevi sliki, ki je visela nad tablo in v en glas vzklikniti »Hei Hitler«. Tudi drugje, zlasti na cesti, je bila in ne samo za šolarja, prva dolžnost vsakega, da je znal lepo pozdraviti svetost nacizma.

Čez nekaj časa smo dobili nemško vadnico in računico ter se začeli učiti abecedo in števila. Vse skupaj je šlo bolj počasi, saj tudi doma nihče ni znal ali ni hotel govoriti okupatorskega jezika.

OKUPACIJA POBLIŽE

Nacistična okupacija, vojaška in oblastna zasedba mojega kraja, je trajala štiri leta in mesec dni. No, ta mesec moram drugače imenovati ker je bil to mesec trepeta, negotovosti in teme v domačem bunkerju - kleti, ko je zunaj divjala vojna v najstrašnejši obliki kot je streljanje, požiganje, rušenje in dobesedno klanje. Tudi štiri leta moram razpoloviti in sicer na prvo polovico kot čas negotovosti s priokusom blaginje, in drugo, ko se kaže začetek konca. Okupacijski standard je bil namreč v tesni povezavi z dogajanjem na frontah, zlasti na vzhodni. Če si znal stvari gledati

široko, si lahko zaradi vedno bolj nervoznega obnašanja okupatorja, tudi brez časopisov in radija izvedel, da je »nacistični stroj zaškripal«. Druga, bridkejša polovica okupacije, se je torej začela s padcem Stalingrada, ki se je zgodil ob prehodu iz leta 1942 na 1943 in kasneje marca, z izgubo tankovske bitke pri Kursku.

Vse to se je poznalo tudi pri nas, v tako globokem zaledju. Ne samo zaradi nenadnih obrambnih priprav Nemčije, ki naj bi se v najslabšem primeru, da vojno z Rusi izgubijo, omejila prav na tem mestu, do koder je segala Štajerska. V to pa je bil vključen ravno še moj rojstni kraj. Preobrat na fronti se je začutil z intenzivnejšim pridobivanjem novih vojakov, z redukcijo oziroma vpeljavo živilskih kart, z obveznimi dajatvami kmetov in vpeljavo novih davkov.

Nemški graničarji na obhodu

Nemški radio in časopisi so seveda obveščali ravno obratno oziroma so še dolgo časa prikrivali tegobe. Zaradi tega so morali biti radioaparati nastavljeni na oblastni program Berlina. Imeti

neprijavljen ali napačno nastavljen aparat in torej tajno poslušati London ali Moskvo, je pomenilo igranje s smrtjo. Tudi če si aparat prijavil ali ga oddal, si že prišel na spisek sumljivih, ki okupatorju niso bili všeč in so bili preseljeni. Zato je bilo toliko premožnih in inteligence, če seveda niso drugače pokazali lojalnost, izseljenih na jug.

Naslednje za kar smo slutili, da se je začel umik, je bil vpoklic vedno mlajših fantov. Vsakršno izogibanje naboru, pobeg k partizanom ali skrivanje je povzročilo sankcioniranje staršev in sorodnikov. Največkrat so jih čakali zapori, hitra sodišča in koncentracijska taborišča - taborišča smrti.

S tem je okupator dosegel, kar si želi vsak totalitarni režim, da je postal vsak vsakemu nezaupljiv - ovaduh. Za takrat je veljalo, da si sedel doma za pečjo, se nisi družil z ostalimi in ne hodil v gostilne, prav tako nepretirano hodil k maši. Seveda pa si moral z lepo iztegnjeno roko po predpisu pozdraviti vsakega, ki ga nisi poznal v dno duše.

Doma smo glede tega nadlegovanja imeli srečo. Atek s svojimi osemintridesetimi leti še ni bil vpoklican, oča Topolovec so jih imeli skoraj sedemdeset, mama tri otroke, teta Micika pa je bila fizično slabotna in bolna. Vse to je bilo pomembno, da nismo bili vpoklicani na obvezno delo (Arbeitsdienst), ki je bilo prav tako uvedeno ob obratu vojne sreče v drugi polovici okupacije.

Glede na intenzivnost obrambnih priprav in napetost nacistov, je kazalo, da na razpolago ni dovolj časa oziroma, da bo frontna črta kmalu potekala prav tam, kjer so se z vso ihto kopali strelski jarki, postavljale protitankovske ovire in gradili vsemogoči bunkerji.

GOSPOD GOLAŠ NAS REŠI STRAHU

Preidimo k dejstvom; nova država, nova oblast, novi dokumenti itd.. Da bi nova administracija stekla, je bilo potrebno na občinski urad, ki se ni več imenoval Kog ampak Kag, namestiti nekaj novih uslužbencev. Zaradi tega smo dobili v hišo sostanovalca, pooblaščenega uradnika, gospoda Golaša. Kot nemški upokojenec, sicer slovenskega porekla iz Zasavja, je bil že »trdi« Nемеc, kot smo takrat rekli tistemu, ki je nemščino dobro obvladal. Sobo mu je urejala teta Micika. Pozimi mu je popoldan zakurila peč, mama pa mu je vsak dan skuhala zajtrk in večerjo. Delal je cel dan! Kmalu smo opazili, da gospodu Golašu po večerji dobro dene tudi kak liter domačega vina. Ko ga je včasih srknil malce čez mero, se je celo spozabil, da je zapriseženi Hitlerjev uradnik. Tako smo marsikaj izvedeli, česar ne bi smeli.

Večni strah Slovencev, kdaj bo na vrata potrkala tajna nacistična policija - GESTAPO, je kot demoklejev meč prežal nad našimi glavami. Zlasti je bil ta meč bliže glavi tistemu, ki si še ni uredil zahtevanih listin, za pridobitev članstva Domovinske zveze (Heimandbund). To ni bilo dano vsakemu kar tako, seveda če že nisi bil »njihov«. Za to so bili potrebni številni rojstni, poročni in smrtni listi, vse do tretjega kolena, da si končno uspel dokazati, da so bili predniki res Štajerci in še marsikaj, kar je zagotavljalo čistost arijske rase. Ta naloga je bila težka zaradi tega, ker je bilo te dokumente potrebno zbrati iz različno oddaljenih krajev in občin. Takrat so bile prometne zveze zelo slabe, tako da je nekaterim ta naloga z grožnjo vred ostala vse do samega konca.

Šele tedaj smo spoznali, kakšna sreča se nam nudi z gospodom Golašem, ki je prav te stvari opravljal na krajevnem uradu. Našo prošnjo in z njo naš strah je takoj razumel in nam v kratkem času zadevo uredil. Tako je bilo z Hajmandbundom rešeno za vse polnoletne pri hiši, le Micika je še naprej ostala v

negotovosti, ker je bila nižje rasti (pod mero) in ker je imela črne lase ter temnejšo polt, kar pa ni bilo v skladu z arijskimi normami.

Vsaj nekoliko je bilo lažje dihati!

»ZAPOSLENOST PA TAKA«

»Arbeitsdienst«, nova nemška skovanka ta čas je pomenila obvezno, da ne rečem prisilno delo. Sovpadala je z naglimi in obsežnimi pripravami za obrambo. Vsi zdravi in fizično sposobni za delo so se morali vsako jutro javiti na določeno mesto, kjer so bili razporejeni za kopanje strelski jarkov, protitankovskih ovir, postavljanje žične ovire ali kot pomoč pri gradnji različnih bunkerjev. Gradilo se je z namenom, da se zaustavi ruska armada na meji z Madžarsko in NDH. Košček te meje naj bi potekal za našo hišo, saj so ravno tu zakoličili traso za kopanje prvega strelskega jarka, za obrambno črto v coni Drava -Mura oziroma od Središča ob Dravi do Veržeja na Muri.

Iz naše hiše sta bila obveznika te službe le atek in Nelika. Atek je dobil nalogo, da z vozom in kobiljo Liso razvažajo po gradbiščih našega kraja tople obroke za graditelje, ki niso bili domačini. To so bili po večini jetniki in kaznjenci, ki so bili vešči svojega poklica in so prihajali iz vseh koncev Evrope, Nelika pa je skupaj z ostalimi krajanji vihtela lopato. Še danes imam pred očmi, kako si je zvečer povezovala krvave žulje na rokah.

V sončnem jesenskem dopoldnevu leta 1944 sem opazil, da se nekaj dogaja na njivi za hišo. Kratkohlačnik, sedmih let seveda ne sme izostati, zato sem bil kmalu tam, med traserji prvega strelskega jarka. Še najbolj se spominjam moža, ki je nosil veliko vedro polno rumene barve in z čopičem barval že zabite lesene količke. Če je bilo v bližini drevo, ograja ali mejnik, je tudi to označil z rumeno barvo. Čez trenutek je bila trasirna ekipa že na

sosedovem. Kmalu za tem so prišli pogledat te označbe tudi oča, ki so dobro vedeli kaj pomeni prva linija. Ko so ob meni mrmrajoče zapuščali njivo, sem uspel slišati tudi besede: »Pa ravno tu..., pa ravno tu so morali najti...«

Mama z menoj in kobilu "Liso" na njivi, tik preden je tod izkopan strelski jarek proti Rusom

Čez teden dni so se začela na zakoličeni trasi množična dela. Izza blagega hribčka je bilo že opaziti kačo kopačev, ki se je počasi, meter za metrom pomikala vse bliže. »Danes še ne, jutri tudi ne, po jutrišnjem pa se bo kopalo tudi pri nas«, sem molče modroval gledajoč na bližajoče kopače strelskega jarka.

Kakšno veselje! Včeraj sem imel zadnji dan pouka. Komaj sem začel z drugim razredom, pa imam ponovno počitnice, sem se po eni strani veselil. Tudi šolski razredi so se spremenili, kot naše odvečne sobe in hlevi v spalnice graditeljev bunkerjev in drugih utrdb. Sedaj, ko ni bilo šole sem imel več časa za nadzor dogajanja naokoli. Nič kolikokrat je zaradi predolge odsotnosti od doma zvečer »pela« šiba. A kaj, ko sem naslednji dan na to že pozabil, in bil spet tam, kjer ne bi smel biti.

Vijugasti strelski jarek je presekal celotno jastrebsko polje na vzhodni in zahodni del. Da so kmetje lahko naprej obdelovali

svoja polja v celoti, so si v ta namen postavili majhne mostiče čez izkopani strelski jarek. Kmalu so se še začeli graditi razni tipi bunkerjev, in sicer mali, leseni na vsakih petdeset metrov, ki so bili povezani s strelskim jarkom za zaščito vojakov pred artilerijskim udarom, betonski in s kupolo na petsto metrski razdalji, ki ga na naši zemlji nismo imeli. V sadovnjaku, kakih sto metrov od strelskega jarka bliže cesti pa smo imeli velik podzemni bunker za počitek izmene iz prve bojne linije in verjetno še za kaj. To pa še ni vse. Kakih sto metrov pred strelskim jarkom torej proti vzhodu, od koder je pretil napad, se je še pozimi postavila neprekinjena žična ograja. Močni jekleni stebri so bili zabiti v zemljo na vsakih deset metrov, nanje pa dva metra visoko pritrjena bodeča žica.

Torej, bil sem vsepovsod. Najraje tam, kjer so delali s kakšnim strojem. Tudi prej, pri iskalcih nafte v bližnji grabi, so me že poznali. Samo, da se je kaj vrtelo in brnelo.

Zvečer, ko se na terenu ni več delalo, sem bil pri graditeljih v našem hlevu, kjer so imeli svoje pograde. To so bili nemški jetniki, ki so prihajali iz vseh evropskih držav. Takrat sem delno znal nekaj jezikov, saj sem se z njimi lahko pomenil in jim tudi marsikaj ustregel.

KO SE JE ZMRAČILO

Noči na vasi niso bile več idilične. Veljalo je načelo, da ima noč svojo moč, pa ne mislim na tisto ljubezensko. Poleg граниčarjev, ki so delali občasno obhode na meji z tedanjo nacistično Madžarsko, ki je okopirala Medjimurje in naše Prekmurje, je izvajal svoje tajne pohode s črnimi mercedesi tudi GESTAPO (nacistična tajna policija). Kot čuvaj državnosti je GESTAPO neprestano skrbel za pritisk nad Slovenci, saj so se na spisku za aretacijo pojavljala vedno nova imena. Taka nesreča je

neke jesenske noči 1943 doletela tudi naše spodnje sosede, Kerenčičeve.

Ob poletju 1944 so se na nočne sprehode in hišne obiske suvereno začeli vključevati tudi domači fantje z rdečo zvezdo. To so bili predvsem tisti, ki so se izogibali vpoklicu na nemško fronto ali pa tisti, ki se niso več hoteli vrniti nazaj iz dopusta in okrevajoči ranjenci ter dezertarji. Fantje so se čez dan skrivali, modrovali in informirali o stanju na frontah, o sosednjih partizanskih enotah ter delali plakate in letake, ki so jih nato ponoči lepili in trosili naokoli. Bdeli so tudi nad vsakim, ki bi utegnil priti na dopust ali dobiti vpoklic, da so ga pravočasno vključili v svoje vrste. Bili so tudi individualisti, ki so se ves čas okupacije skrivali »tri metre pod slamo«. No, tudi to je zadoščalo, da so po ureditvi države SFRJ dobili status partizana oziroma borca z vsemi bonitetami, ki so povezane s tem naslovom.

V naši hiši na srečo nismo imeli niti enih niti drugih obiskov. Za te ilegalne partizanske obiske se je bilo potrebno zahvaliti mojim naivnim letom in mlajšemu bratu Tončku. Tudi naš pes Hektor, kakor tudi drugi psi v vasi, ki so ponoči radi lajali, so neko noč dobil take klobase, da so za vedno utihnili. Le atek je občasno, ko je pozno zvečer opravljal živino v hlevu, prejel partizanski paket lističev z rdečo zvezdo in jih je nato zgodaj zjutraj, ko je bilo še temno, med razvažanjem zajtrka po gradbiščih bunkerjev, raztrosil po cesti.

Omenil sem že nesrečne sovaščane Kerenčičeve. Iz številne kmečke družine, štirje sinovi in dve hčerki, se je po vojni vrnil na domačijo le najmlajši Ciril, ki mu je kot sedemnajstletnemu ob aretaciji uspelo pobegniti na podstrešje in od tam skočiti skozi podstrešno okno ter se skriti za debelo hruško. Od tam je nato v temi zbežal skozi koruzo in polja v sosednjo državo - Paveličevo NDH, kjer se je pozneje pridružil hrvaškim partizanom. Najstarejši Jožek, profesor in pisatelj, pa je bil kot ideolog socializma organizator odpora za severovzhodno Slovenijo. Aretiran je bil na

ženinem domu v Pesnici in nato kot talec ustreljen v Mariboru. Po vojni je bil razglašen za heroja slovenskega naroda. Po njem se po nekaterih krajih Sloveniji imenujejo trgi, ulice in ustanove. Največ spominskih obeležij pa ima seveda v rojstnem kraju in na občinskem sedežu v Ormožu, kjer so mu v čast postavili na trgu spomenik.

Kerenčičev Ciril je našel le izdelano samevajočo domačijo

V izpraznjeno Kerenčičevo domačijo je okupator priselil nemško družino kočevarjev z Dolenjske. Šprajcerjevi (Schpraizer) kot so se pisali, so bili avtohtoni Nemci, ki so jih na Dolenjsko naselili že Celjski grofje, ker so bili bolj vešč kmečkih del. Ob okupatorski razdelitvi Slovenije so ti kraji pripadli Italiji. Nekateri, naprimer Šprajcerjevi se temu, da bi postali Italjani, niso hoteli prilagoditi. Odločili so se za Štajerce in tako so jih privedli v našo vas. Prevzeli so živino in začeli obdelovati polje. Stari Šprajcar in oča sta se večkrat srečala in modrovala po nemško, pa tudi po slovensko. Tudi oni niso bili zadovoljni s početjem Hitlerja, zaradi katerega so se morali seliti in zapustiti nekaj stoletij staro ognjišče. Nato jih je kakšen mesec pred fronto »vzela noč«. To je

samo potrdilo domnevo, da do končnega obračuna ni več dolgo. Šprajcerjevi so morali ponovno zvezati cule in zapreči kobili v lojtrnik ter se podati po prašni cesti čez Kog proti Ljutomeru in preko mostu čez Muro proti izvirni Nemčiji.

Ob slovesu so kočevarji, kot so jih imenovali ljudje v vasi kot prišleke in manj po priimku, vsem bližnjim sosedom, razdelili razne priročne spominke, kot da bi vedeli, da odhajajo za večno iz tega začasnega doma v Jastrebcih. Oča so od starega Šprajcerja dobili vredno leseno palico z umetniško oblikovanim ročajem v obliki človeškega obraza.

OGNJENI KRST

Za svečnico, leta 1944, je bilo precej snega in tako mrzlo, da so iz kapa visele ledene sveče. Te so se v popoldanskem soncu topile in padale na tla. »Joj, če ti tak oster klin prileti na glavo brez čelade«, si je mislil atek in jih začel odstranjevati z vilami. Ni še dokončal dela, ko je idilo presekalo rafal strojnice, v smeri Lašičevih na Vodranjskem vrhu. Atek je odvrigel vile ter se previdno približal špranjam, z deskami obdanega skednja, od koder je bil razgled proti Lašičevim. Ostali, ki prav tako nismo vedeli zakaj gre, smo postali zbegani, saj se je to zgodilo prvič. Streljanje se ni poleglo. Občutek je odločil, da se je bolje skriti za zid, kot pa na lastne oči ugotavljati zakaj gre.

Po zasneženem pobočju od Lašičevih proti Jastrebem je bilo razločno videti, kako bežita dva nemška vojaka. Prvi se je zgrudil, ko je že skoraj dosegel potok v dolini, nekako na polovici poti do nas. Drugi, ki je bil počasnejši in je s puško vračal strele, je začel klicati na pomoč, še preden se je približal ležečemu tovarišu. Kmalu so iz karavle na Kogu prihiteli na pomoč še ostali graničarji.

Pod zaščitnim streljanjem so takoj izvlekli na cesto v Jastrebnice oba ranjenca, a vendar za prvega ni bilo več pomoči.

Kaj se je dejansko takrat zgodilo, smo podrobneje izvedeli po končani vojni. Ko sta se graničarja vračala iz obhoda, sta spotoma povpraševala za jabolkami. Tako sta izvedela, da jih imajo Lašičevi. Sicer pa so imeli graničarji že navado, da so se vračajoč iz meje zaustavljali po kmetijah in tako kot možje v letih radi kaj popili. Po večini so to bili starejši mobiliziranci iz avstrijske Štajerske (Wehrmanschaft).

*Graničarji - tokrat brez pušk
(v ozadju cerkev Sv. Bolfenka)*

Tudi pri nas so se večkrat zaustavili in izpraznili kak liter domačega. Mene pa je medtem strašansko zanimala puška, ki sem si jo lahko celo nadel na ramo. Tako vračajoč iz obhoda meje in nič hudega sluteč, sta se nesrečna graničarja približala Lašičevim. Gospodar, ki ga je imel nekoliko pod kapo, ju je poslal naprej v hišo k ženi, ki pa je ravno stregla domačim fantom z rdečo zvezdo. Ko so se soočili, je zagrmelo. Zmeda je bila močnejša od živcev.

Gospa Lašičeva se je po vojni vrnila iz taborišča, gospoda pa ni bilo več nazaj.

Če skovanko »Wehrmanschaft« - pomožna policija, poskušam prevesti v razumljivejšo obliko našega jezika, bi ji najbolj ustrezala beseda - »vsakdo naj nas podpre«. Verjetno so bili vsi priletni možje okupiranih nemških dežel, prej ali slej vpoklicani v to službo. Tudi ateka je čez nekaj časa doletela ta nadloga, kar bom omenil kasneje.

»OBLAST JE POSTALA VARČNA«

Ko so začeli odtujevati cerkvene zvonove, smo vedeli, da do konca vojne ne bo več dolgo. Ta domneva je bila potrjena todi proti koncu prve svetovne vojne.

Jeseni, leta 1944, so prišli po zvonove tudi v našo cerkev. Dvom pa je vseeno obstajal. Ali so Nemci res bili »na psu« ali pa so bili nevoščljivi Rusom, da tega ne bi storili oni, ko pridejo?

Obiskoval sem drugi razred. Že od daleč, ko se pot začne vzpenjati proti cerkvi, sem videl, da se na zvoniku nekaj dogaja. Odstranjen je bil tisti okenski okvir, ki je bil blizu kazalcev cerkvene ure. Ko sem se vračal, je skozi to odprtino štrlel debel tram s škripcem. Naslednjega dne sem opazil tudi vitel, ki so ga privezali za farovško slivo in jekleno vrv, ki je vodila na škripec, pritrjen na tramu. Ko sem se docela približal cerkvi, sem že videl zvonova natovorjena na tovornjaku. Bila sta najmanjši in največji.

Tudi tovornjak, ki smo ga redko videli od blizu, mi je vzbudil pozornost. Za kabino je imel postavljeno nenavadno napravo, podobno našemu kotlu v svinjski kuhinji. Bil je avtomobil na bukova drva (Holzgas). »Torej tudi bencina več nimajo«, si je izgovoril atek pri večerji, ko sem mu živo opisoval, kaj sem videl novega. Lahko si je misliti, koliko je bilo dela pa tudi jeze za šoferja, če je imel slaba drva, preden je motor pripravil k delovanju. Mislim, da sta morala biti pri takem tovornjaku kar dva, kurjač in voznik.

Škrebļjica! Ali je bila tedaj to nova slovenska beseda, ko se je vse več slišalo le nemških ali pa skovanka enodnevnica? Nikoli pozneje, in od tedaj je preteklo že pol stoletja, nisem zasledil te besede. Škrebļjica je bila podobna prenosni posodi za mleko. Imela

je enak ročaj, le da je bila bolj kričečih barv. Kakšne oznake je nosila ali za humanitarno pomoč ali samo kljukasti križ, se ne spomnim več. Dobro pa se spominjam, da je bil pokrov, ki je imel ročaj, zapečaten s svinčevim pečatom in posebno žico, podobno kot se uporablja za pečatenje električnih števcov. Na pokrovu sta bili tudi dve odprtini in sicer okrogla v velikosti debeline cigareta, ki je bila namenjena za zvitke papirnatih »Raich mark« in odprtina s podolgovato zarezo, ki je bila namenjena za kovance.

Mislim, da je posoda dobila ime prav zaradi tega, ker se je ponavadi vanjo nabralo več kovancev kot bankovcev, in če si jo stresel, je škrebalo. To škrebjanje je pomenilo klic za prispevek, ko je pobiralec prišel k hiši ali kje drugje, da mu ni bilo potrebno odpreti ust. Škreblico sem videl tudi na pošti, na občini, v trgovini in v šolski zbornici.

»Financ minister«! Ko sem opisoval svinčev pečat na škreblici, sem se spomnil še enega pečatenja in sicer kotla za kuhanje žganja.

Naprava takratnim oblastem ni bila po godu in je bila seveda za tisti čas predmet pozornosti glede na to, koliko časa je obratovala. Žganje ni smelo odtekati po grlih občanov brez obdavčitve. Pa ne samo za žganje in vino, tudi za tobak če si ga sadil in še za druge domače proizvode, se je moral plačevati davek. Prav tako si moral imeti dovoljenje in tudi plačati davek za vžigalnik (Feuerzeug), če si ga hotel javno uporabljati. S prikrievanji in skrivanji se tudi pri tako banalnih stvareh ni bilo za šaliti.

Dogodek mi je ostal v spominu, ko sem opazoval »financ ministra«, kot smo mu rekli, kako se je s svedrom spravil nad naš kotel, ki smo ga vedno tako čistili in loščili. Začel je na tulcu kotla, kjer je za robom izvrtal dve luknjici, nato pa enako na ustju pripadajočega klobuka. Zatem je iz velike črne aktovke izvlekel

tisto značilno žico, kjer je bila tanjša navita okrog debelejše in jo prepeljal skozi izvrtane luknjice na kotlu in klobuku. Sledila je še napeljava teh žic skozi svinčeno plombo in uporaba posebnih klešč za stisk svinčevega pečata.

Gorje, če bi »financ minister« kdaj nadzoroval svinčene pečate in ugotovil, da so poškodovani. Zato se od tedaj naprej nisem smel približati kotlu, ker mi je atek prepovedal.

Zanimiv je bil tudi svinjski »financ minister«, ki nas je obiskal dan pred kolinami. Ko je prišel, tudi on s črno aktovko in pripravami, je šla mama v kaščo po koruzo, s katero je zvalila krmiljenca iz hleva. Gospod Grubič si je medtem okoli vratu obesil krojaški meter ter na predpisanih mestih izmeril njegov obseg. Vsak izmerek je sproti vpisal v obrazec z indigo. V njegovi aktovki sta bila tudi tintni svinčnik ter štampljka, tako da so uradniki na občini lahko zakonito in pravično odmerili davek na koline.

LETALA, LETALA...

Videti nekaj na nebu, kar še nisi videl na zemlji, je poseben izziv za vsakega, ki mu je tehnika blizu. Za Haložana je še ne dolgo tega veljalo, da se je križal, ko je na nebu videl »jeznega boga s križem mahati«. Tudi v Prlekiji se je do tedaj samo govorilo, kako so nekaj let nazaj gledali balon, ki je letel čez Slovenske Gorice. Zato niti ni čudno, da so takrat letala vzbujala takšno pozornost, saj je od prvega človeškega poleta minilo šele trideset let. Tedaj pa je kar naenkrat skoraj vsak dan letelo sto, dvesto ali še več letal hkrati na našem nebu.

Spominjam se nekega poletnega dne, leta 1944, ko smo si fantje, pa tudi starejši, zastirali sonce in poslušali zamolklo bobnenje, ki je vedno bolj prehajalo v grmenje in se spraševali, koliko jih je kdo naštel. Največkrat so prileteli iz ormoške strani,

oziroma kot sedaj vemo, iz letališč v južni Italiji. »Jata bobnečih ptičev« je največkrat nadaljevala let preko zenita proti severovzhodu, proti Dunaju ali malo vzhodneje, proti Budimpešti. Če so angloameriški letalci začutili ogroženost, so vodilni v jati začeli izpuščati umetno meglo in s tem je bilo tudi našega opazovanja konec.

»Zgodilo se je prejšnji teden«, je rekla sosedova mama Trezika, ko me je videla z njenim sinom Ivekom, da sva z rokami mahala proti letalom, »da so koscem pri Humu, ko so jim mahali s kosami, spustili dve bombi«.

Opazovali smo tudi nočno bombardiranje 50 km oddaljenega Maribora. Počasi padajoči svetleči grozdi so bili še najbolj podobni današnjemu ognjemetu. To je bil prizor, ki ga do tedaj človeško oko še ni videlo.

Nekega dne sem opazil, da je začelo iz enega izmed letal nekaj padati proti zemlji. Sprva je bilo videti, da bo to padlo bliže, a jo je veter menda nosil daleč za hrib. Tudi ostali, ki so to opazovali, so bili radovedni in se spraševali kaj neki bi bilo to. Naslednji dan se je zvedelo, da so zadevo našli v sosednji vasi in, da jo je mogoče na nekem dvorišču tudi videti. Seveda sem šel tudi sam pogledat. Bil je izpraznjen zunanji rezervoar za bencin, kar je potrjeval vonj v notranjosti. Ta rezervoar letala koristijo na izredno dolgih poletih in ga nato običajno odvržejo. Tako sem prvič videl kos tako skrivnostnega letala od blizu. Vesel sem bil, da sem se ga lahko tudi dotaknil.

PREVOZ MIN ODPADE

Med zimo 1944/45 so se obrambne priprave še intenzivirale. Kopičilo se je orožje in strelivo, celo tako novo (protitankovski ročni metalec min), da ga tudi vojaki sami še niso poznali. Strelski

jarek, protitankovski rov in bunkerji so se že lepo obrasli. Nedokončana je ostala le žična ograja, ker zanjo še niso prispele ustrezne mine. Te so nekaj dni kasneje prispele na železniško postajo v Središču, saj so okoliški kmetje (med njimi je bil tudi atek) ravnokar dobili pozive, da se morajo naslednji dan zjutraj z ustrezno pripravljenimi vozovi zglasiti na omenjenem kolodvoru.

Veliko zahajajoče sonce za Vodranjskim vrhom je napovedovalo lep naslednji dan. Lojtrski voz je bilo potrebno preurediti v voz za prevoz razsute vsebine (orožja), torej z visokimi in z verigo med seboj spetimi stranicami, da bo prevoz tako nevarnega tovora varnejši, saj je bilo kot na dlani, da gre za prav ta tovor.

Ravno v trenutku, ko je bil voz pripravljen za jutrišnjo vožnjo, so nenadoma v polmraku zaropotala lovska letala v nizkem letu. Šest jih je v gosjem slogu priletelo iz smeri Ljutomera, naravnost proti Središču ob Dravi, ki je od nas zračno oddaljeno okoli šest kilometrov. Vsa letala sem z očmi spremljal do konca. Tudi tokrat sem stekel na čistino za hiše, da sem imel čisti pregled. Ko je vodeče letalo doseglo omenjeni kolodvor, je takoj močno zavilo v levo, torej nazaj proti meni, da je lahko nalet ponovilo. Enako so storila še ostala letala. Kmalu se ni samo slišalo, tudi videlo se je, kako so krogle švigale na določeno točko na zemlji.

Med tem je tudi atek prišel za menoj opazovat, kaj se dogaja tam, kjer se mora zgodaj zjutraj javiti z vozom. Letala še niso zaključila drugega kroga napada, ko so se slišale in videle ogromne eksplozije. Kmalu sva zavohala tudi značilni vonj po smodniku, ki se je širil iz ogromnega, z žarom obdanega, oblaka. Tretjega kroga letalom ni bilo več potrebno delati, saj tudi nizkega leta skozi črni oblak in močnih eksplozij ne bi tvegali, obenem pa ni bilo več potrebe. Posamične eksplozije so se slišale še pozno v noč.

Pripravljenje voza, zgodnje hranjenje, napajanje in česanje kobile je to pot, v tiho veselje vseh, odpadlo. S tovorom so končno opravili »titovci«, kot se je takrat reklo partizanskim lovcem, ki so

izvedli to akcijo. Kot sem po vojni slišal iz prvih ust o tej akciji, tudi sami letalci niso dobili točne lokacije za to nalogo, saj so le ti najprej iskali smrtonosni tovor v Ormožu, nato v Ljutomeru in nazadnje tik pred nočjo še v Središču. Vsekakor je to uničenje pomenilo olajšanje, saj bi se z postavitvijo teh min vojna agonija pri nas še podaljšala.

ATEK PONOVNO DEZERTER

Predvsem železniški transport in tudi druga infrastruktura ter objekti so bili vse bolj ogroženi. Rušitve in sabotaže nad tem niso izvajali samo mladi partizanski letalci, temveč tudi partizani in sami domačini. Splošni ljudski odpor, kot smo temu rekli pozneje, je vse resneje onemogočal tranzitno in gospodarsko dejavnost okupatorja, kar je seveda močno krhalo njegovo vojaško, kakor tudi

Gasilska slika domačega Wehrmannschaft-a leta 1944

siceršnja moč. Zato je okupator v zaledju vpeljal, za zaščito še tako imenovani Wehrmanschaft, kot nekakšno pomožno policijo.

V pomožno policijo, ki je vključevala starejše obveznike, ki ravno še niso bili čisto za »odpis« in so prekoráčevali zgornjo mejo vojaške starosti, so v jeseni 1944 vpoklicali kar štiri sovrstnike iz naše vasi. Źal se eden od teh ni več vrnil.

Po kratkem urjenju in streljanju v Ptuju je bil atek skupaj s sosedovim Frančekom poslan za nočnega stražarja odseka železniške proge med Hočami in Račami. Očitno je bila ta proga velik izziv za pohorske partizane in verjetno tudi za domačine.

"Kakšno veselje! Z mamó greva obiskat ateka v Rače. Prvič bom videl in se celo peljal z vlakom". Toda ta želja se mi je izpolnila le polovično. Peljal sem se na njem, videl ga pa nisem. Kot vsi takratni vlaki, je tudi ta med Središčem ob Dravi in Mariborom vozil le ponoči in neosvetljen. Tako se je obisk pri ateku zavlekel na dve noči in en dan.

Po pustu 1945, ko je vzhodna fronta že potekala na Madžarskem ob Blatnem jezeru, in ko se je v jasnih nočeh iz vrha Koga že videlo bliskanje eksplozij, je okupatorju pri nas že postalo vroče. Tudi nemška disciplina ni bila več tisto kar je bila, kar se je verjetno zaznało tudi pri wehrmanschaftu. Tako so začeli domači "veterani" razmišljati o dezertacijah. Neko noč so železnico tako "zvesto" varovali, da jih tudi zjutraj ni bilo nazaj v stražarnico. Źe poprej dogovorjeni z enako mislečimi domačini, so ponoči svoje puške prodali za civilne obleke in se z največjo previdnostjo podali peš proti domu.

To je bila očetova druga dezertacija. Doma, kjer je bilo gotovo bolj napeto kot v Račah, se seveda ni smel prikazati vsaj takrat, ko je šlo proti koncu. Nemci niso nič več gledali na leta, tako da bi mu v primeru, če bi ga videli doma, naredili kakšno nalogo. Če pa bi izvedeli, da je dezerter, bi bil gotovo ustreljen.

Vsepovsod, v hiši in v hlevu, je bilo polno nemških vojakov, zato si je moral skrivališče poiskati in urediti v kleti. Iz največjega, osemsto litrov velikega soda, ki ga je v mlajših letih izdelal sam in je bil na srečo prazen, je snel dno ter ga z odprtino obrnil proti steni tako da se je vanj dalo le od zadaj nekako splezati. V njem si je tudi postlal, tako da je v sodu lahko prebil ves dan, seveda če je bilo potrebno.

SKRIVANJE ZAKLADOV

Ne vem kje so ljudje pridobivali izkušnje? Ali morda iz časov turških vpadov ali iz knjig o podobnih roparjih oziroma osvoboditeljev nekoč ali pa iz prve svetovne vojne? Pred vojsko - bodočimi »osvoboditelji«, je bilo potrebno skriti prav vse, hrano, pijačo, obleko in tudi dragocene stvari, zlato, nakit, itd.

Naše skrivalnice zakladov, ki jih je atek v svojem skrivališču v kleti skrbno izbral, so bile dokaj uspešne. Od vseh naših skrivnih mest, ki jih je bilo pol ducata, je bilo odkrito le eno, in to najmanj pomembno - vino.

Prvo skrivalnico smo imeli v skednju. Tritisočlitrski sod smo zakopali prav na prostoru, kjer se v času žetve mlati žito. Najenostavneje je bilo z sodom, če je imel takoimenovana čistilna vratca, skozi katera se je, ko je bil že postavljen v izkopano jamo, skrbno vložila vsebina. V primeru, da je imel samo stransko odprtino za pipo, ga je bilo potrebno, če je šlo za kosovni material, enostransko odpreti. Omenjeno odprtje in zaprtje v jami, je znal atek, kot "stari" sodar hitro opraviti. Nad sodom je bilo potrebno samo še poravnati zemljo in površino čim bolj izenačiti z okolico. V ta prvi sod se je menda skrilo, za kar so skrbeli oča z izkušnjami iz prve vojne, precej obleke, odej itd. Imeli smo tekstilni zaklad!

Drugo zakladno mesto je bilo v listnjaku. Tu je bil sod s čistilnimi vratci, skozi katera se je napolnil s pšenico. Hermetično zaprt se je nato prekril z debelo plastjo zemlje, čezenj pa smo nagrabli listje.

Za skrivalnico smo izkoristili tudi prej zgrajeno betonsko jamo oz. silos v svinjski kuhinji. Ta jama je s prostornino dobrih dveh kubikov služila za pripravo tropin ali sliv za kuhanje žganja, če pa ni bilo tega, pa za kisanje repe v jabolčnem tropu. V tem kritičnem času smo to jamo hitro izpraznili in jo pripravili za shrambo vsega, kar je pri hiši pomenilo kaj vrednejšega. Mednje smo prištevali razno orodje, ki ga je atek še posebej cenil, fotoaparate, ure, šivalni stroj, kristal in porcelan itd. Čez betonski pokrov, pa se je nasula svinjska repa in pesa.

Skrivalnice so ljudje delali tudi po vrtovih, sadovnjakih, skratka vsepovsod. Prvo pomladansko »štihanje« vrtov je bila enkratna priložnost, da se na vrtni gredi neopazno, ob mimo hodečih Nemcih, skoplje jama in vanjo položi zaklad, nato pa se greda zaključí s setvijo solate. Tudi Micika in mama sta to priložnost izkoristili za »tünku« napolnjeno s svinjetino in zaseko. Zadnji trenutek pred udarom prvih minometnih granat pa je atek uspel na gnojišče zakopati še kolo. Tudi v našo veliko mlako, ki smo jo imeli za napajanje živine, smo vrgli nekaj napolnjenih posod, ki so prenesle vdor vode.

Prostor na svinjskem dvorišču, kjer smo zakopali sod vina, ki sem ga že omenil, pa je bil slabo zamaskiran, saj so ga »osvoboditelji« zavohali, odkopali in izpraznili tako, da so skozenj poslali puškino kroglo. Očitno so imeli dober nos!

VOJNA V ŽIVO

NA CVETNO SOBOTO

Pomlad , lastovice, nabreklo sadno drevje in velika lipa na sredi že ozelenelega dvorišča, ki ga je oklepalo v ključ zgrajena hiša z gospodarskim poslopjem in primerna temperatura, nas je kljub napetosti poskušala odvrniti od črnih misli. Panonski stil gradnje, z obrnjenim dvoriščem na jug in požarnim zidom, ki je ločeval stanovanjski del zgradbe z opečno kritino od gospodarskega, ki je imelo slamnato streho, ki jo je proti zahodu zaključil še skedenj.

Za koruznikom, ki je zapiral južno stranico dvorišča, je že nekaj dni bil parkiran večji in zaprt terenski avtomobil, ki je imel sprednji kolesi običajni s pnevmatiko, zadnji - pogonski pa so bile gosenice. Nanj je bilo poleg obveznega mitraljeza montiranih več anten. Najdaljša je bila speljana preko koruznika do vrha lipe. Tudi posadka tega vozila je vzbujala pozornost. Njen poveljnik si je nadel slušalke le občasno. Znal se je prikupiti tudi v naši kuhinji in sem ter tja dvigniti pokrovko na štedilniku. Zamudil ni nobene molže krav, da ne bi pozabil pristaviti svoje vojaške posodice.

Nekega dne je bil v kuhinji bolj zgodaj kot ponavadi v tistih štirinajstih dnevih. Ob svoji posodici za mleko je namignil, da bi mu teknili tudi koruzni žganci politi z ocvirki in praženo čebulo, ki so bili prav tedaj pripravljene na mizi. Ko se je okrepčal, je začutil neko dolžnost in nam tajno zaupal, da se vidimo zadnjič, da vladna ekipa telegrafistov odhaja, ker bodo najkasneje v dveh dneh prišli Rusi.

Na cvetno nedeljo ni nikomur niti prišlo na misel, da bi si izdelal tradicionalno butaro oziroma preslec, kot mu pravimo. Vsem, kakor Nemcem tako tudi nam se je začelo strašansko muditi. Zaradi te zanesljive informacije je primanjkovalo časa vsem. Nemci, ki so nas že povsem izrinili v zadnjo sobo (hižo) in si preuredili tudi polovico hleva, so že na vse zgodaj pripravljali orožje. Nekatera orožja so tudi praktično preizkušali v globeli ob domači mlaki. Zame, za devetletnega otroka, je bil to pravi izziv radovednosti, za starše pa velika skrb, da se mi ne bi kaj zgodilo.

Oča so po posvetu z atekom v kletnem skrivališču vzeli iz sušilnega stožca, ki se je nahajal za drvarnico nekaj hrastovih dog in jih prislonili ob kletna okenca ter jih prekrili z debelo plastjo zemlje. Po vasi se je namreč govorilo, da so videli med ostalim nemškimi arzenalom za »dobrodošlico« sovražniku, tudi bojni strup. Podobno zazidavo so doživela tudi nekatera izpostavljena vrata, predvsem tista ki so bila obrnjena proti vzhodu. V hlevu smo vrata zagradili iz notranje strani z novo nastalim gnojem in raznimi deli kmečkega orodja. Takrat nam je vse prišlo prav; vsaka deska, vsak hloed,...

Tega dne sta mama in Nelika že zgodaj vmesili kruh, tako da sem ga preden sem se umil, lahko pojedel še toplega. Po zajtrku sem moral Miciki pomagati pri nošnji posteljnine in ostalega za nujno bivanje v »novem« stanovanju v kleti. Najtežje v teh urah je bilo s poldrugo leto starim bratom Tončekom in še mlajšo, komaj dobre štiri mesece staro sestro Silvo. Prav zaradi njiju je atek nekje iz starega železa staknil majhno peč in jo postavil za vrata ob

globokih kletnih stopnicah. V klet so bile speljane stopnice iz dvoriščne strani, v nje pa zdaj začasni dimnik, tako da iz bodočega bojišča dim ne bi bil tako opazen.

Po kosilu, ki smo ga ta dan na hitro opravili, smo nadaljevali s seljenjem oziroma pripravo »bunkerja«. Kmalu zatem, še v polnem zagonu seljenja, sta iznenada, kakih tristo metrov stran odjeknili dve močni eksploziji. Njun pok je pospremil še odmev po dolini in oblak črnega dima. To sta bili prvi minometni mini, ki so jih poslali Bolgari.

Komaj se je polegel odmev eksplozij, je po cesti iz smeri Vitana proti Kogu pridrvel vojaški motor s prikolico. Iz nje se je kar stoje na vse grlo drl nemški oficir, ker vojaki še niso zasedli strelski »jarek«. »Takej na položaje, Rusi so že tu«, se je zadiral proti dvorišču in sadovnjaku ter oddrvel do naslednje hiše.

Treski prvih minometnih min in ukazovanje iz drvečega motorja je povečalo utrip srca prav vsem, tako nemškimi vojakom, kakor nam domačinom. S strahom pričakovana akcija se je začela po vsej bojni črti. Prav vsak Nемеc, ki nam je bil na očeh že nekaj dni, se je v hipu pojavil v polni bojni opreми. Skozi okno prve sobe, je kot dodatek k bojni opreми, še prejel po en ročni protitankovski izstrelek (že omenjeno novo orožje - panzerfaust). Takej za robom hiše pa do strelskega jarka, ki je bil kakih osemdeset metrov naprej, pa je že moral vsak vojak zavzeti ležeči položaj, če ni hotel umreti v prvi minuti boja. Tudi mi smo z podobno naglico in veččino odšli v pripravljen bunker.

Vsi Nemci še niso dosegli bojnih položajev, ko je takorekoč hkrati zaropotalo iz vseh cevi na obeh straneh. Boj je stekel z vso močjo!

PRVA NOČ V NAŠEM BUNKERJU

Prvi izhod iz domačega bunkerja je naredil atek že zvečer, saj se je ob spopadu, kot dezertar, počutil bolj varnega. Nenadni napad Bolgarov, ki so dobili sektor med Dravo in Muro, je Nemcem naložil toliko nalog, da niso imeli več časa vohljati za svojimi dezertarji. Že malce osivele dlake in že dolgo neobrita brada je ateku dodala še nekaj dodatnih let. Sicer pa je na splošno veljalo, predvsem za odrasle moške, da se je bilo v tem kritičnem času bolje skrivati, saj bi ti lahko kak fanatični nemški oficir kaj hitro našel delo.

Težko pričakovane novice, ki jih je prinesel med tiste, ki smo ostali v bunkerju, so bile pretresljive. »Vnukova hiša je že zgorela, Žgančevo gasijo, sosedove krave in svinje se potikajo po našem sadovnjaku«, je našteval z jokavim glasom. Najprej mu je sledila teta Micika z njenim značilnim jamranjem «jerom, jerom,... kaj bo...«, nato pa so solze oblile slehernega, ki je o tem lahko mislil. Povedal je tudi, da si je drznil pogledati izza vogala proti bojišču in videl, da so Nemci reševali iz strelskega jarka ranjence ali morda mrtve, saj je rešilni avtomobil čakal za mlako. Prinesel je tudi prijetno novico, in sicer da se je v hlevu srečal z »Italijanom«, kot smo mu rekli, ki je pri živini že vse opravil. Očitno se je s tem najbolj razpoloženje dvignilo pri Neliki, ki ni bila vesela zgolj zato, da je njeno delo že opravljeno, ampak zlasti zato, da se je znebila črnih misli, da se Augustu ni nič zgodilo ali da bi ga Nemci odkrili. Še bolj vesela je postala takrat, ko ji je atek povedal, da pride v klet na večerjo. Tako sta se ob prvem zatišju fronte, srečala v hlevu oba domača dezertarja »sodovski in svinjski«.

Iz svojega skrivališča v našem svinjaku si je ob vsej zmedii upal pokukati tudi Italijan, ki je bil še do lani njihov soborec, po kapitulaciji Italije pa je postal njihov jetnik in ki je še nekaj dni nazaj gradil bunkerje. Avgusto se je po končani gradnji bunkerjev

rajši skrili v naš svinjak, kot da bi šel skupaj s sotrpini na fronto proti Rusom. Nemogoče, vendar resnično, je bila vmes simpatija, da ga je naša mlada in čedna hišna pomočnica zadržala in zanj v največji tajnosti skrbel.

Prva noč v novem okolju, ko smo se stiskali na kupu krompirja in repe, ki je bila poslana s koruznico in slamo, ni in ni hotela miniti. Vsakih pet minut, če ne še pogosteje, je tišino razparala vsaj strojnica, puška pa smo se že privadili. Bolgarski topničarji, ki so se z nekaj uvodnimi izstrelki najavili že popoldan, so se verjetno prvo noč selili na nove, boljše položaje in so zaradi tega mirovali. Zatišje pred viharjem naslednjega dne, bi lahko dejali! Avgusto in atek sta v relativnem miru nahranila in napojila živino. Zlasti slednje je bilo zelo nevarno opravilo, kajti iti po vodo v studenec, ki je bil na vzhodni strani hiše ali mlako, ki je bila tudi izven kritja hiše, je pomenilo nastavljanje glavo za tarčo bolgarskim ostrostrelcem. Tudi peč je lahko pod krinko noči na vso moč dimila, tako da se je nekoliko ogrelo in kaj skuhalo za naslednji dan.

Tudi nemški topničarski izvidniki niso držali križem rok. Dejal bi, da so se tudi oni z majhno zamudo proti jutru vselili prav v našo hišo in to v zadnjo sobo, kjer smo se mi še prejšnjo noč stiskali. Svojo opazovalnico so si vzporedno uredili na podstrešju in si na vzhodni strani strehe odrinili navzgor posamezne strešnike, da so lahko opazovali. Od tod so imeli lep razgled na položaje Bolgarske domovinske zveze, kot se je uradno imenovala ta armada. Enostavno, s kričanjem skozi odprtino, kjer so vodile stopnice navzdol proti zadnji sobi, so ob zori začeli posredovati topografske elemente do telefonista, ki jih je takoj posredoval k topovom v pet kilometrov oddaljeni Vinski vrh.

Prvo noč so bile torej velike priprave na obeh straneh. V bunkerju, kjer od starejših vso noč ni nihče zatisnil očesa, se je ves čas vrstilo isto vprašanje: kaj bo prineslo jutro?

Dejansko je bil to cinizem, da je takoimenovana Armada domovinske zveze Bolgarije sedaj nastopila proti kolegom iz armadne skupine E za Balkan, ki jo je vodil skupni komandant general Lerr, saj je Bolgarija leta 1941 skupaj z Nemci napadla našo tedanjo državo. Še pred celotno rusko osvoboditvijo Bolgarije so se do takrat Hitlerjevi pristaši na hitro spremenili v pristaše Stalina in sestavili lastno armado, da bi tako vsaj delno opravičili povojno integracijo v bodočem socialističnem taboru.

OČENAŠ IN ZDRAVA MARIJA» NA VSAK ZADETEK

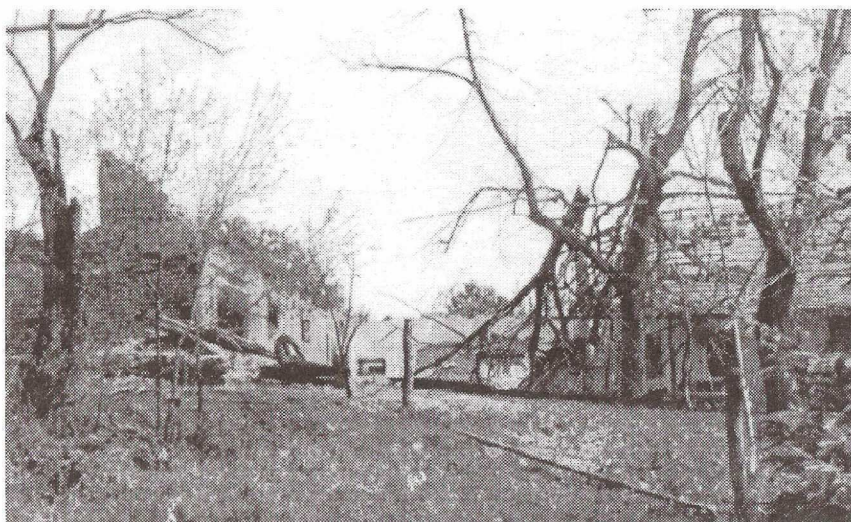
Bolgari so se ponoči skoraj približali žični ograji, ki je bila postavljena sto metrov pred nemškim strelskim jarkom. Kot je bilo jasno videti, so za ta premik vedeli tudi nemški topničarji, kar smo pripisali izvidnikom iz našega podstrešja. Ob zori so prvi udarili Nemci. V klet smo slišali posredovanje koordinat ciljev izvidnika iz podstrešja do telefonista, ki jih je prenesel do topov.

Malo kasneje se je začel udar. Niti za hip nisem smel pokukati iz kleti, saj bi kakšna granata lahko padla tudi na varnejšo stran, po sadovnjaku in okrog mlake. To bombardiranje po bolgarski prednji črti je trajalo ves dopoldan, vmes pa so se oglašale na obeh straneh strojnice in puške. Z nočjo so se vojne akcije pomirile, da je naša »nočna služba« lažje kaj postorila okrog živine, naredila zaloge pitne vode in drv ter pregledala novo nastalo škodo.

Naslednji dan boja, so nemški topničarji ponovno udarili po bolgarskih položajih. Avgusto je te napade opazoval tudi čez dan. Iz svojega skrivališča v svinjaku je imel dober razgled na vzhodno

stran, kjer so bili na položaju Bolgari. Videti je bilo, da so smrtonosne granate nemških topničarjev padale kar natančno, tako da Bolgari niso uspeli napasti skozi ograjo proti prvemu nemškemu strelskemu jarku. Tudi nemški mitraljezi so merili vanje.

Točno opoldne pa se je obrnilo. Bolgarski minometi velikega kalibra, ki jih je bilo veliko, so si natančno izbrali svoje cilje, saj je bil udarec silovit. Nisem vedel, koliko so zadevali v nemški strelski jarek, toda kar se tiče razdejanj hiše, sadovnjaka in dvorišča, je bilo soditi, da jim osemdeset metrov vzhodneje ni bilo lahko.

Tudi lipi na dvorišču ni granata prizanesla

Prva mina, ki je zadela lipo na sredini dvorišča, je uničila vse šipe na oknih, ki so bile obrnjene proti dvorišču. Čez nekaj sekund je sledila še ena, ki je padla kakih pet metrov pred kletnim vhodom. Luč je v trenutku eksplozije ugasnila, po stopnicah navzdol, pa se je skozi dvojna zaprta vrata razširil vonj po smodniku. Ko smo se v temi sporazumeli, in ugotovili ali smo vsi živi in nepoškodovani, smo spet prižgali luč ter opazili, da so oboja vrata prerešetana. Ponovno je počilo. Razbila so se še preostala okna in ponovno smo

bili v temi. Kje so padale naslednje granate, nismo več ugotavljali! Šteli smo le še tiste, ki so zadevale hišo, kajti vsakokrat se je stresla tudi klet. Tudi med zidaki na oboku stropa se je takrat odlučil omet ter na nas padel tudi kakšen kos opeke. V prahu, temi in vonju po smodniku je z molitvijo najprej pričela Micika . Sledila ji je mama, oča, atek in jaz. Vsi smo molili v en glas, razen Silve in bratca Tončka, ki sta jokala.

Po dnevu in uri sodeč, je bilo sklepati o dolžini aprilskega dne in da se zunaj že mrači, kar je kmalu potrdilo prenehanje bolgarskih napadov. Verjetno niso več videli, kam padajo njihove mine ali pa so mislili, da je z Nemci že konec. Tako smo vsaj pobrisali prah in odstranili odpadel omet in opeko iz mize in odej. Kmalu je v klet prišel Avgusto, ki je bil ves čas bombardiranja v svojem brlogu. Težko nam je podrobneje poročal o stanju zunaj, saj ni znal dobro nemško, a smo ga vendar razumeli. Dejal je, da je nastalo veliko nove škode, da pitne vode ne more prinesiti, ker je vodnjak porušen, da je mnogo kokoši obležalo na dvorišču, da je v plamenih več hiš v vasi itd. Po zaužitem kruhu z zaseko, smo ponovno odšli na svoje nočno delo. Atek, oča in Avgusto k živini, mama k previjanju in hranjenju sestre in brata, Micika in Nelika k peči, sam pa sem šel na sveži zrak in radovedno opazoval škodo.

Tudi Nemci so izkoristili temo in zatišje. Zamenjali so branilce, odpeljali ranjence in mrtve iz strelskega jarka v podzemni bunker v sadovnjaku. Ta je bil z rovom povezan do strelskega jarka, na drugi strani pa je vodil do ceste, ki se je skozi Jastrebece vila v naravnem kritju rahle vzpetine. Preko tega podzemnega objekta se je pripravljala in delila hrana, oskrbovalo strelivo, dajala prva pomoč ranjencem in se pokopavali mrtvi.

Temo noči so od časa do časa tako iz ene kot iz druge strani osvetlile posamične eksplozije in rafali s svetlečimi krogli. "Vedeti je bilo treba, da lovci na glave ne spijo". Ni bilo več željenega miru!

TOPNIŠKA IZVIDNICA NA PODSTREŠJU

Ko preživiš tako silovit minometni napad, ti zmerno streljanje v vojni postane nekaj vsakdanjega, nekaj, česar si se že navadil. Tako smo sčasoma upali, seveda ko ni bilo najhujše, pokukati po dvorišču, pa tudi malce izza vogala.

V naslednjem sončnem aprilskem dopoldnevu sem izza vogala s previdnostjo pogled usmeril proti betonskemu bunkerju na Kerenčičevi njivi, kjer se je skoraj v konstantnih časovnih obdobjih oglašal nemški mitraljez. Bruhajoč smodnikov dim, ki se je ob tem sproščal, se je z rahlim jugom razvlekel prav do mojega nosu, tako da mi je docela izničil vonj cvetoče češnje, hruške in breskve, ki so se medtem, ko smo bili v bunkerju, že razcvetele v sadovnjaku. Izza vogala me je iz ozadja nenadoma nekdo zgrabil za vrat in sunkovito potisnil nazaj.

Bil je eden izmed treh topničarskih izvidnikov iz zadnje sobe podstrešja. Za tem je izvidnik z daljnogledom v kritju istega vogala pogled usmeril na Borkovo kmetijo, ki je bila pol kilometra za bolgarskimi položaji. Tudi sam sem vztrajal za njim in ob njegovi zadnjici izostril

*Pogled na "tarčo nemških topničarjev"
- Borkovo domačijo, ko še ni bila zadeta*

pogled v isto točko kot on. Ko tako gledava, se čez nekaj sekund iz Borkove domačije dvigne bel oblak dima in nato še odjekne eksplozija. Zadetek je vidno razveselil topniškega izvidnika, ki je veselo stekel nazaj v sobo in telefoniral o uspehu. Po vojni smo izvedeli, da je bila v Borkovi domačiji podobna bolgarska minometna izvidnica, kot pri nas nemška.

Ni bilo zgolj naključje, da so kmalu zatem nemškim uspehom nad bolgarsko izvidnico, tudi Bolgari ugotovili, od ko se je Nemcem posrečilo tako natančno usmeriti topovske granate. Kmalu zatem je na našo hišo, samo na tisti del poslopja, ki je bil pokrit z opeko, padlo devet minometnih min. Med temi detonacijami, molitvijo in temo, ko smo se stiskali v domačem bunkerju, se je zaslišalo kričanje z dvorišča. Slišali smo tudi, da je nekdo začel tolči po prerešetanih gornjih vratih v klet. Atek je v trenutku splezal v svoj sod, oča pa so se oglasili skozi spodnja vrata in se počasi povzpeli po stopnicah do zunanjih vrat. Bil je nemški oficir. V besu in paniki je od starega očeta zahteval, da se mu takoj zapreže voz, češ da morajo ranjence rešiti.

Sedemdeset let stari oča so občasno vzeli v roke vajeti, a vendar je bilo v teh okoliščinah to povsem nekaj drugega. Počasi in ob nenehnem streljanju so s pomočjo nemškega vojaka le pripravili lažji voz in našo krotko kobilu Liso. Pobesnelega oficirja smo medtem v kleti skušali nekoliko pomiriti s kozarcem domačega in ga odvrniti od njegove zahteve, a zaman. Sam je bil trdno prepričan v nemško zmago, ki naj bi jo kmalu prineslo čudežno orožje in skorajšnji obisk prve linije prav tu pri nas, samega »presvetlega« Adolfa Hitlerja.

Na voz so takoj naložili vse tri telefoniste. Ena od devetih min, ki so v zadnjem udaru zadele našo hišo, je prebila streho in strop ter eksplodirala na štedilniku v zadnji sobi, kjer se je ravno takrat nahajala celotna izvidniška posadka. Na cesti ob velikem podzemnem bunkerju v našem sadovnjaku pa so na voz določili še nekaj ranjencev. Poln voz ranjencev so morali oča nato zapeljati do Kerenčičevih. Tu je bil vendar nekdo, ki je dojel starost voznika, in ga zamenjal. Oča bi radi dobili nazaj vsaj kobilu, ki je bila slepa in zaradi tega še bolj priljubljena, poslušna in krotka. Ob kratkem prerekanju z Nemci, so morali popustiti ter jim voz s kobilu skupaj izročiti. Vračajoč sami domov, so jim iz primerne oddaljenosti v jezi izluščili nekaj besed na rovaš Hitlerja in njihove izgublajoče vojne. Za kazen je sledila ročna bomba, pa se je na srečo zvalila v

obcestni jarek še preden je eksplodirala. Tudi pravočasen pogled in njihove izkušnje iz prve svetovne vojne, so jim pomagale, da niso bili zadeti.

*

Po vojni je ta dogodek, ki ga je iz svoje kleti videl prvi sosed Franc, natančno opisal in se pošalil o «Matildi», saj je bomba eksplodirala zelo blizu starega očeta, ki so še pravočasno legli v nasprotni obcestni jarek.

ZADNJO NOČ TUDI MI V PLAMENIH

To je bil že sedmi dan bojev, rušenja, trpljenja, strahu in nič ni kazalo, da se bo kaj spremenilo. Po uničenju nemške topovske

Naše pogorišče

izvidnice, ki je delovala iz naše hiše, bi lahko ocenili, da nismo bili več tako na muhi bolgarskih minometalcev. Proti večeru, ki je zaključeval lep pomladni dan, pa se je pritisk napadalcev spet povečal. Granate so začele pogosteje in vse bliže padati, tako da smo se prav vsi skrili v naš kletni bunker.

Kmalu zatem je v klet pridrvel Italijan Augusto, in dejal, da gorimo. Vsi, kolikor nas je bilo sposobnih to dojeti, smo kljub regljanju strojnic in detonacijam granat, planili po stopnicah navzgor in videli strašen prizor. Iz slamnate strehe skednja, na nasprotni strani dvorišča, so že kakšna dva metra visoko prodirali ognjeni zublji. Kljub velikemu tveganju in izpostavljanju, kakor naključnim granatam, tako prežanjem bolgarskih ostrostrelcev, sta se atek in Augusto takoj pognala z vedri na nevarno pot do mlake, ki je bila osvetljena od požara, še toliko bolj nevarna. Tudi Micika, Nelika in oča so se na razne načine pridružili gašenju. Mama, ki je z velikim strahom bdela nad nami v kleti, in je le v kratkih časovnih presledkih tekla na dvorišče pogledat zunanjo podobo te nesreče, ugotavi, da je dim že močno zaudarjal v kleti in da jo bomo morali zapustiti. Najbolj je dim ogrožal otročička Tončka in Silvo, ki sta vse težje dihala in začela kašljati.

Kako so šele krave in svinje kašljale pod tem gorečim opečnem stropom, smo lahko samo domnevali, kajti rešiti jih nismo mogli.

Ko se je ogenj razširil, je osvetljeval Bolgarom, da so bolj videli in nadzirali dogajanje na nemški obrambni liniji. "Prav zaradi te osvetlitve smo verjetno goreli"?

Razsvetljena okolica je vse bolj oteževala gašenje in gibanje okrog ognja, zlasti pa donos vode iz mlake. Vse manj upanja je bilo, da se ogenj lahko odreže na protipožarnem zidu, ki je ločeval ostrešje hiše od ostrejša gospodarskega poslopja. Zaradi možnosti zadušitve je padla odločitev, da se klet zapusti. Bežali smo proti velikemu podzemnemu bunkerju v sadovnjaku. Mama je v naročju nosila Silvo, Micika Tončka, jaz pa sem tekkel za njimi. Očitno je

bolgarski ostrostrelec opazil naš beg skozi sadovnjak, saj nam je takoj poslal svetlečo kroglo, ki se je točno pred mojim nosom zarila v deblo slive, tako da sem začutil vonj drevesne smole.

S skrajnimi napori in s skromnimi sredstvi je »našim gasilcem« le uspelo ustaviti ogenj na požarnem zidu. Pokazalo se je, kako primeren je bil nekoč zakon o obvezni gradnji požarnih zidov (Feuermauer), in kako se je obrestovala zazidava vrat in oken v hlevih z gnojem, saj je živina preživela.

V notranjost velikega zaklonišča, ki je bil napolnjen z ranjenci in ostalimi, nismo silili, ampak smo se zaustavili v zemeljskem hodniku. Od tod smo molče in s solzami med drevesi opazovali goreči dom. Čez dve uri, ko se je gorenje nekoliko poglelo in ker so bile razmere okrog zaklonišča vse slabše, smo se previdno vrnili nazaj v klet, atek in Augusto pa sta še naprej z vso vnemo gasila in stražila, da se ne bi ogenj kje spet pojavil.

Ko smo proti jutru po najburnejši noči vojne in v slabem zraku le malo zadremali, nas je prebudilo kričanje in razbijanje po gornjih kletnih vratih. »Kje so Nemci, kje ste jih skrili ...«, smo razumeli to kričanje in obnašanje, to pot v mešanici slovanskih jezikov. Z dvignjenimi rokami smo v kleti najprej zagledali ateka in Avgusta, nato pa še cevi pušk štirih »osvoboditeljev«. Na koncu je vstopil tudi ruski oficir.

Pretres je bil temeljit. Najprej smo morali ruskega oficirja prepričati in dokazati, da ta jetnika na dvorišču res spadata v naš družinski krog in da nista Nemca, medtem pa so vojaki pregledali celotno klet. Eden z bajonetom, ki ga je imel nataknenega na puški, je pregledal ves krompir, ki smo ga imeli v kleti.

Prvi izvidnici osvoboditeljev, je sledila druga in tako naprej ves dan. Vsi so imeli svoje zahteve in nam delili svoje nauke. Bog ne daj, da ne bi bili v bližini ruski oficirji, ki so bili v večini rezervisti in mnogi celo niso bili komunisti, kot so se nam ob mizi in kozarčku tudi predstavili. Takrat so Bolgari kar pred očmi ropali

in uničevali prav vse, kar je še ostalo celega. Tudi ženske so se morale skriti.

Tako smo ugotovili, da imamo sedaj druge gospodarje. Nemci so torej to najstrašnejšo noč zapustili prvo obrambno linijo in se preselili na rezervne položaje, od koder so nas sedaj ogrožali iz bolj odprte zahodne strani.

Ob takšnem stanju se je Ruska komanda za zaledje, ki je poveljevala tudi Bolgarom, odločila, da se celotno civilno prebivalstvo preseli globlje v zaledje oziroma na že osvobojeno ozemlje. Morali smo v begunstvo, kake tri ure hoda v Međimurje.

Augusto, ki se ni mogel predstaviti kot domačin, so Rusi zadržali z zagotovitvijo, da se bo kmalu, oz. ko bo mir vrnil v Italijo. Ob slovesu smo bili ganjeni. Trdno je obljubil, da se bo po koncu vojne oglasil, kar je seveda največ veljalo Neliki, a se to ni zgodilo.

KAKO SMO ŽIVELI V BEGUNSTVU

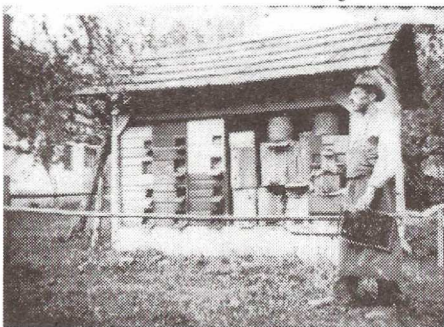
Za silo smo vozni lojtrnik, ki smo ga rešili pred ognjem, na hitro naložili s culami. Vanj so ženske stlačile le najnujnejše, medtem ko je atek pri najbližjih sosedih, ki so že zapustili domačijo, na srečo našel še en kravji komat, ki smo si ga brez vprašanja izposodili. Zapregli smo pohlevno kravo Cifro, ki je pred mesecem telila. Od krave, ki ni bila še nikoli vprežena, smo dobesedno izkoristili materinski nagon, tako da smo telička vlekli ali pa nesli nekaj metrov pred njo. Tako se je tudi z našo pomočjo voz, vendarle počasi premikal v zaželjeno smer. Potovanje je bilo tudi počasno zaradi nastavljenih min in obstreljevanja nemških ostrostrelcev, ki so nas nekaj časa, ko smo bili še na izpostavljenem delu poti, spremljali s krogami. Ob žvižgu krogel se je mama, ki je bila na

vozu, hipoma z obema otročičkoma stisnila med naložene cule, pešci pa smo skočili za nasprotno stran gibajočega se voza. Čeravno smo na to, s trnjem posuto, pot krenili že zjutraj, smo komaj do večera prispeli do določenega kraja.

Naš novi dom je bil v vasi Dobrava v Međimurju. Vsaka kmetija v tej vasi je morala sprejeti vsaj eno družino beguncev iz vojnega območja. Skupno ležišče na slami smo si postlali pri nekem kmetu v zadnji sobi, Cifro s teličkom pa smo peljali v hlev k domači živini. V skednju in seniku so imeli ležišča bolgarski in ruski vojaki, ki so tu v zaledju servisirali in kompletirali topovske granate. Prav pri njih, kjer se je sestavljalo, popravljalo in polnilo s smodnikom, sem se v času begunstva največ zadrževal. Šlo je namreč za topovske in minometne granate, ki so jih sestavljali ter nakladali na kamione za dostavo na bojišče.

Pristojnim ruski oficir, s katerim smo se dobro razumeli, je občasno dovolili, da vzamejo na kamion tudi kakšnega »avtoštoparja«, saj smo si vsi želeli videti svoje domove. Na ta način se je tudi atek nekega dne odločil zaprositi pri ruskem oficirju za pismeno dovolilnico, da bi rad šel pogledati našo požgano in porušeno domačijo. Ko se je vrnil, je bil zelo žalosten in je dejal: »Slabše je,...kot smo zapustili domačijo.. Pojedli so živino, zažgali čebelnjak, prestrelili vse sode, preobrnili omare in odkrili tudi nekaj naših skritih rezerv«. » Zdaj so nas za res osvobodili...«, je dodal sovaščan - tudi begunec.

Tako mene, kot ostale, so zajele uši. Najhuje so napadale ponoči, zlasti tiste, ki so bile v obleki. Najtežje je bilo s to nadlogo pri malih otrocih in dojenčkih, kot sta bila Tonček in Silva. Tudi oča, s katerim sem delil ležišče, so se vso noč »grebli«.

Atekov čebelnjak so Bolgari skurili

Spopad z njimi pa ni bil mogoč, saj se nismo mogli niti pošteno umiti.

Tudi teliček, ki smo ga uporabili za vabo njegovi materi Cifri, da je vlekla natovorjen voz, se je tukaj znašel v naših želodcih, saj je naše begunstvo trajalo že poldrugi mesec. Zdelo se nam je kot da se je čas ustavil, še zlasti, ko smo mislili na to, koliko dela bo potrebno za obnovo porušenih in požganih domov. Ko smo spraševali pristojnega oficirja za to zadevo, nam je vedno odgovoril, da še ni dovolj varno za povratek.

Begunci smo si njegovo pojasnilo tolmačili po svoje, češ da "osvoboditelji" še niso utegnili dokončno opleniti naših domov.

Naše begunstvo je trajalo sedem tednov, do prvega maja. Osmega maja je bil osvobojen Maribor in del Avstrije med Dravo in Muro. Uradni konec vojne je bil devetega maja.

Vzrok, da je osvobajanje bolgarskega sektorja med Dravo in Muro, ki jim ga je dodelilo poveljstvo Tretje ukrajinske armade pod poveljstvom maršala Tolbuhina, trajalo toliko časa, gre po povojnih analizah pripisati temu, da je bil bolgarski poveljnik v Čakovcu, od koder je poveljeval Bolgarom, menda vojaški prijatelj generala Lerra, saj sta aprila leta 1941, ko je bil napaden Beograd, sodelovala. S to počasnostjo je izgleda kolegu pomagal spraviti čim več nemških enot z Balkana v Avstrijo in se tam predati Angležem. (Nekaj o tem sem že zapisal v temi - Prva noč v našem bunkerju)

»Vrana vrani oči ne izkoplje«, je že star pregovor!

OBNOVA POŽGANEGA DOMA

NAJPREJ JE BILO POTREBNO POSPRAVITI

Za april velja, da je mesec prebujajoče se narave, ki ji je potrebno pomagati. To pomlad se ji ni dalo, niti marca, niti aprila in niti kasneje. Vse je raslo divje, tako kot je samo zmoglo. Poti in stezice do vodnjaka, vrta, slame, ki je tudi zgorela, k sosedu skozi sadovnjak, so nekam izginile in na mnogih mestih so se razbohotile koprive. Kazalo je, da je prav ta mir brez domačega tlačenja zemlje in siceršnjega človeškega poseganja vmes, ter vonj po požganem in razpadajočem, bil ravno pravšnji za nenadzorovano razrast narave.

Kamor koli si se ozrl, povsod je bilo eno samo razdejanje in uničenje. Edino, kar smo našli živega pri hiši, je bila naša muca, ki nam je prihitela nasproti in tako še dodatno izvabila iz obupajočih oči še dodatno solzo. Prav vse je klicalo po delovni roki. Da pa bi se roka spontano premikala, je bilo potrebno najprej pomiriti dušo in si v zavest dojeti, da druge možnosti ni in da se vsak začetek začne z začetkom. Poznam take, ki tega niso več zmogli, zlasti če so v tej kulminaciji občutkov, izgubili še kakšnega najdražjega.

Sanacija terena, kot se temu danes reče v Civilni zaščiti, je bila takrat zasebna stvar. Preprečitev zaudarjanja razpadajočih

trupel, se je seveda, vsaj iz higienskih razlogov moralo opraviti. To je bila prva naloga povratnikov. Sreča je bila le v tem, da tistemu, ki je to opravljal, ni bilo potrebno kopati jam za pokope, saj je bilo le-teh dovolj. S tem mislim na strelske jarke in jame, ki so jih izkopal granate. Vanje so se, kot tudi zelo pomembno opravilo zakopavala razna neeksplozirana vojaška sredstva, kar pa ni bilo samo neprijetno, temveč tudi nevarno delo. Pri slednjem so oča imeli smolo, saj jim je neka granata, ko so jo odvrgli v takšno jamo, eksplozirala in jih ranila v roko. Atek se je ob prilikah kdaj pozneje znal pohvaliti, ko je nekoga to o vojni zanimalo, koliko česa vse je zakrila zemlja, da je samo na enem bolgarskem mitraljeznem gnezdu z lopato odstranil sedem samokolnic tulcev in še neuporabljenih nabojev, da je potem lahko varneje zaoral v njivo.

Na razrušenem in požganem gospodarskem poslopju smo najprej na opečenem oboku prevrtali luknje, da se je skozi njih iztekala deževnica, da se je tako po dežju hitreje posušilo. Tudi ostale odprtine, ki so jih naredile granate in mine bolgarskih topničarjev, je bilo potrebno zamašiti. Za to delo so se koristila predvsem šotorska krila in dežni plašči, ki smo jih našli v zapuščenih nemških bunkerjih. Skupna naloga vseh je bila, da se še stoječi zidovi in stropi čim prej ponovno pokrijejo.

Odločitev po takojšnji obnovi domačije v Jastrebcih, je tudi mene vpeljala v delo. S tem je bilo mojega otroštva skorajda konec. Prva naloga, ki sem jo dobil, je bilo nabiranje oglja. Goreče ostrešje se je namreč ob požaru skupno sesulo z senom in slamo na strop hleva in tlak skednja. Tako zakopano je nato še dolgo tlelo v oglje. Oglja sem nabral za cel voz. To je bila prva pomoč pri obnovi domačije.

V vas so se postopoma vrnil tudi ostali vaščani, ki so jih ob ponovnem srečanju z lastnim domom spreletele podobne misli in čakale so jih več ali manj podobne usode.

Nekateri se, žal, niso nikoli več vrnili. Našel bom le najbližje sosede: Žgančeva sinova Robert, ki je padel nekje na vzhodni fronti

in Slavko, ki so ga sumili, da je bil žrtev povojnih pomorov. Od Kerenčičeve domačije, se je vrnil samo sin Ciril. Po vrnitvi smo tudi izvedeli, da sta se v goreči hiši zadušili gospa Vnukova s hčerko. Hiša leži namreč vzhodno od nas in je bila ves čas borbe na bolgarski strani, zato se je za ta tragični konec izvedelo šele po koncu bojev.

OBNOVA POŽGANIN IN RUŠEVIN

Ko gradiš na novo, je to vkljub vsemogočim težavam veselo delo, ki ga vedno spremlja čakanje na to in ono in končno, da bo gradnja končana, da se boš vselil in potem užival. Če pa moraš graditi ponovno, to ni več veselo delo. Lažje bi se sprijaznil z usodo, če bila to naravna nesreča, kot tedaj, ko smo vedeli, da je bilo to zavestno in barbarsko početje človeka. »Užitek« ob tej gradnji je bil torej nekaj drugega, nekaj kar v življenju ni bilo načrtovano, nekaj kar bi se dalo primerjati s sizifovim delom, pa čeprav to ni to. Obnovo je spremljal priokus odpora, zlasti še, ker so nas ob tem spremljale druge težave, kot je splošno pomanjkanje in zgrinjanje črnih oblakov na kmečko in sploh vaško populacijo.

Poleg volje in delovne vneme so bili za obnovo potrebni tudi finančni viri in še marsikaj. Vojna škoda, ki jo je oblast nove Jugoslavije, kot se je sprva reklo, še kar hitro ocenila, je bila vsekakor obetajoč vir. Ta denar sicer ni bil nakazan v gotovini, zadostoval pa je ravno za nabavo strešne opeke, ki je bila prej slamnata. Tako smo po obnovi imeli celotno poslopje pokrito z opečno kritino. Slamnate strehe so tu okoli ostale le na tistih hišah, ki v vojni niso pogorele.

Naslednji vir je bil je denar, ki smo ga dobili pri zamenjavi tedanjih »Raich Mark« v dinarje nove Jugoslavije. Za eno RM se je dobilo šestdeset par, torej malo več kot pol dinarja, in to le do

določene vsote RM. Menjalniška omejitev oziroma ukrep smo morali razumeti, kot prvi ukrep bližajočega se socializma.

Tedaj, ob tej že drugi menjavi denarja v obdobju štirih let, so bili oškodovani tisti, ki so varčevali oziroma, ki so imeli denar. Kdor je v Kraljevini Jugoslaviji privarčeval že toliko, da bi si lahko kupil posestvo, je lahko, ko je dobil dinarje nove Jugoslavije, kupil le še suho kravo. Prvi menjalniški tečaj je bil tak, da si za 20 dinarjev iz stare Jugoslavije dobil eno RM, po drugem tečaju pa si dobil le 60 par za eno RM, pa še to z omejitvijo vsote, kot se je to občasno delalo v Sovjetski zvezi, da se je Stalin rešil varčevalcev - (bodočih bogatinov).

Kot tretji in najvažnejši vir pa je bila sreča, da smo imeli bogat borov gozd. Nekaj lesa je bilo uporabnega tudi iz zaklonišč, še zlasti iz tistega v sadovnjaku, ki je vseboval okoli dvajset kubičnih metrov hlodovine.

Za gradnjo smo potrebovali tudi prevoz, ki smo ga dobili kot vojno odškodnino. To se je zgodilo poldrugi mesec po osvoboditvi, ko so se iz Evrope in seveda tudi iz naših krajev začeli odpravljati domov naši osvoboditelji Rusi in Bolgari. Ob takem odhodu se ponavadi odvzame nekaj nepotrebnih stvari, še zlasti če je to vojni plen. Tako so umikajočim armadam postali nepomembni tudi konji. Na takem odlagališču oziroma zbirališču v bližini Maribora, je atek, kot oškodovanec, julija 1945 imel srečo pri izbiri. Domov je prignal dve ljubki mladi kobilici. Temnejšo smo krstili za Ričko, svetlejšo pa za Fukso. Živali sta bili ubogljivi in krotki, in sta nam služili do konca junega življenja.

Nenazadnje so bili neprecenljivi tudi vsi skriti viri oziroma zakladi, ki jih natakljivo Bolgari niso odkrili. Predvsem je prišla do izraza skrita hrana in tako smo imeli kaj dati na mizo zidarjem in tesarjem, le-ti so prišli iz okolice Ptujja in Maribora, saj tam vasi v vojni niso bile tako uničene.

Z zavihanimi rokavi smo do zime 1945/46 najnujnejše pokrili in čez zimo nabrali novih moči in elana za nadaljnjo obnovo.

SPET SEM ŠOLAR

NAJPREJ POD HRUŠKO

Prvega »partizana« sem videl šele kaka dva meseca po vsem končanem, ko je prišel po najdeno orožje, ki smo ga prijavitili za predajo oblasti. Ruska puška je bila že precej rjava, mauzarica pa je bila kot nova, in smo jo večkrat tudi preizkusili. No, eno rusko »cev« pa je atek obdržal, da bi jo kdaj pozneje, ko bo več časa in razpoloženja, povrtal in tako predelal v šibarico. Ko pa je po nekaj letih za to dobil veselje, je ugotovil, da je na svojem mestu ni več. Za to pregreho, da je puška izginila, sem bil obdolženc jaz, ker sem zanjo vedel in jo tudi večkrat »na hladno« preizkušal. Ne priznam, da sem jo »zabarantal«, kot so mi očitali..

Ni naključje, da je po vojni ali med njo med fanti najbolj priljubljena igra prav »igrati se vojno«. Tudi danes, ko gledam na televiziji iz porušenega Sarajeva je tako. Z prepovedjo posesti najdenega orožja, smo si fantje za igro« bum - bum« izdelali lesene puške in avtomate. Čelade, kape in uniforme smo imeli prave nemške, ruske ali bolgarske. Nanje smo si morali le narisati rdeče peterokrake in že smo bili »pravi« partizani!

Kmalu je bilo tega veselja in »zlate svobode«, tako za starejše, kot mlajše, konec. Pojavljati so se začeli takoimenovani aktivisti (ljudje z aktovkami), ki so postali tisti, ki so že prej vedeli kaj je socializem in pa mnogi, ki so se vrnili iz izgnanstva, taborišč, ali pa iz skrivališč pred nacisti. Gospodov ni bilo več, vsi smo postali le tovariši. Aktivisti so bili tudi organizatorji raznih prireditev in mitingov, kjer je viselo vse polno obetajočih parol in se je o socializmu govorilo vse dobro in vse slabo o gnilem kapitalizmu. Izvedeli smo tudi, da je socializem le prva stopnja komunizma, oziroma ko bo vse zastoj tako, da ne bomo potrebovali niti denarja več, bo komunizem. Na teh mitingih se je streglo tudi z »volilnim golažem«, saj so nekateri, bolj obveščeni, že vedeli, da bo državni referendum dokončno odločil ali smo za Tita in socialistično Jugoslavijo ali pa bomo ponovno imeli kralja Petra.

Tudi za najmlajše beseda pionir še ni bila znana zato je za šolarje v Jastrebcih bil storjen prvi korak v smeri šole. Zbirali smo se pod Kerenčičevo hruško, kot da smo vsi v enem razredu in vedno ponavljali, kaj je socializem, kaj je komunizem, kdo so Tito, Kardelj in Stalin.

Druga plat pa je bilo življenje na vasi ko tako. Najtežje je bilo seveda tistim, ki so koga izgubili, pa tudi tistim, ki so morali ponovno zidati in niso uspeli s »skritimi zakladi«. Pomanjkanje, ki je bilo v mestu gotovo še občutnejše, so v dobršni meri nekoliko pozneje omilili UNRA paketi, takratna humanitarna pomoč OZN.

Javna prošnja ali beračenje s culo in beraško palico je enako. Zaradi sramu odraslih, ki jim tega nikoli ni bilo potrebno delati, se je v to pošiljalo otroke. Tudi jaz sem se neko nedeljo pridružil vrstnikom iz naše vasi. Šli smo v Medžimurje, prav na tista področja, kjer smo bili še v aprilu kot begunci oziroma tja, kjer vojna vihra ni pustošila. Vrnili smo se pozno zvečer, tako da so bili starši že v skrbeh. Spominjam se, da sem v cekarju iz koruznega ličja prinesel že gotovo maso za pečenje palačink, jajčka sem

namreč položil v moko, da se ne bi strla, pa sem bil pri skoku preko potoka prekratek.

PONOVNO V DRUGI RAZRED

Šola na Kogu je bila zgrajena kot večina šol v Sloveniji v času vladavine Habzburžanov, vse od časov Marije Terezije. V pravkar minulih borbah je bila ta šola dobesedno zravnana z zemljo. Šele po petnajstih letih so na Kogu zgradili novo šolo na drugi lokaciji. Vse do takrat se je pouk izvajal v takoimenovani nemški baraki, ki so jo Nemci zgradili za potrebe graničarjev. Objekt je bil na dominantni točki med vinogradi, s sprednjim delom obrnjenim proti jugu, od koder je bilo ob sončnem vremenu moč spremljati zrcalni odboj sonca od gladine Drave, vse od Središča do Varaždina. Za potrebe osnovne šole je bila ta baraka preurejena že v šolskem letu 1945/46, in sicer v dva razreda normalne velikosti in enega manjšega ter učiteljsko zbornico. Danes je ta zgradba ponovno obnovljena in preurejena za potrebe krajevnega doma kulture in za druge dejavnosti.

Čeprav sem za časa Hitlerja do polovice že opravil drugi razred, sem v novi Jugoslaviji moral znova začeti z drugim razredom. Na tak način se nas je zbralo vsaj trikrat več, kot nas je bilo enkrat že v

Ponovno v drugi razred

drugem razredu. Z drugim razredom so namreč začeli tudi vsi tisti šolarji, ki so bili starejši in ki so bili v taboriščih ali kako drugače onemogočeni za normalen vpis v prvi razred. Temu primerna je bila tudi naša starostna sestava. Zaradi tega je bil največji razred, ki ga je premogla ta zgradba, pretesen.

Učitelji so bili mladi in večinoma brez prakse, nastavljeni z dekreti, razen upravitelja, ki je bil že star šolnik. Tudi stari farski župnik cerkve Sv. Bolfenka na Kogu, gospod Franc Molan, se je vrnil iz pregnanstva in se dejavno vključil v učiteljski zbor, saj je bil verouk takrat obvezen šolski predmet. Ob prvi uri verouka je župnik prinesel v razred križ kot simbol krščanstva in ga obesil na zid izza katedre. Drugih simbolov takrat še ni bilo.

Že po novem letu, kmalu po znanih rezultatih državnega referendumu, so križ iz razreda odstranili, nadomestile pa so ga slike Tita, Stalina, Kardelja in mogoče še Lenina, če je bil prostor.

Verouk kot šolski predmet pa se je še vedno poučeval v razredu in prav pri njem se spominjam naslednjega dogodka: Fantiči še nekaj let po končanem resničnem streljanju nismo pozabili na nevarne igrice. Nekateri, ki si nismo upali ali so nas preveč držali starši, da bi se oskrbeli z pravimi pištolami, smo si izdelovali, bodisi take na žveplo od vžigalic ali drugačne, drugi, bolj pogumni in na srečo redkejši, pa so se dokazovali z pravimi. Vsak je »moral nekaj imeti« in se pokazati, kako mu poči. Proti koncu zadnje ure, pa je nestrpnost naraščala, saj je vsak hotel svojo napravo že med poukom pripraviti, do te meje, da se ko zazvoni in učitelj odide, samo stisne na petelina. Seveda se je priprava dogajala v strogi tajnosti, pod klopjo, bolj s tipanjem kot gledanjem. Prav tako je proti koncu verouka delal Ivek iz zadnje klopi. Ko je gospod župnik ugotovil, da je naša nemirnost že na višku, je segel v globok žep svoje črne doge, izvlekel uro in ugotovil, da mora poslati nekoga, da bo udaril po visečem zvoncu, ki je bil obešen zunaj na hodniku. Še preden je to storil, je z odločnim glasom ukazal: »Vstanimo in molimo«, kot se je običajno

zaključila njegova ura. To pot pa se je zgodilo nekaj nenavadnega. V razredu se še ni docela razlegel glas Oče naš..., ko je strašansko počilo, tako da je vsem zastal dih in ne samo nadaljna molitev. Župnik, ki je z sklenjenimi rokami onemelo gledal proti nam, je takoj opazil, da se je moder dim sprostil v kotu izpod zadnje klopi. Preiskava je bila hitro opravljena. Luknja skozi stranico klopi in na zidu odpadli omet, je bil trden dokaz, da je Ivek bolj slabo molil, saj mu je prav tedaj pod klopjo kazalec desnice šaril okrog petelina njegove, za strel pripravljene pištole. Ivek je bil nato od župnika kaznovan, še huje pa je bilo zvečer, saj je župnik še isto popoldne to povedal očetu. Pištolo, ki je bila tu prava in z naboji, pa je župnik predal ravnatelju. Molitev se je tokrat, ob zaključku ure verouka, izjemoma predčasno končala - brez besede Amen.

Ali pa drugi primer, ki ga ravno tako ne bom pozabil: Na poti domov smo počenjali še marsikaj drugega, namesto da bi samo lepo pozdravljali starejše na cesti. Jastrebski fantje smo se radi ometavali s kamenjem, ki ga je bilo na makadamski cesti vedno dovolj in je kar vabilo v skušnjavo. Priljubljene tarče so bile obcestni kamni, znaki, drevesa in tudi kakšno kletno okence zidanice nas je zamikalo, kot recimo zidanica znanega aktivista iz Jastrebcv. Očitno nas je bilo nekaj dobrih »strelcev«, saj je od nekoga prifrčal kamen skozi kletno okence prav v pipo soda in jo poškodoval. Vsled tega je menda izteklo tudi nekaj žlahtne vsebine. Seveda je bila o tem dogodku takoj obveščena šola, še zlasti ker je bila zadeva resna, ker je bilo to narejeno nekomu, ki se mu ne bi smelo nič zgoditi. Vedelo se je samo, da so to naredili jastrebski šolarji iz našega razreda. Krivci so bili tako znani, krivec pa ne. Saj tudi sami Milan, Albin, Peter, Stanek, Ivek in jaz nismo vedeli zanj. Smola je bila še večja v tem, da smo imeli v tretjem razredu najstrožjega učitelja na šoli, tov. Zvonka, ki so mu znali živci popustiti še za mnogo milejše delikte. Njegovo »priljubljeno« učno sredstvo, palica za kazanje po zemljevidu, se je pri njem večkrat znala spremeniti v »vzgojno« sredstvo, - s katerimi nas je tepel. Prav to se je tokrat tudi zgodilo. Za zadoščenje oškodovancu in

svarilo »narodu« in pa verjetno v čast šole, jih je vsak od nas naštetih za omenjeno početje dobil petindvajset po zadnjici. Še dobro, da sem prišel na vrsto, ko sem se moral pripogniti čez prvo klop med zadnjimi, da sem tako imel še čas stlačiti zvezek na zadnjo plat pod hlače.

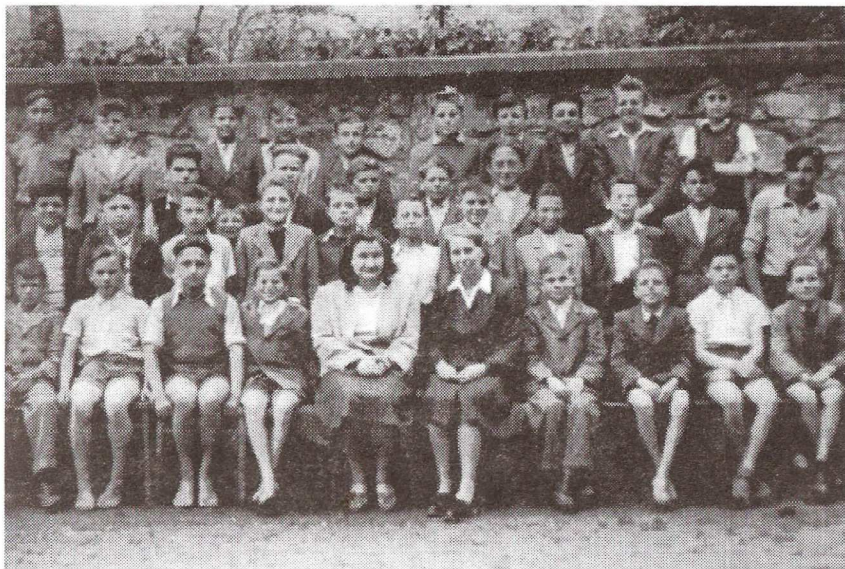
»MESTJAN«

Prvič in zadnjič bi lahko rekel. Iz četrtega razreda sem prvič odšel od doma, in kot je kazalo vse tudi zadnjič. K temu je pripomoglo vsaj dvoje. Na eni strani moja in verjetno še večja želja staršev, da se šolam, na drugi strani pa je socialistična vizija govorila in tako tudi delala, da kmeta kmalu ne bo več. Z zaničevanji in nedemokratično sprejetimi zakoni o nacionalizaciji zemlje kmetov na eni strani in propagiranju zgolj težke industrije in proletarstva na drugi strani, se je kazalo, da bo docela odpisan ta sloj prebivalstva in s tem tudi naša vas. V ta namen se je delalo vse, da se je vabila mladina iz podeželja v mesta. Prav iz teh razlogov so starši, ki so gledali vnaprej vse bolj začeli ponavljati in spravljati v mojo glavo staro modrost: »Tisto kar imaš v glavi, ti ne more nihče vzeti«!

Tako sem moral kot kulaški sin oditi v mesto, v ormoški dijaški dom. Zaradi tega pečata, da smo kulaki, nisem dobil nobene štipendije, tako da sta si atek in mama dobesečno trgala od ust, da sta lahko sproti poravnavała vzdrževalnino internata in moje skromne potrebe po čevljih in obleki. Osem let so tako sledili internati preden sem prišel do lastnega kosa kruha. Starša sta morala zaradi dragega šolanja prodati vinograd.

V osemnajst kilometrov oddaljenem Ormožu sem obiskoval nižjo gimnazijo, ki je bila prej meščanska šola. Ormoški Dijaški

dom, je bil v zgradbi nekdanjega sodišča. V nadstropnem delu so bile spalnice in učilnice, v pritličju pa je bila kuhinja in jedilnica. Nekdanji zapori so nam služili za umivalnico. Komaj sem čakal sobote in praznike, da sem, če je bilo le lepo vreme, peš odšel po bližnjici mimo Huma in skozi Šalovce do Jastrebcov, saj sem si tako vsaj malo potešil domotožje.

Moški: drugi razred nižje gimnazije Ormož - leta 1950

Imel sem tudi tehniško usmerjene prijatelje. Čeprav nismo imeli organiziranih krožkov v tej smeri, smo si v domu marsikaj izdelali. Kdo bo imel boljši radijski detektor, daljšo anteno, boljše slušalke in dobil več radijskih postaj, je bilo spontano, lepo in vsekakor koristno tekmovanje. Še najlepše je bilo ponoči slišati »Glas Amerike«, v slovenščini, le da se o tem nisi smel glasno pohvaliti. Drugi so se ukvarjali z drugimi veščinami, zelo zanimivo je bilo kolo, ki sta ga imela le dva srečneža, pa žoga itd. Deklice pa so se ukvarjale s klavirjem, ki je bil postavljen v eni izmed učilnic.

V ljutomerskem internatu leta 1952

Hrana je bila s pomočjo UNRA humanitarnih paketov dobra, celo boljša kot smo jo imeli doma. Nekoč se je zgodilo, da smo v juhi našli črve, ki smo si jih začeli kazati in odrivati na robove krožnikov, tako da se skoraj nihče več ni dotaknil kisle svinjske juhe. Upravnik doma, ki je takoj izvedel za »tiho stavko«, je nemudoma poklical v zdravstveni dom. Kot nekakšen razsodnik je kmalu prispela medicinska sestra, ki je pogledala na en krožnik in nam rekla: »Hrana je užitno prekuhana in za zdravje neškodljiva«, in tako je bilo naše stavke konec.

Z reorganizacijo tedanjih okrajev, kar je bil tedaj pogost pojav, se je internat v Ormožu kar naenkrat ukinil oziroma preselil v Ljutomer. Zato sem tretji in četrti razred nadaljeval tam. Ljutomerski dijaški dom je bil namensko zgrajen za to dejavnost, in je bilo vse bolj priročno in funkcionalno. Skratka, bilo je novo in lepše. Zveza z domom v Jastrebcih pa je bila prav tako slaba. Tudi pristna prleščina je prispevala k temu, da sem se v Ljutomeru počutil bolje. Z upravnikom doma, ki je bil tudi moj profesor in

Ljubitelj ljudske tehnike, sem še posebej dobro sodeloval, saj mi je bil mentor pri gradnji letalskih modelov, kar je bila tukaj moja glavna izvenšolska dejavnost. Tako sem zgradil dva modela P - 180, s katerima sem nastopil ob raznih okrajnih mladinskih srečanjih in športnih dnevih. Eden teh modelov pa je bil celo ob moji doprni sliki razstavljen na okrajni gospodarski razstavi, leta 1953.

Tudi s prvo petošolsko ljubeznijo sem se srečal v Ljutomeru. Do ušes, kot se navadno zgodi prvič, sem se zaljubil v zame »najlepšo« ljutomersko deklico Nado, ki je hodila v nižji razred. Edina in največja pomanjkljivost te ljubezni pa je bila, da te ganjenosti njej pa tudi prijateljem, nisem nikoli zaupal. Imel sem jo sam zase in seveda ob tem trpel. Tudi pozneje v Ljubljani, kjer sem nadaljeval s šolanjem, sem veliko razmišljal o njej. Po nižji gimnaziji je nadaljevala z višjo gimnazijo v Mariboru.

Kako so se morali sotrpini učiti ruščine, jaz pa se niti ne spomnim, da bi pri ruščini bil sploh kdaj vprašan, pa sem vendarle imel solidno oceno. Še danes si tega fenomena ne vem drugače razložiti, kot da je v kljub veliki starostni razliki, bila tu vmes sentimentalnost, ali pa mogoče neka oblika materinske ljubezni. Pišem o moji profesorici ruščine v tretjem razredu, ki je tudi v domu imela svojo sobico, občasno pa je tudi nadomeščala našega vzgojitelja. Zlasti takrat, pa tudi v šoli sva se pri njenem predmetu z očmi večkrat spontano srečala, a vselej sem bil bolj sramežljiv jaz in popustil prvi, čeravno sem opazil, da je zardela tudi ona. To skrivnost sem s tem pisanjem šele sedaj izdal in nikoli ne bom izvedel, ali je moja domneva bila zgolj samo domneva.

KAKO SMO PREŽIVELI SOCIALIZEM

TITO MORA ZMAGATI

Od 4. do 11. februarja leta 1945, torej še v času osvobajanja ozemelj, so se v carski obmorski vili Livadniji, na polotoku

Šele po pretečeni polovici stoletja lahko rečem, da se svet ne bo delil tako, kot sem to videl zapisani v Livadniji - nekoč ruskocesarski rezidenci na

*Črnem morju
Jalta, 29. 4. 1975*

Krimu oziroma na Jalti, sestali zmagovalci druge svetovne vojne, da bi delili povojni svet. Vsak od njih - Roosevelt, Chuirchill in Stalin, so si prizadevali kar največ iztržiti, zlasti področja, ki politično še niso bila popolnoma opredeljena. Sem je bilo šteti tudi Jugoslavijo. Ko se je konkretnije govorilo o naši državi, se je za vrnitev našega kralja, ki je bil tedaj v Londonu, prvi opredelil Chuirchil. Kljub nasprotovanju Stalina, ki je imel svoje načrte, je bil nato potrjen »Chuirchilov kompromis, pol - pol«, oziroma je bilo doseženo, da naj se po vojni jugoslovansko ljudstvo samo

opredeli z volitvami oziroma z referendumom ali je za Tita ali kralja.

Jaltski dogovor o povojni Jugoslaviji, ki sem ga tudi sam v Livedniji na Jalti videl ni zadovoljil naše nadebudne socialistične revolucionarje, saj so ga opredelili kot račun brez krčmarja. Ti, ki so bili v glavnem naši vojskovodje zoper nacizem in fašizem, so namreč v ta boj vedno bolj vpletali takoimenovano »socialistično revolucijo«, ki naj bi se zgodila vzporedno. Njihova stranka KPJ, pa je po vzoru Sovjetske zveze kmalu raje začela iskati « notranjega sovražnika», kot pa stvarnega - nacizem in fašizem.

Do prvih svobodnih volitev je prišlo kmalu po končani vojni, na Martinovo nedeljo, desetega novembra 1945. Organizacija tega dogodka, kakor tudi vse poznejše volitve v socializmu, je bila v rokah le ene manjšinske stranke KPJ, ki je dejansko že zavladata s strahovlado in bila podprta z velikim »pompom« te stranke. V Jastrebcih, ki merijo v dolžino komaj dva kilometra, smo imeli kar dve volišči. Mislim, da tu ni šlo za uvidevnost do volilcev, ampak v prid možnosti večjih volilnih mahinacij za dosego željenega uspeha in za možnost večjega nadzora duha nad posamezniki, saj se je z temi volitvami ponudila samoooklicaniam oblastnikom prva možnost za iskanje takoimenovanega notranjega sovražnika. Tudi predvolilna propaganda je bila v smeri, kot da je že gotova stvar, da mora zmagati Tito.

Star sem bil devet let in zelo radoveden. Pri ateku in mami sem dosegel, da sta me vzela s seboj na volišče, ki je bilo pri drugem sosedu, Kerenčiču. Spomnim se okrašenega volišča z izobešenimi zastavami s peterokrako zvezdo, če pa je bila vmes katera brez, se ne spomnim. Volilni skrinjici sta bili postavljeni na mizi v kotu sobe, ki je bila do poda prekrita z zastavo. Gneče v sobi ni bilo, ker se je skrbelo za posamični stop, pa tudi, kot sem že omenil, je bilo volišč veliko. Člani komisije so morali biti zanesljivi ljudje, zato so bili v glavnem iz vrst aktivistov, to pa so bili borci, komunisti ali kandidati za komuniste. Nato se je iz

volilnega imenika glasno poklicalo stopajočega v sobo, se ga poučilo o načinu glasovanja ter se mu izročila majhna črna kroglica v velikosti oreha. Sistem s kroglicami je bil menda zaradi tega, ker je bila v Jugoslaviji še množična nepismenost. Z zaprto pestjo se je moralo seči v vsako skrinjico in na koncu komisiji pokazati, da imaš prazno dlan. Tišina in zbranost je bila pri tem opravilu potrebna zato, da je lahko vohljač, ki je skrito sedel pod mizo za skrinjicama, razločno slišal ime glasovalca in udarec kroglice v skrinjico.

Na drugem volišču v naši vasi, je bil rezultat s kroglicami takšen, da jih je imela Petrova skrinjica več, kot Titova. Tovariš politkomisar, kot se je imenovalo najvišjega takrat, ki je seveda tudi odgovarjal za poštenost volitev, je ob prihodu na zatečeno stanje na tem volišču kar zaruhnel nad to naivno komisijo, ki si je upala povedati tak rezultat. »Tito mora zmagati«, je zakričal in nihče več ni ničesar vprašal.

Za to preverjanje občanov in pretvarjanje referendumov se je leta kasneje izvedelo, a vendar si do Titove smrti ni upal nihče o tem javno spregovoriti. Vse to se je dogajalo, ker v enopartijskem sistemu oziroma v totalitarizmu ni bilo nadzora, mednarodne komisije pa niso mogle tega ustaviti.

KAKO SMO POSTALI SOVRAŽNIKI LJUDSTVA

Je že tako, da je že pridobljeno težje obdržati, kot pridobiti. To se največkrat zgodi pri politikih, ko vodstvo upora v prid borbene zagnanosti, ljudstvu marsikaj obljublja, po dosegu preobrata, v stvarnosti, pa tega ne more uresničiti. Upajoče ljudstvo kasneje spozna, da obljubljeni ideali ne držijo, oziroma, da je prevarano. Tisti, ki so obljubljali oblast so začutili, da ni več

enake zagnanosti, kot je bila v borbi. Lotil se jih je strah pred istim ljudstvom, češ da se utegne iz tega odpora izroditi tudi večji upor zoper oblast.

Pri nas se je po končani vojni ali kot se je lepše slišalo, naši narodnoosvobodilni borbi, naredila še dodatna napaka, ko se je »molče« začelo govoriti, da je vojna končana in da smo zmagali, ni pa še dokončana socialistična revolucija. To je pomenilo, da se bo borba nadaljevala in da se bo kopiral Stalinov recept poti v komunizem. Besedo socialistična revolucija, je bilo sčasoma več slišati, kot besedo osvobodilna borba.

Vse se je začelo kot v Sovjetski Zvezi, z nacionalizacijami in zaplembami premoženja tistih, ki so si ga ustvarili in sumničnji v stilu, kdor ni z nami, je proti nam. Začel se je povzdigovati samo delavski razred, češ da je on avantgarda naroda. Vse to pa je v večini našega ljudstva povzročalo odpor in antipatijo do prizvoka socializem in zlasti komunizem. Zgrešeno je bilo mnenje oblasti, da se tistim, ki so si z delom, trudom, skrbjo in morda tudi odrekanjem, skozi leta in desetletja kaj ustvarili, začelo jemati imetje in jih zaradi tega imenovati celo za sovražnike ljudstva, čeprav je bilo spoznanje tistih v svetu, ki so bili v vseh pogledih uspešnejši, drugačno.

Kazalo je, da so učenci velikega Stalina pri nas hoteli komunizem zgraditi hitreje, kot je s tem uspeval doma Stalin sam. Zaradi te naglice je pri tem kmalu »zaškripalo« in začelo se je govoriti o novem sovražniku, sovražniku ljudstva. To pa so bili duhovščina, kulaki oziroma kmetje, inteligenca, oficirji bivše kraljeve vojske, bivši politiki in pa seveda tisti, ki so izgubili svoje imetje.

Zoper novega sovražnika se je začel lov na čarovnice, podobno kot v srednjem veku. Domačih sovražnikov je naenkrat postalo toliko, da je bilo enostavneje ugotoviti, kdo ni sovražnik. Pospešeno so nastajale nove policijske enote in organizacije z razpredenimi, v glavnem tajnimi obveščevalnimi mrežami in

prostovoljnimi agenti - informatorji, predvsem na kritičnih območjih. Kopiran je bil torej Stalinov sistem državne varnosti, oz. organizacija zaščite narodnoosvobodilnega boja (OZNA). To je sistem, da mora biti vsak vsakemu sumljiv, da se vsak vsakega boji, da ti je tudi žena ali najboljši prijatelj sumljiv. Šlo je celo tako daleč, da so v Beogradu začeli sumiti v sam slovenski vrh OZNA, tako da so tajno začeli k nam pošiljati nadzor iz juga.

V knjigi Križarji je Zdenko Zavadlav, kot nekdanji pripadnik OZNE, med drugim zapisal: « Samo zapirali, selili in streljali smo. Tudi krivic, povzročenim ljudem je bilo verjetno preveč. Prva narodnoosvobodilna doba revolucije je vsekakor bila bolj poštena od sedanje druge dobe - socialistične revolucije».

Najhujši pritisk se je izvajal v letu pred izbruhom takoimenovanega Informbiroja 1949. Komunisti so se prepirali med sabo o tem kdo je večji komunist in tako je nastala splošna zmeda. S tem je represija na sovražnike ljudstva nekoliko popustila, saj so ti izpadli iz prednostne listine. Od takrat je bil pri nas stalinizem nekoliko diskvalificiran, kar je seveda pomenilo olajšanje predvsem na podeželju.

Blatni madež o tej komunistični zmoti med Slovenci samimi, se bo vendarle moral oprati in enkrat reči, da ni bilo nobenega notranjega sovražnika ljudstva. Ostanki zakrnelega komunizma, ki zaenkrat še nočejo priznati svoje zarote, bodo slej ko prej morali popustiti in se končno spraviti z vsemi Slovenci, saj laž ne more biti večno resnica. S tem bi bilo še največ storjenega za ponos slovenskega naroda in vendar nekaj več kot nič, za same nedolžne žrtve in njihove še živeče svojce.

Slovenec je bil in je samo Slovenec, prav takšen kot so vsi ostali narodi na svetu.

»KOZE«, KOTLI IN ŠE KAJ ?

Da bo lažje razumeti od kje toliko strahu, in odpora zoper komunistično oblast zlasti na podeželju, kjer se je nadaljevala socialistična revolucija po sovjetskem vzoru, moramo pobližje spoznati, kako se je ta pod geslom, »socialistična kolektivizacija vasi« spravila na podeželje.

Ameriški zgodovinar Robert Conquest v svoji knjigi o teh strahotah komunizma navaja empirično oceno, nad katero se lahko samo zamislimo, pa tudi nam bližnji avtor, Karlo Štajner, ki je na koncu živel v Zagrebu, v svojih knjigah o lastnih izkušnjah v Sibiriji, navaja podobne podatke, ki so v glavnih obrisih naslednji:

Lenin je potreboval tri leta (1918 - 1919), da se je iz vojnega komunizma preusmeril na kapitalistični komunizem. Sovjetski sistem GULAG (gospodarski lager), ki ga je začel ustanavljati že Lenin leta 1919, je občasno v njegovem času strpal v taborišča 60.000 jetnikov, predvsem veleposestnikov, kulakov in popov. V vsem obdobju Leninovega vladanja, se je nabralo več kot 500.000 žrtev, kjer so všeteti tudi tisti, ki so padli v sami borbi za idelale prve socialistične revolucije v svetu. To je velika številka v primerjavi z zadnjimi petdesetimi leti carskega vladanja v Rusiji, ko naj bi zaradi represij in preganjanja izgubilo življenje le 25.000 Rusov. Stalin je leta 1924 ukazal svojega predhodnika balzamirati in ga razstaviti narodu pod steklom na Rdečem trgu, in ga s tem povzdigniti v nekakšnega boga, da bi lahko vladal in nadaljeval v njegovem imenu. Ta carska in Leninova številka (25.000 + 500.000), pa je v primerjavi z Stalinovimi »uspehi« prav majhna, ko je v treh desetletjih sam zakrivil (1924 - 53) smrt okrog 50 milijonov ljudi (gre samo za žrtve njegovega terorja in ne za padle v drugi sv. vojni). Na tem kupu mrličev je torej Lenin dvajsekratni car, Stalin pa že kar stokratni Lenin.

Komunizem in nacifašizem si torej lahko podata roke!

Štel sem jih že čez deset, ko je bil pritisk najhujši pri nas, zato se živo spominjam teh časov. Po tovarišu Kardelju je socialistična kolektivizacija vasi pomenila prav isto, kot v Rusiji ustanavljanje KOLHOZ - ov (kolektivno gospodarjenje), le da se je pri nas to imenovalo z drugačno kratico, KOZ (kmetijska obdelovalna zadruga). Te naj bi nastale na ta način, da kmetije »prostovoljno« zdužijo svoje kmetije v velik zemljiški kompleks, kjer se bo skupno obdelovalo in gospodarilo. Pri tem naj bi se racionalno koristila skupna kmetijska mehanizacija in delovna sila. Obdelava zemlje le zase in kuhanje v vsaki hiši le zase, je neracionalno in izguba časa, so širili ideje ideologi Kardeljeve oziroma Stalinove pogruntavčine, ki je napeljevala na KOZ in kotle. Prav ti kotli so bili največja uganka in še edina komična iskra v tej tragikomediji takratne vasi.

Ljudje na vasi so se tega bali in skoraj nič govorili o tem, kaj šele spraševali. Zapirali so se vase, tako da žena ni vedela, ali so moža oblegajoči aktivisti uspeli kaj omehčati, da bi prostovoljno pristopili v KOZ? Največkrat so se skupno na sestankih »prali možgani«, nato pa, ko ni kazalo na uspeh, še ločeno. Nihče se ni upal glede tega s kom posvetovati ali vprašati soseda, kako jo je on za enkrat odnesel oziroma koliko je že omehčan.

Spominjam se soseda Franca, ki sem ga že omenil, kot vaškega posebneža. Tudi njega in njegovo Treziko, ki sta živela s številno družino na skromni kmetiji z nekaj hektarji, je skrbelo kaj bo nastalo iz tega. Ob večerih, ko se je zmrčilo, sta prišla skupaj skozi sadovnjak do zadnjih vrat in narahlo potrkala. Želja po zaupnem pogovoru ju je premagala, še zlasti, če nista bila preveč utrujena. Ob karbidovki ali petrolejki, če karbida ni bilo dobiti, je v kuhinji ali v sobi za pečjo, in seveda ob kapljici stekel zaupni pogovor o teh težavah. Moja prisotnost pri tem ni bila dobrodošla, zato sta me Micika in mama s kako potegavščino spravili od tod. Po navadi je bil uspeh le polovičen, saj sem bil kmalu spet nazaj. Zaradi tega je sosed Franc, kot dober prisposodbnik, znal kočljivo temo speljati na šaljivo plat. Še preden je začel, pa je iz svinjskega

mehurja, ki ga je zvitega nosil v hlačnem žepu, izvlekel ščepec skrbno narezanega domačega tobaka ter ga položil na že pripravljeni listič časopisnega papirja, poravnal in med prsti zvil v cigareto. Potrebno ga je bilo dobro posliniti, da se je listič omehčal in lažje zlepil, pa še morebitni višek tobaka odstraniti, in »mahorka« je bil na red za kajenje. Iz drugega žepa je nato izvlekel vžigalnik, in to takega, za katerega je moral imeti orožni list, kot je sam dejal, saj je bil res velik in izdelan iz manjše granate. Sledilo je kresanje »fajercajga«, medtem ko je »mahorka« visela prilepljena na spodnjo ustnico tako dolgo, da se končno ni zadimilo. Po nekaj slastnih potegih dima je nato začel:

»Najlepše bo moji Treziki in Tunek tvoji Neži, saj vama niti kuhati ne bo potrebno več in smrdeti v teh zakajenih kuhinjah... in po svinjskem gnoju. Lepo na svežem zraku bosta in brez, da bi morale misliti, kaj se bo dalo jutri v lonec. Ti Micika pa boš združna šivilja. Tako nam bo lepo, saj se bomo rešili vseh skrbi! Moji Treziki sem že obljubil očala, pa ne zato, da bi izgledala kot profesorica ampak zato, da si bo lahko sama ogledala združni jedilnik, saj nam pravijo, da bo vsak dan tudi pečenka. Joj kako bo še luštno, komaj čakam na to (KOZO...)!«

Atek, ki je ravno dolival sosedu Francu kozarec, je nato nadaljeval in očitno zadevo manj zavijal v celofan: »Še kruha ne bomo imeli, če bo šlo tako naprej. Ne vem kje bom spet vzel pšenico za obvezo (obvezna oddaja kmečkih pridelkov), saj nam letos ni niti toliko zraslo, kot so mi predpisali, pa še pravočasno nisem mogel požeti, ker sem moral ravno ta čas na orožne vaje.«

Za pečjo so oča luščili fižol in pri teh letih so bili že naglušni, tako da niso vsega ujeli. »Naš major nam je že leta 1915 na soški fronti rekel, da je komunizem božja šiba, poslana na zemljo, ker so ljudje postali preveč prevzetni in razuzdani in da bo trajal sto let«. Ali je bil ta major jasnovidec, da je vedel?

Ne spomnim se natančno, kdaj je KOZ popolnoma razpadla, vem pa, da je zemlja, ki ni imela dedičev prišla v posest državne

ekonomije oziroma v kmetijske kombinat. V ta sklop površin so z nadaljnim komunističnim eksperimentiranjem in gnajenjem prišla tudi vsa zaplenjena in nacionalizirana posestva ter viški kmetij preko zemljiškega maksimuma. Torej je imela Kardeljeva ideologija »socialistična kolektivizacija vasi« pri nas kratek dah, nekoliko daljšega pa je imela prav tako pripisana nacionalizacija zemljišč.

Moj kratek epilog KOZ

»Uspešnost nabora« zadrušnikov je bila skromna.. KOZ na Kogu ni štela čez deset članov, pa še ti so bili kmetje, ki so ostali po vojni vdovci, starci brez nasledstva, lenuhi oziroma špekulanti ter seveda »zaverovani« ali pa so se vsaj delali tako. Slednji so bili že tako ali tako vsi zaposleni kot aktivisti in za obdelavo zemlje niso imeli časa.

»Privilegiji članov« so bili vidni in vabljivi. N.p.: Vdovci, ki se jim je partner ponesrečil v vojni, so dobili status borca NOB. Opravičeni so bili do plač, K-15, do dopusta, zdravniškega zavarovanja in bili oproščeni nekaterim dajatvam itd.

»Izobčenje zadrušnikov je pomenilo, da nisi bil več »vaščan« med sovaščani, ampak izobčenec. Sovaščani te niso več pozdravljali in od tebe nič želeli. Tudi njihovi otroci so med sovrstniki naleteli na enak odpor, čeravno mogoče niso vedeli za kaj gre. Vse težje so zadrušniki prenašali to izolacijo, še zlasti, ker jim je bilo ob privolitvi zagotovljeno, da jih bo vedno več.

»Konec KOZ« je sledil kmalu, morda čez dve leti, vsekakor pa po prenehanju Informbiroja. Rekel bi, da iz istega vzroka, kot je doživel konec sam komunizem.

Moj kratek epilog komunizma

»Poštenih je manj kot nepoštenih«, da bi ta, sicer lepa, ideologija lahko živel. Z nasiljem, ki je že samo po sebi odbijajoče, pa se ne da doseči trajnih rezultatov.

»Prevlada egoizma« Če delaš samo zase, delaš najbolj, če pa delaš za nas, pa delaš z manjšim interesom.

»Proletarsko delo« Izbojevanega osem ur dela je premalo, da bi si lahko s takim delom potešil vse želje in nakupil vse dobrine, ki jih je človeški um izmislil in nam jih nudi.

IDEOLOG PREKLET - IDEOLOGIJA OSTALA

Tito se je v letu informbiroja 1949 navidez znebil nenasitnega in strah vzbujajočega Stalina, za katerega smo bili na poti v komunizem prepočasni in nedosledni. Naš največji ideolog in nekoč Stalinov poslušni učenec, pozneje menda tudi njegov predavatelj, tovariš Kardelj, bi ob sporu moral prav tako pljuniti na svojega učitelja in se odreči njegovih nauk, kar se pa ni zgodilo. Njegova poslastica - socialistična kolektivizacija vasi, se je namreč v neki obliki nadaljevala. K njej je dodajal vedno nove in nove ideje.

Iz tega obdobja je znana šala o kmetovi kravi, ki jo je zdravil Kardelj z idejami. Ko je izvedel, da je krava poginila, je sočustvujoče in obžalujoče pristavil kmetu: »Kakšna škoda, ko pa sem še imel toliko idej!«

Podeželje oziroma kmeta je bilo težje pokoriti, kot pa čistega proletarca oziroma industrijskega delavca, saj je ta živel samo od

majhne mesečne plače, kmet pa je bil, vsaj kar se hrane tiče, bolj neodvisen.

Leto 1949 nam je navkljub vsemu prineslo tesnejšo naslonitev na zahod, ki je bil na drugi strani takoimenovane železne zaves. To je odložilo grozeč načrt Stalina, da bi nas na hitro napadel. Ta naslonitev na zahod in predvsem na Ameriko, nas je delno rešila tegob, da ne rečem lakote in siromaštva, saj smo zaradi spora s SZ ostali brez surovin. Propadli so projekti takoimenovane petoletke, ker nismo imeli dovolj železa, cementa, rud, koksa in seveda hrane. Zaradi vsega tega so se težave še povečale in s tem tudi pritisk na kmeta.

Za podkrepitev navedb, mi je uspelo po atekovi smrti najti nekaj dokumentov take vsebine. Značilno za vse uradne listine tega časa je, da so izpisani na malih listkih, kar ponazarja štednjo in na koncu vsakega teksta obveznen pozdrav »Smrt fašizmu - svoboda narodu!« Večina teh grozilnih oziroma sankcijskih listkov je bilo napisanih v pripadajočem stilu: « Kadija toži, Kadija sodi«, saj je ovaditelj sam ali pa njegov podrejeni najprej prekršek ugotovil, ga ožigosal in nato še na nek način sodil.

Primer 1 - faksimile iz dne 10. 10. 1950:

KLO K O G

Kog, dne 10. 10. 1950

Stev 721 - 50

Predmet: Pripis davka za leto 1949
in akontacije za leto 1950

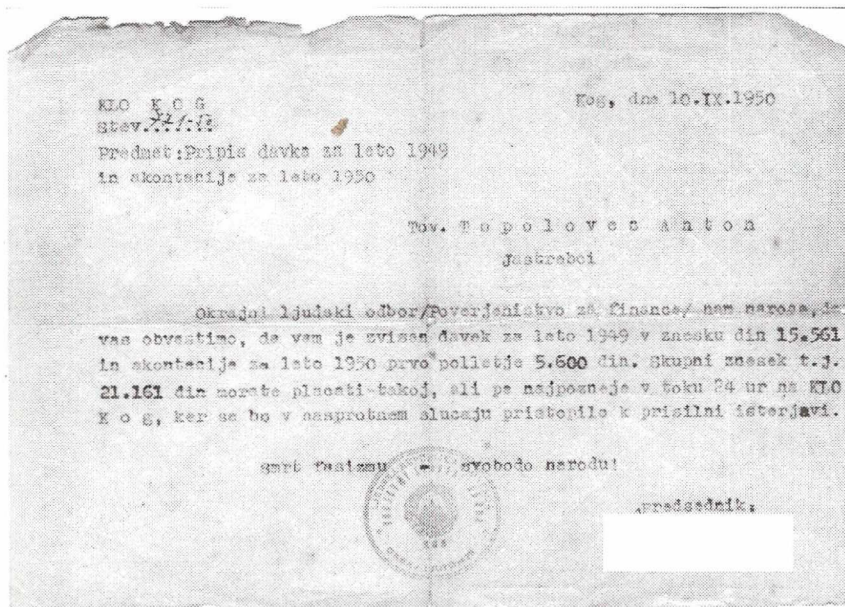
Tov. Topolovec Anton
Jastrebeci 9

Okrajni ljudski odbor /Poverjenišтво za finance/ nam naroča, da vas obvestimo, da vam je zvišan davek za leto 1949 v znesku din 15.561 in akontacija za leto 1950 prvo polletje 5.600 din. Skupni znesek t.j. 21.161 din morate plačati takoj, ali pa najpozneje v toku 24 ur na KLO K o g, ker se bo v nasprotnem slučaju pristopilo k prisilni izterjavi.

Smrt fašizmu - svoboda narodu!

Žig KLO Kog

Predsednik: (lastno ročno podpisano)

Primer 2 - faksimile iz dne 9. 11. 1950

Žig KLO Kog okraj Ljutomer
stev.: Sl./ 50

Tov. Topolovec Anton
Jastrepci 9

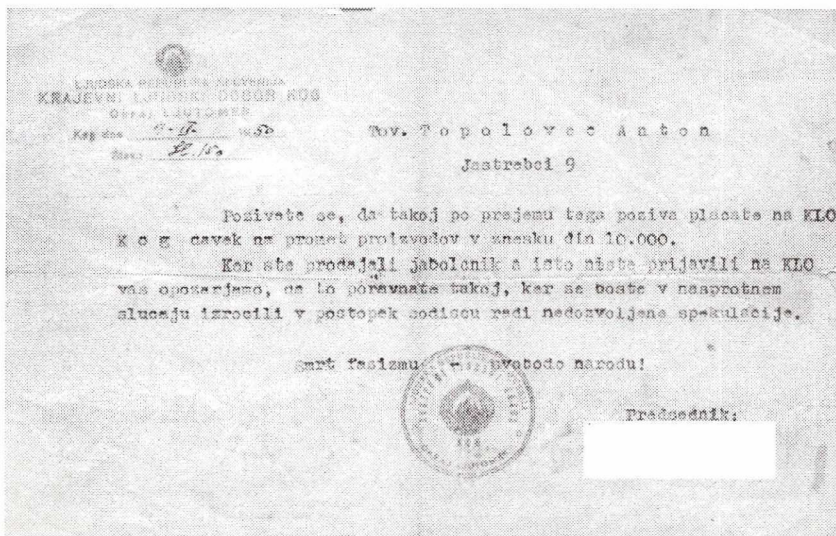
Pozivate se, da takoj po prejemu tega poziva plačate na KLO Kog davek na promet proizvodov v znesku din 10.000.

Ker ste prodajali jabolčnik a niste prijavihi na KLO vas opozarjamo, da to poravnate takoj, ker se boste v nasprotnem slučaju izročili v postopek sodišču radi nedozvoljene špekulacije.

Smrt fašizmu - svoboda narodu!

Žig KLO Kog

Predsednik: (lastnoročno podpisano)

Primer 3 - faksimile iz dne 6.6.1955

Okrajni ljudski odbor Ljutomer
Tajništvo za notranje zadeve

Ljutomer 6.6. 1955

Tek. Štev. B - UK 988 - Be

Topolovec Anton, Jastrebcji Kog

Z odločbo sodnika za prekrške OLO Ljutomer UK 388 ste bili kaznovani z denarno kaznijo v znesku 8.000 din, katera pa se je Vam ob neizterljivosti spremenila v na 30 dni zapora.

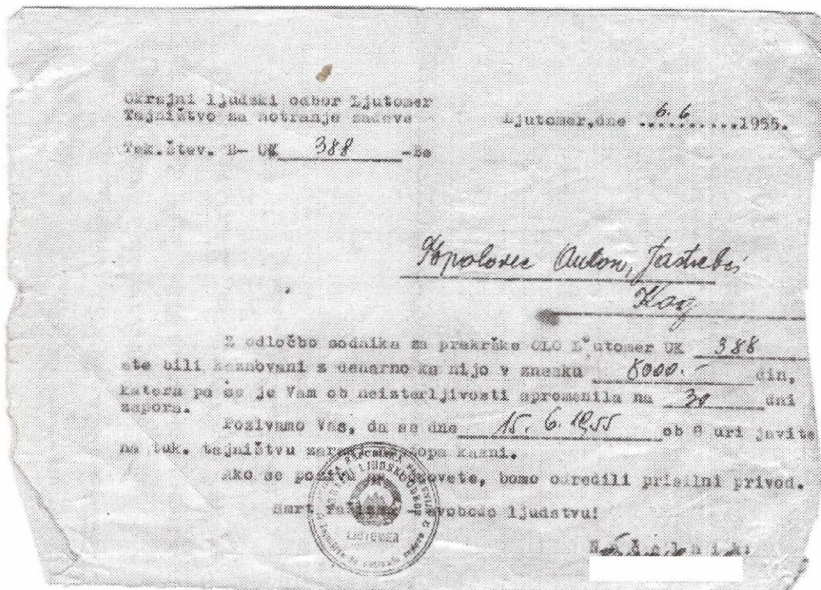
Pozivamo Vas, da se dne 15.6.1955 ob 8 uri javite na tuk. tajništvo zaradi nastopa kazni.

Ako se pozivu ne odzovete, bomo odredili prisilni privod.

Smrt fašizmu - svobodo ljudstvu!

OLO Ljutomer

N a č e l n i k : (lastnoročno podpisano)

Primer 4 - faksimile iz dne 26. 6.1950

LJUDSKA REPUBLIKA SLOVENIJA Kategorija gospodarstva III.

Okraj Butonja Zap. številka gospodarstva

K.L.O. Ko 8 po seznamu za meso: 21

Štev. 615/108 po seznamu za masti: 21

Datum 26. 7. 1950

Odločba

o obvezni prodaji mesa in masti v letu 1950

Na podlagi 2. in 9. čl. Uredbe o odkupu živine in masti v l. 1950 (Ur. l. FLRJ št. 34/1950)

odločamo

1. Tov. Popolover Anton iz Jastrabci št. 9

je dolžan do 31. I. 1950 proda državi po določenih cenah:

a) 280 kg mesa ostroma v živi teži goveje živine kg pri povprečni klanosti; od tega pa

b) 1 kom mršavih prašičev po 60 kg v skupni živi teži 60 kg, kar znaša 48 kg mesa, ki šteje v obvezo pod a).

c) 65 kg čiste svinske masti;

2. Rok in kraj oddaje:

	mesec	28. VI.		4. VII.		Skupaj v l. 1950
		kg		kg		
a) meso	mesec	28. VI.	4. VII.			Skupaj v l. 1950
	kg	420	77			280
b) mršavi prašiči	mesec	28. VI.				Skupaj v l. 1950
	kg	460				160
c) čista svinska masti	mesec	5. VII.				Skupaj v l. 1950
	kg	35				65

V gornjo obveznost smo vračunali 461 kg mesa, 30 kg masti in kom mršavih prašičev (v živi teži kg, kar da kg mesa), ki ste jih na podlagi dosedanjih odločb o obvezni oddaji živine in prašičev oddali do 31. V. 1950.

3. Način oddaje in vrsta živine oziroma maščob. Obveznost v mesu ste dolžni izvršiti izključno z oddajo žive goveje živine ali drobnice, pitanih in mesnatih prašičev, pitanih parovov in gosi, obveznost v masti pa z oddajo zlate, čiste svinske masti ali pitanih in mesnatih prašičev. Oddana količina žive teže se preračuna v meso in mast na podlagi % klanosti, ki odgovarja kvaliteti in je razviden na listni strani odločbe.

V primeru, da na račun obvezne oddaje mesa prodate živino, ki je boljše ali slabše kvalitete, kot pa je povprečna kvaliteta (50%), se obveznost v živi teži za ustrezno količino zmanjša oziroma poveča.

4. Najdalje v 13 dneh po pravomočnosti odločbe morate skleniti z odkupnim podjetjem pismeno pogodbo v smislu predpisov o sklepanju pogodb. Odklonitev sklepanja pogodb je kaznivo.

5. S tem se razveljavlja odločba o obvezni oddaji živine in prašičev št. z dne 26. VI. 1949

6. Proti tej odločbi se lahko pritožite v 8 dneh od dneva prejetja na Izvilkni odbor O.L.O. Pritožba se mora vložiti pri podpisnem K.L.O.

Tajnik
Zig. K.L.O.
Prejedačnik

Predvsem iz denarnih zahtevkov je videti, da je šlo za visoke številke. Za primerjavo je zanimivo vedeti, da je takrat v začetku petdesetih let imel učitelj na vasi okrog 8000 din plače. Moja mesečna oskrbnina internata na Vidovdanski 9 v Ljubljani, pa je leta 1956 znašala okroglih 6000 din. Tudi za ta denar je moral vsak mesec poskrbeti oče, saj sin kulaka še takrat štipendije ni smel imeti.

Takšnega je morala pridelati mama, da je bilo zadoščeno državi in nam.

SREČANJE S KRIŽARJI

Vsak teror, pa če je še tako » prefinjen«, prej ali slej privede do reakcije. Tudi donedavni zahodni zavezniki v Hitlerjevi antikoaliciji, angloamerikanci, so začeli zaskrbljujoče opazovati, kaj se pri nas dogaja in kam se usmerja titova Jugoslavija po končani vojni. Predvsem jih je zanimalo kako je s človekovimi pravicami pri tistih z »napako«, ki se niso strinjali z novo oblastjo. Zaradi tega so si tisti, ki jim je uspel pobeg skozi železno zaveso, tam hitro našli somišljenike in mecene, ki so enako zaskrbljujoče gledali, kako globoko v Evropo sili boljševezicija. Tako se je iz prebeglih antikomunistov v Avstriji formirala nekaka osvobodilna

slovenska vojska, ki si je v prispodobi, da gre za osvoboditev svete dežele, nadela krščanski simbol - križ.

Gospod Zavadlav v knjigi »Križarji - Matjaževa vojska na Slovenskem«, in je bil sam nekoč lovec na Križarje, sicer pa kot bivši pripadnik OZN, razmišlja tako:

»Ne gre mi v glavo, od kje taka podpora Križarjem med ljudmi, taka kot je bila med vojno partizanom. Bojim se, da res vedno bolj spreminjamo našo osvoboditev od okupatorja v rusko - jugoslovanski boljševizem. Ognju nezadovoljstva, predvsem prizadetih kmetov, meščanov, trgovcev in cerkvi, prilivamo še olje z uvoženimi politiki in oblastniki. Ljudem na podeželju se dogajajo velike krivice, ker delamo nasprotno od obljubljenega v partizanih. Vse to povzroča ljudske simpatije, do protikomunističnih križarjev«.

Ni bilo elektrike, radija in časopisa, zato je bila družabnost na vasi ob petrolejki večja, kot pa je bila tam, kjer si je lahko vsak sam prižgal svojo luč. Prav iz tega razloga so se sosedje ob dolgih zimskih večerih pogosteje sestajali in vračali obiske, šli "na ves" ali "na tepešijo", kot smo rekli. Oča kot vdovec so radi zavili k sosedovi Marici in sinu Albinu, teta Micika pa, je na tepešijo po vasi vzela s seboj mene, korenjaka. Atek in mama sta se manj potepala oziroma sta rajši, legla ob mlajšem bratu in sestri.

Tudi tega zimskega večera, malo pred Božičem leta 1947, sva z Miciko po trdi temi hodila po zapadlemu snegu. Bila sva povabljeni k sosedu Francu na česanje gosjega perja, ki je bilo poleg luščenja bučnic in prebiranju kaše pravo vaško delo za krajšanje dolgih zimskih večerov ob topli krušni peči in skupni luči. Delo je bilo že v polnem zamahu. Prisedel sem Iveku, ki je bil moj najboljši prijatelj ter sošolec. Vedno sva si imela veliko povedati. Micika se je najprej zaustavila ob peči. Pri mizi, ki je bila dejansko sestavljena iz dveh miz, so že vihteli prste starejša Ivekova brata Matevž in Franček ter sestri Mimika in Tončika. Stara Rubinka in stari oča Rubin, pa sta se držala peči, saj so jima

očala slabo »kazala«, pa tudi prsti so jima bili pretrdi. Gospodar Franc, ki je tudi imel trde prste in gospodinja Trezika, sta v glavnem skrbela za pod zob in da grlo ni bilo suho ter za kratek čas.

Bilo je okrog polnoči, ko je v skednju privezan Hektor začel na vso moč lajati, in se ni in ni mogel pomiriti, kot se je recimo takrat, ko sva prišla midva z Miciko. Postali smo pozornejši in gospodar Franc se je odločil, da skozi na ozko odškrnjena vhodna vrata pokuka na dvorišče. »Dober večer, ne bojte se, nismo nevarni, le ogreli bi se radi malo ...«, je bilo iz teme pod stopnicami polglasno slišati moški glas. »Nič, nič, perje češemo, kar vstopite, imamo toplo peč.« je drhtajoče, a prijazno odvrnil gospodar Franc. Naenkrat je sicer velika prednja soba postala pretesna, čeprav sta se oba starca takoj odstranila v svojo zadnjo sobo.

Bilo jih je vsaj »ducat« uniformiranih vojakov nepoznane identitete. Prav vsak je v roki držal brzostrelko, čez ramena in okrog pasu, pa so jim viseli naboji in ročne bombe. Kape so si menda stlačili v žepe, tako da res nismo vedeli, čigavi "partizani" so to. Bili so redkobesedni, tako da se ni dalo ločiti ali gre za slovenski ali hrvaški jezik. Gospodar Franc je takoj signaliziral Treziki, da jih je treba postreči. Kmalu so si ob peči že podajali še malce topel kolač koruznega kruha ter na krožniku »ritnjak« - najdebelejša domača klobasa vzeta iz zaseke. Sin Franček pa je z vrčem stekel v klet po rdečo izabelo. Nobenega ni bilo potrebno prositi, da si vzame.

Nepovabljeni »česalci perja« so se hitro okrepčali in se čez pol ure poslovlili. Predolgo se nepovabljen gost ne sme zadrževati na obisku, je že stara vojaška taktika, pa tudi neprestano lajanje Hektorja jih je menda vznemirjalo, saj je zaznaval še one Križarje, ki so ostali zunaj na straži. Pri naslednji taki postojanki, so menda vloge zamenjali, da so se tudi ti okrepčali. Po pospremljenju »svojih gostov« se je Franc vrnil med nas in nam vsaj trikrat zabičal, da tega srečanja ne smemo nikomur povedati. Mislim, da so mu pri slovesu zunaj vsaj nakazali, kdo so in za kaj se borijo.

Šele čez leta, ko je bilo s Križarji že konec, je Franc, ki je edini z njimi izmenjal nekaj besed, povedal, da so se zanimali o zadovoljstvu do oblasti, o davkih, o obvezni oddaji ter za posameznike v vasi in širše, v kraju.

Po tem pretresljivem dogodku, ko pravzaprav nihče ni vedel, kdo so bili v resnici, sva jo tudi midva z Miciko prestrašena in brez besed popihala domov. Čez nekaj dni je tudi atek, ki je menda za zadevo pod »strogo zaupno« izvedel od Franca, Miciko s šaljivim prizvokom vprašal, kako smo se imeli na česanju.

Če se še vrnem na omenjeno knjigo o Križarjih, zasledim podatke, da sta OZNA in UDBA v prid pokončanja te antikomunistične organizacije takrat ubila 114 in zajela 516 "banditov" ter 15 njihovih podpornikov. Pri lovcih na glave pa je podatek o 24 mrtvih.

KOLORADSKI HROŠČ IN »GULAG« PRVIČ

"Specialna vojna" se še spomnite, o kateri smo v socializmu toliko govorili, ko so nas spoznavali in strašili z vsemi mogočimi novimi orožji in vojaškimi doktrinami, ki so se zarotile na naš socializem oziroma na komunizem nasploh! Po tolikem govorjenju in prepričevanju, ko tudi laž lahko postane resnica in zlasti zato, da moramo toliko slabše živeti, kot živijo naši sosede na zahodu, smo celo začeli verjeti, da je bil med vojno ameriški kapar poslan v Evropo kot bio orožje zoper nacizem, in sedaj koloradski hrošč, kot orožje zoper komunizem. Oba biološka škodljivca sta imela podobnost, namreč da sta kapitalistični oziroma ameriški iznajdbi.

V tretjem razredu, leta 1947, so nam v šoli prvič pokazali fotografije o koloradskem hrošču, ki nam preti, oziroma z njim

povezanim krompirju, ki je naša osnovna hrana. Ko je bilo v poletju organizirano obvezno iskanje tega škodljivca, torej na "kitajski način", smo ob teh akcijah vse večkrat slišali, da je ta nadloga podtaknjena socialističnemu taboru iz strani »gnilega« kapitalizma. Tudi iz tega razloga, kakor seveda iz strahu za naš krompir, smo koloradskemu hrošču napovedali uničujoč boj z vsemi sredstvi.

Začetek akcije iskanja koloradskega hrošča (obiranja ni bilo nikoli) po poljih s krompirjem nekako sovpada s trenutkom največje komunistične gonje zoper kmete oziroma kulake. Mislim, da je ta akcija, ki se je izvajala po poljih s krompirjem vsako nedeljo dopoldan, čim je krompir ozelenel in dokler ni njegova nat dozorela, bila odrejena na nivoju federacije, torej se je iskal hrošč v vsej državi. Nekaj let smo hrošča že iskali, pa še nihče ni videl te tako iskane živali. Zaradi tega se je predvsem na vasi, kjer se jih je zadeva dotikala, začelo dvomiti, da gre za potegavščino, da mladina, ki je v glavnem tvorila populacijo iskalcev, ob nedeljah ni mogla k sveti maši.

Tudi v Jastrebcih smo imeli to akcijo iskanja potencialnega sovražnika socializma ob nedeljah dopoldan. Vsako gospodinjstvo, pa če je imelo krompir posejan ali ne, je moralo prispevati vsaj enega iskalca, ki se je moral v času krompirjeve rasti v nedeljo ob 10. uri javiti pod Pokrivačevim orehom. Čeravno je bila akcija zastavljena z vso resnostjo, je bilo v nedeljskem zboru pod orehom vendarle videti le mlade glave in otroke. Zaradi tega je od časa do časa sledilo opozorilo, še zlasti takrat, če se je akcije nameraval udeležiti aktivist (po kmečki logiki - človek z aktovko), da je stvar resna in kot taka ni za otroke.

Tako se je neko nedeljo po takšnem opozorilu odpravil pod oreh atek, jaz pa sem moral k maši, pri kateri nisem bil zaradi »prekletega« hrošča že dolgo časa. Med zbranimi je bil tudi aktivist s svojo dvojno vlogo, kot propagator in informator. Atek se je, ne da bi vedel za njegovo drugo vlogo, ko mu je ob njegovem

predavanju prekipelo, z njim spustil v dialog. Povedal mu je, kot so govorili tudi drugi kmetje v vasi, da je čas akcije iskanja hrošča, deseta ura v nedeljo, neprimeren. Dodal je še, da je ta čas že od nekdaj namenjen za sveto mašo, ne pa za zadrževanje predvsem mladih, da ti ne morejo k maši in na koncu predlagal, da se »hrošč« prestavi na popoldan. S tem komentarjem in predlogom, se je »človeku z aktovko« atek zameril, tako da ga je verjetno zapisal tudi v njegov drugi spisek, spisek ljudi potrebnih za »družbeno prevzgojo«, kar se po Kardelju še ni predstavljalo za kaznivo dejanje.

Verjetno ste že slišali za besedo GULAG v Sovjetski zvezi, niste pa verjetno vedeli, da smo ga tudi prevzeli. V naš GULAG (gospodarsko taborišče za družbeno prevzgojo) so se pošiljali tisti, ki sicer niso bili grešniki največjega formata, ampak potrebni le prevzgoje oziroma tisti, ki še niso znali plesati po taktu glasbe enoumja ali pa so zaradi naivnosti nasedli provokatorjem in glasno razmišljali. Prav iz tega razloga, je moral atek za mesec dni v naš »GULAG«.

Eden od bližnjih centrov za družbeno prevzgojo kmetov na Štajerskem, je bilo delo na Pohorju, kjer se je spravljal hlodovina v dolino na železnico. Pohorska smreka in sploh naše bogastvo v lesu, je bila večkrat v tistih časih zadnji adut oziroma tista materialna baza, ki je reševala jugoslovansko prekomerno zadolževanje. Očitno je bilo tako tudi to pot.

Da bi zadeva o naših »gulagih« ostala široki javnosti prekrita ali da bi izgledalo »elegantneje«, so bili zanj poslani vpoklici za orožne vaje, ki pa se niso evidentirali v vojaško knjižico. »Orožne vaje« v kmečkem stilu z lastnimi konji so se kombinirale tako, da sta se v isti vasi znašla dva podobna grešnika za sestavo vprežnega, pa tudi siceršnjega para. Namreč vsak je prispeval le enega konja, da je bilo z drugim, ki je ostal doma, možno sestaviti drugi par in tako na zemlji obdelovati vsaj najnujnejše, da ne izostane »državna obveza« v naturaliji.

To pot je bil atekov sogrešnik verjetno enake teže, nekaj hiš nižje v vasi živeči kmet Janez. Ukazanega dne sta zgodaj nahranila vsak svojega konja, da bi čim prej zjutraj vpregla že zvečer naloženi voz z senom za mesec dni orožnih vaj. Do večera naslednjega dne, ju je na Središki železniški postaji čakal živinski vagon. Ves pripeljani tovor sta nato v Središču razporedila tako, da sta na eno stran vagona naložila razstavljeni voz in oba konja, na drugo pa seno, v katerem sta našla prostor tudi zase. »Elegantna vožnja«, pa še zastoj je trajala vso noč oziroma do časa, ko so ju železničarji odklopili v zgornjedravski dolini na železniški postaji Podvelka. Z isto tovorno kompozicijo so prispeli še drugi kmetje, predvsem iz severovzhodnih predelov Slovenije, ki so po mnenju komunističnih veljakov dotičnih krajev prav tako bili potrebni družbene prevzgoje.

»Za kakšen vod nas je bilo«, se je pozneje ob pripovedovanju po vojaško znal izraziti atek, »in vsi smo hiteli z raztovorjenjem in ponovno sestavo svojih vozov ter ponovnim nalaganjem sena. Tudi že nahranjeni živali na vagonu sva morala napojiti, tako da za klepet z ostalimi sotrpini ni bilo časa. Takoj ob prihodu na postajo nam je bilo rečeno, naj pohitimo, ker se moramo do večera nastaniti pri okoliških kmetih v dvanajst kilometrov oddaljeni Ribnici na Pohorju. Tako smo končno spoznali, kakšne bodo te orožne vaje«, je pozneje večkrat pripovedoval oče o prvem vtisu.

Z Janezom sta do mraka uspela priti do dodeljenega »konaka«. Dobila sta staro že zapuščeno žago na vodni pogon. V prostor, ki je bil dovolj velik sta lahko spravila tako živali in seno kakor tudi sebe. Še preden sta legla, sta si prižgala svoj »lampaš«, prenosno in ognjevarno petrolejko, ter ob njem pospravila še zadnje ostanke domače hrane, ki sta si jo bila dolžna iz poziva v JNA vzeti s seboj. Nato sta ugasnila lampaš in se s kocami zarila v mehko seno. »Hvala bogu, saj žejna ne bova«, je vzdihajoče zamrmral Janez proti ateku, ki ga je monotono žuborenje rečice dobesedno izpod postelje že uspavalo, da je začel »vleči dreto«.

Po dnevni počitka in urejanju kvantirja, sta dobila navodilo in napotke za naprej, ko se bo naslednji dan začela vožnja hlodovine iz mogočnih pohorskih gozdov, ki so bili vsi po vrsti nacionalizirani, v dolino na železnico. Sama vožnja je bila, kot je znal pripovedovati atek, nekaj nenavadnega za Prleka, namreč samo na prvem delu voza. To je bila vožnja na »rajs«, kot se temu reče po prleško, tako da se je hlodovina vlekla zadaj po cesti. »Pametna pogruntavščina teh Pohorcev, saj nama ne bo potrebno žljafati«, se je ob poduku razveselil Janez.

Vožnja lesa je bila namenjena na železniško postajo v Podvelko, kjer so se prevzgojniki izkrcali iz vlaka. Vsak dan je morala posadka opraviti eno vožnjo v dolino. Med potjo navzdol je celotni konvoj v neki menzi gozdnega gospodarstva Ribnica dobil kosilo, vračajoč nazaj pa še večerjo. Mislim, da jim je hrana teknila po vsakodnevni petindvajsetih kilometrih prevožene poti, pa neglede kako je ta izgledala.

Po zaključenih orožnih vajah ni znal nihče povedati ali bodo tudi za domov vagoni. Po enodnevnem čakanju v negotovosti, sta se z Janezom odločila tako kot ostali, nekateri še bolj oddaljeni od Pohorja in ki so morda bili na »prevzgoji« že drugič, tretjič, da je za domov najbolje vzeti pot pod lastne noge.

Približno dan in noč je trajala vožnja z vozom po cesti skozi Maribor, Ptuj in Ormož do doma. Mislim, da ni bila težka, saj je vodila domov, ko si gospodar in družinski oče po dobrem mesecu garanja spet tako želi videti svoj dom in svoje drage.

Del te vsakodnevne »vzgojne poti«, ki takrat seveda ni bila asfaltirana, kakor tudi omenjeno menzo, mi je atek ob priliki sredi šestdesetih let pokazal, ko sva šla z mojim fičkom po naročene kamne za sadni mlin v Kamnolom Josipdol, mimo katerega je vodila vožnja lesa.

SREČA V NESREČI IN »GULAG« DRUGIČ

Stalin ni mogel skriti jeze, ko smo mu obrnili hrbet. Po gospodarski blokadi nam je začel pretiti še vojaško, tako da nam je začel podtikati razne ekscesne situacije na mejah njegovih satelitov oziroma naših sosedov. Videz je kazal, da nas namerava zdaj, zdaj tudi vojaško napasti. Zato smo se pognali v izgradnjo obrambnih objektov proti vzhodu in gradnji oborožitvenih tovarn.

Po drugi strani smo upali, vsaj na vasi, da se bo z razkolom komunističnih partij stanje hitreje izboljšalo oziroma nehalo s Kardeljevimi prenosi Stalinovih iznajdb na naša tla. Skoraj nič se ni spremenilo, razen da so izginile Stalinove slike, ki so do tedaj visele v isti višini kot Titove in Kardeljeve, in da so se le opustile KOZ. Niti za dlako pa se ni popustilo pri specialnih metodah uvajanja socializma in strahovladju, kot so bili družbena prevzgoja, socialistična pretvorba, samoupravni socializem in podobni poizkusi tega obdobja. Še več, saj je v nadaljevanju Kardelj začel s poizkusi oziroma uvajaji »lastnih idej«. Zaradi vsega tega se je v nadaljevanju politike strahovladja, prekriti odpor množic zoper oblast oziroma to družbeno ureditev nadaljeval, kar je bilo še najlažje opaziti v vse večjem malodušju in nedelavnosti vseh slojev prebivalstva, oziroma v »molčecem trobentanju«.

Vesel je lahko bil tisti, kot na primer moj oče, ki jo je odnesel za kritizerstvo le s tremi meseci »orožnih vaj«. Marsikomu pa se je zgodilo tudi hujše, kar se je bolj prakticiralo pri intelegenci, ki bi »morala« biti "pametnejša" že zaradi šol, namreč s konstrukti in drugimi sodnimi izmišljotinami, kot sta bila na primer Dahavski in Nagodetov proces. Ko so varuhi enoumja v dosjeju nekoga ugotovili, da ima ta zaradi zgoraj naštetih družbeno škodljivih dejavnosti že dovolj masla na glavi oziroma, da je že zrel za »mehčanje«, so mu v najboljšem primeru sledile »orožne vaje«.

Mislím, da je prav zaradi tega razloga, atek moral spet pri petištiridesetih letih iti za tri mesece na orožne vaje v Bosno.

Od 3. 7. do 3. 10., leta 1951 kot ima atek vpisano v vojaški knjižici, da je delal pri vojaškem gradbenem podjetju v Gornjem Vakufu. Tri mesece odsotnosti kmeta ob najzahtevnejšem času, od konjev s katerimi ni bil nihče drug vaje delati, od osemdeset let starega očeta, od sedem let starega sina Tončka in leto mlajše Silve ter mene, ki sem mesečno potreboval denar za plačilo internata, poleg tega še obveza v naturaliji in davek! Da, to so bili svinčeni časi socializma, ki jih kmetje ne bodo zlahka pozabili!

Misleč na vse te okoliščine, je atek, ki je že dalj časa bolehal na želodcu, poizkusil pri svojem zdravniku doseči, kot da je ravnokar na vrsti za operacijo. Predloženo spričevalo in prošnja nista vplivali na pozitiven odgovor vojaških oblasti, saj je bil celo negativen odgovor na prošnjo vzeti kot v posmeh, namreč »da so v JNA boljši zdravniki«.

Težko delo, razbijanje kamenja s pet kilogramskim kladivom za pripravo gradbišča vojaške tovarne in neprimerna hrana za bolan želodec, je vse bolj izčrpavalo očeta, tako da je po štirinajsti dnevih onemogel, pa tudi zdravil ni imel več. Šele takrat je prisotni zdravnik resneje pogledal njegovo zdravniško spričevalo in ocenil, da to delo ni zanj. Po nekaj dnevih bolniškega staleža, je bil premeščen za čuvaja nekega skladišča oziroma »požarnega«, kot se je temu reklo nekoč. Njegova zvesta spremljevalka na tej samotni točki, je bila le psica, nemška ovčarka, s katero sta si nato več kot dva meseca delila dolgčas in hrano, ki jima je sledila za oba popolnoma enako. Mir in počivanje je ateku na tem delovnem mestu in seveda njegovemu želodcu prijalo, tako da se je počutil vedno bolj zdrav, pa čeprav brez zdravil. Manjkal mu je le mir in počitek, ki ga tudi doma ni nikoli imel!

Po vrnitvi je bil zelo vesel, še zlasti, ker se je dobro stanje z želodcem nadaljevalo. Po naključju je tako izvedel, »katero

zdravilo mu pomaga«. Tudi predvidena želodčna operacija je odpadla.

»Sreča v nesreči na GULAG-u drugič«, bi lahko tudi rekli temu!

NOVA KARDELJEVA IDEJA IN »GULAG« TRETJIČ

- Viničar je »socialni nameščeneec« in najemnik stanovanja v zidanici svojega gospodarja (socialistična definicija).

- Viničar je oskrbnik in delavec v vinogradu svojega gospodarja, ki s svojim delom plačuje najemnino za zidanico (kapitalistična definicija).

- Viničar je iz roda v rod vinogradniški delavec kmeta, ki za svoje usluge v vinogradu koristi gospodarjevo zidanico za stanovanje (dedna definicija).

- Viničar je stanovalec vikenda kmeta - lastnika vinograda, ki stanarino odplačuje tako, da obdeluje ali pomaga v vinogradu (sodobna definicija).

- Viničar je šolski primer izkoriščanja človeka po človeku, ki nazorno kaže, kako kapitalist - kulak izkorišča svojega podložnika - vinogradniškega delavca (Kardeljeva definicija).

Menim, da sem v vsaki definicij napisal nekaj resnice, še več pa tradicije, ki je nastajala vsaj toliko let, koliko časa obstaja pri nas vinogradništvo, to pa je že tisoč let. Sicer pa je pravo ime za viničarja, vsaj v Prlekiji, »vencrl«. Lastnik viničarskega stanovanja - zidanice v vinogradu (vikenda), je bil ponavadi večji ali srednji

kmet ali pa tudi samo vinogradnik. Za uslugo oziroma za najemnino, mu je viničar s svojo družino pomagal pri obdelavi vinograda. V mnogih primerih, ko je šlo za veliki vinograd, pa je bil viničar tudi organizator vinogradništva nasploh ali celo neke vrste lastnikov vinogradniški ekonom.

Leta 1953 pa je Kardelju šinila nova ideja - ukinitvev viničarstva na Slovenskem. V veljavo je stopil "zakon o viničarskih odnosih", s katerim se je ta tradicija pri nas ukinila.

Viničarji so imeli ponavadi več otrok, kot pri kmetiji ali v mestih - »toliko kot je bog dal«. K temu je seveda pripomoglo tudi vino, ki ga je med goricami vedno več kot vode. Zaradi slabe terenske nedostopnosti in seveda takrat, ko še ni bilo elektrike, včasih pa tudi denarja za petrolej, so te družine res, še zlasti pozimi svojstveno životarile in skrbele zgoj za krompirsko preživetje. Krompir, žganci z slanino in koruzni kruh, jim je bila vsakdanja hrana. Namesto mleka, pa se je pilo vino, jabolčnik in na tešče žganica. Zaradi takega dolgočasnega uživanja in brezbrizja, jim je potem preostal še edini »šport, ki se ga ne rabi trenirati«, in ki zvečer ne potrebuje luči in pripomočkov. Škoda, da danes ni več tako, da ni te idile in takega brezbrizja, potem bi gotovo odpadlo veliko vprašanje Slovencev, namreč kako dolgo nam še kaže preživetje.

Ali je ukinitvev viničarstva na slovenskem prinesla napredek, srečo in prosperiteto Slovincem? »Osrečenje izkoriščenih«, ki se izraža še danes iz črke tega zakona, je seveda povleklo za seboj marsikakšno spremembo normalnega, etnološkega razvoja našega podeželja. Kot pri vsem kar je tradicionalno, se lahko z izkorenitvijo nečesa naredi več škode kot koristi. Tako imamo danes te, v večini hribovite predele, kakor vasi, ki so izvor slovenstva, skorajda prazne. Nedvomno ima za to zaslugo tudi ta zakon, da se moram sedaj še resneje ubadati z našo vizijo kot tako. Večletna tradicija obdelovanja vinogradov v svetu, je s tem ukrepom pri nas prenehala. Poleg dolgoletnega blatenja bivših

lastnikov vinogradov z viničarijami, se dopušča vprašanje ali je tudi ta Kardeljeva ideja prinesla kaj koristi, za ohranitev obstoja slovenstva?

Na tem ljubem svetu živijo tudi taki ljudje, ki radi delajo, pijejo in se zabavajo, neradi pa mislijo s svojo glavo na naslednji dan. »Prisilitev«, da je človek postal sam svoj gospod in gospodar, pa je mnoge, da ne rečem večino viničarjev nekako iztirilo. Zajelo jih je malodušje, ki se je kazalo tudi v tem, da se je marsikateri bivši viničar začel še bolj vdajati alkoholu. Sedaj, kot lastnik vsaj dela tega vinograda, sadovnjaka, morda gozda, njive in zidanice, ki ga je nekoč samo obdeloval, zemljo, ki je bila prav zaradi njegovega statusa do nedavnemu gospodarju odvzeta, je sedaj kot polnopravni lastnik, lahko tudi prodal. Za preživetje družine in »gašenje žeje« je sedaj, ko zanj ni več mislil gospodar, moral misliti sam. To je bil za mnoge pretrd oreh. Zlasti »žeja« je mnoge privedla k temu, da so kos za kosom podarjene zemlje začeli prodajati. V mnogih primerih, ko se je zakonodaja po letih spremenila, je bil prav prvi kupec (svojega) bivši gospodar. Tako je mnogo bivših viničarjev po letih ostalo brez podarjenega imetja in seveda brez gospodarja.

Pri nas nismo imeli viničarja in ne zidanice. Drugače pa je bilo z mamino sestro Lizo, ki je bila poročena v Varaždinu in ki je tako kombinacijo; namreč vinograd z viničarjem, podedovala. Kot verjetno vsak otrok, ki je vesel svoje dote in mu je ta edini spomin na starše, se bo ob zaplembi začel boriti s pritožbami in prošnjami zoper oblast. Kot hrvaška prebivalka se je Liza obrnila na Zagreb, od koder pa so ji odgovorili, da hrvaška ni sprejela omenjenega zakona ter jo napotili v Ljubljano. Nič slabega sluteč, je atek na prošnjo svakinje, ko je imel opravke na Čebelarski zvezi, papirje osebno posredoval v Ljubljano. Na pristojnem mestu, kjer je zadevo vlagal, jo je komentiral tako, kot so jo v Zagrebu, namreč, da gre za Kardeljevo idejo v Sloveniji. Pa ne bi smel, saj si je s tem komentarjem spet prislužil mesec dni družbeno prevzgojnega dela - »GULAG - a tretjič«.

Tudi to pot je dobil vpoklic za orožne vaje in sicer v paru s kmetom Orešnikom. Na las enak tekst, kot prvič, namreč: Vsak enega konja, skupen voz, seno za dva konja, vagon čaka na železniški postaji Središče za smer Ruta....

Tudi tokrat je štel konvoj vpreg, kot je ugotovil atek ob sestavljanju voza in ponovnem tovorjenju sena na voz, na železniški postaji Rute, okrog dvajset vpreg. Pot ju je tokrat vodila proti Lovrencu na Pohorju, bolj natančno v Činžat, kjer sta se nastanila pri Držečnikovih. (Čez leta se je oče v šali večkrat pohvalil, kako je bil podnajemnik pri škofovih, saj je bil njihov sin Maksimiljan škof, drugi sin pa znani kirurg v Mariboru).

Natančno tako, kot prvič, ko je služil »orožne vaje« v Ribnici na Pohorju, sta sedaj s sotrpinom, kakor tudi vsi ostali v tem konvoju, morala dnevno, samo na prvih kolesih privleči v dolino voz hlodovine. Istočasno pa sta opravila še s kosilom in večerjo. Ker se je narava pripravljala na zimo, je bilo najtežje zgodaj zjutraj, ko je bilo treba pripraviti kobili, saj je višje na Pohorju že pritiskal mraz. Konj ni traktor, ko si lahko pod toplo odejo do zadnjega trenutka in ga zaženeš samo s pritiskom na zaganjač.

Kot sem povedal že ob prvem »GULAG - u« očeta na Pohorju, je bil tudi ta zaradi slabega gospodarjenja naše države. Tako je zunanji dolg Jugoslavije leta 1947 znašal že 310 milijonov dolarjev, leta 1948 438 milijonov, leta 1949 528 milijonov, leta 1950 665 milijonov in leta 1953 krepko čez milijardo dolarjev, kar je bilo za takratni ekonomski potencial Jugoslavije veliko. Les kot naravno bogastvo pohorskih gozdov, ki so bili v glavnem nacionalizirani, je torej spet reševal ekonomsko situacijo v Titovi Jugoslaviji, saj se je hlodovina tovorila na vagone za izvoz. (Sedaj se to ve, takrat pa tega nismo smeli govoriti in razkritje takih števil bi menda odtehtalo še kaj hujšega, kot pa tak »GULAG« za mesec dni »orožnih vaj«)

Za pot domov, sta že iz stare prakse poskrbela sama in kar je verjetno tudi sodilo v težo skupno odmerjene kazni, kot prvič. Bil

je ravno na predbožični dan, kot ponekod rečejo badnjak, ko sta se po zadnjem kosilu v njuni menzi, odpravila proti Mariboru, Ptujju, Ormožu in Središču do Jastrebccev. Ravno, ko je ura na ptujski cerkvi odbila polnoč in so se po katoliških cerkvah začele polnočnice, sta prečkala železniški prelaz v Ptujju in imela smolo. Lokomotive, ki so bile tedaj na paro, so na cesto izpuščale vodo, kar je povzročalo posledico, tako da se je naši Rički spodrsnilo. Sreča, da se ji ni kaj zgodilo, da sta lahko nadaljevala s potjo naprej proti toplemu domu. Mama pravi, da so za Božič ravno obedovali, ko je atek po štiriindvajsetih urah mrzle in monotone vožnje zapeljal spet na domače dvorišče.

Kakšno veselje je bilo ob topli in obloženi mizi. Pa še Božič je bil!

OBNOVA PORUŠENE CERKVE SV. BOLFENKA

Vsak ima svoj ponos. Največkrat se ta ponos nanaša na nekaj lastnega, na identiteto, izvor, kulturo, pri večini pa predvsem na rojstni kraj. Tudi moje pisanje opravičujem s slednjim. Ponos je torej etične in duhovne narave ter indikacija privzgojene pripadnosti, da ti je po navadi prav rojstni kraj ostal najlepši.

Če hodimo po svetu z odprtimi očmi, vidimo, da so prav cerkvena obeležja katerekoli vere, ki se gradijo skozi stoletja, tisti kulturni spomeniki in okraski, ki pomenijo tam živečim najlepši košček na zemlji.

Tudi redki prebivalci in verniki okoliških hribov so v davnem času, na skrajno vzhodni strani Slovenskih goric, kjer je med drugimi hribi na dominantni koti Kog, postavili pred skoraj 800 leti božji hram, cerkev Sv. Bolfenka. To naj bi bila zahvala vernikov, da jih je bog obvaroval takrat grozeče kuge. Da danes

ocenimo tako gradnjo na hribu kot trdno voljo in podvig, se moramo samo spomniti, da takrat še ni bilo mešalca, traktorja in ne cementa. "Ljudje že torej stoletja upirajo svoj pogled proti uri na cerkvenem stolpu, ki je marsikomu edina ura in prisluhnejo zvonovom". To idilo je prekinila vihra druge svetovne vojne, ki je skoraj popolnoma uničila ponos tega kraja - cerkev.

Povsem drugačno »rušenje cerkva« in omejevanje religij nasploh, ki naj bi bile opij naroda, pa je bila že znana poslastica komunizma. Zato še nekaj let po vojni ni bilo govora o obnovi. Za to trditev ni treba, da pogledamo v Rusijo, Albanijo ali še kam v cvetoči komunizem, saj smo imeli dovolj dokazov doma in celo v Ljubljani. Kaj bi ob tem upali še z obnovo vedno bolj razpadajoče cerkvice Sv. Bolfenka na Kogu?

Maševanje je prizadevni župnik Franc Molan, ko se je po vojni spet vrnil iz izgnanstva, ker je bil za nacistične preveč zaveden Slovenec, organiziral v delu župnišča. Tako se je božja služba izvajala improvizirano v dveh sobah in hodniku župnišča. V manjši prednji sobi je bil improviziran oltar iz bolj ali manj polomljenih svetnikov kot sta bila Sv. Anton, ki je bil »patron« porušene cerkve in Sv. Marija z Jožefom. Enemu je manjkala roka, drugi je bil prestreljen itd.. Na veliki mizi, ki je bila prekrita z belim prtom in se je dotikala prednje stene, se je nahajal tabernakelj in veliki medeninasti svečniki, ob njih pa vaze z vedno svežim cvetjem. Na stropu je visela takoimenovana večna luč. Tudi v drugih dveh prostorih so bile na primernih mestih postavljene lončnice, kot so asparagusi in oleandri.

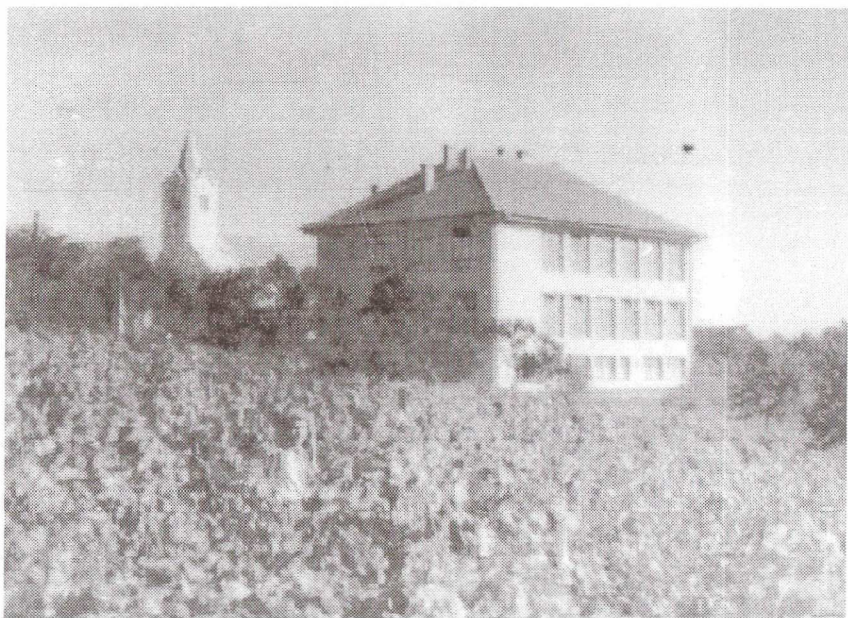
Pri maši smo fantje morali biti prav v manjši sobi, kjer je bil oltar, da smo bili župniku na učesu in "pri roki", če je bilo potrebno! Zato je deljenje »suhih fig« v dosegu roke, postalo kot nekaj, kar spada v sam obred. Na očesu so mu bili zlasti tisti »fantje«, ki so mu tudi pri verouku najbolj parali živce, tako da jim je, če pri maši niso bili v dosegu, bila pokora naložena šele pri verouku.

Cerkev Sv. Bolfenka z okolico pred in po koncu vojne vihre

Tudi zvonjenje pri Sv. Bolfenku je bilo takrat svojevrstna posebnost. Dva zvonova (večjega in manjšega) so nam pobrali Nemci. Srednji pa je med obstreljevanjem zvonika padel na tla in počil. Počenega so verniki po končani vojni izkopalih iz ruševin in ga obesili na leseno ogrodje blizu cerkve. To ni bil zven temveč ropot, ki se ni slišal do prvih hiš. Še danes se spominjam, kako smo se šolarji potihoma smejali ob prvem poizkusu zvonjenja na teh »gaugah«, kot smo temu lesenemu podstavku rekli. Čez kako leto ali dve, pa se mu je na "gaugah" pridružil še mnogo manjši s prijetnejšim in prodornejšim zvenom.

Nova šola in obnovljena cerkev v 60. letih

Krajani, ne glede niti koliko je bil kdo veren, torej vsi, ki so dali kaj na identiteto in kulturo oziroma na rojstni kraj kot tak, so skupno z župnikom ugotovili in tudi sklenili, da je zadnji čas, da se propadajoče obzidje naše cerkve na vsak način reši pred popolnim propadom. Tako se je v ta namen spomladi leta 1955 spontano

formiral cerkveni odbor z edino nalogo, da se obstoječe zidovje cerkve še pred zimo pokrije. V ta namen so se cerkveni odborniki tudi spomladi leta 1955 začeli sestajati in dogovarjati o poteku del. Tako so se nekega večera sestali tudi pri odborniku g. Orešniku v Ciganiji, ki je bil ugleden kmet in predvsem domači živinozdravnik. Njegov brat je bil župnik, zato se je spoznal na te reči in užival spoštovanje med verniki. Največ so na tem sestanku govorili o zbiranju lesa za ostrešje in sredstev za nakup strešne opeke. Les smo lahko prispevali tudi mi, saj je v gozdu po obnovi našega doma ostalo še precej primernih borov.

Kot, da bi prihajalo po obrokih! Če je v državi kdo »dvignil glavo« v smislu glasnega razmišljanja o »napredku« socializma ali napisal članek "o uspehih" le-tega v kak tuj časopis ali v tujini celo izdal knjigo, ker je pač doma ni mogel ter tako razgalil realno stanje, se je takoj nato javna beseda skrčila. To se je odražalo tudi na tem, da so se prepovedala vsa večja zbiranja ljudi v gostilnah in po hišah oziroma je bilo zanje potrebno dovoljenje. Špiclji so dobili nova, ostrejša merila o tem, kaj je dovoljeno in kaj ne. Kler, čeravno je od vernikov malokdo sploh vedel kaj to sploh je, je spet postal največji sovražnik ljudstva. Špicljem na Kogu se je ponudila enkratna možnost, da se »dobro zapišejo« pri ZK šefih v Ljutomeru, saj so zaloteni cerkveni odbor za popravilo cerkve, prepoznali kot sovražno dejanje.

Na sodišču v Ljutomeru je sledil epilog tega kaznivega dejanja. Zanimivo je bilo, da jih sodnik ni hotel vprašati, zakaj so se sploh sestali in kaj so tam razpravljali ampak je izsiljeval samo to, zakaj so se sestali tajno. Sledile so kazni za nevednost, kar še enkrat potrjuje mojo tezo, ki velja še danes, da je pravo popolnoma nekaj drugega, kot je resnična pravica. Zaporne kazni so dobili tisti grešniki, ki doma niso imeli dela, torej nekmetje. Kmetje, ki so morali skrbeti za obvezo (dajatev v naturi), pa so bili obsojeni na denarne kazni. Atek je moral plačati 8.000 din, kar je bila takrat dobra mesečna plača. Ker ni pravočasno plačal, mu je sledila

privedba za 30 dnevni zapor. (Glej Faksimile, primer 3 - Ideolog popljuvan - ideologija ostala).

Kljub ostremu nastopu oblasti (da o samostojnem sodstvu ne govorimo) zoper krajanje na Kogu, ki so hoteli ohraniti kulturni spomenik vsesplošnega značaja, so ti vendarle po odslužitvi svojih kazni in s pomočjo božjega blagoslova, uresničili svoj prvotni načrt, saj je bila že naslednjo zimo cerkev na Kogu pod streho in tako rešena splošnega propada. Pokrita in brez zvonika ter notranjih krpanj je nato še nekaj let samevala, ko se je v njej ponovno maševalo. Kmalu je sledila, da tako imenujem, tretja etapa obnove, ko se je sezidal zvonik. Danes manjka le stolpna ura in originalne cerkvene orgle. Upam, da bo tudi to nekoč spet na svojem mestu!

Tako ima cerkev Sv. Bolfenka na Kogu ponovno prvobitno podobo, s katero krasi in dopolnjuje podobo te dominantne točke na lepem, skrajno vzhodnem delu Slovenskih Goric z odličnimi vinogradniškimi legami.

DOBILI SMO ELEKTRIKO

Mastni napisi bombastičnih parol »nove demokracije« so kazili podobo dežele, tako kot danes grafiti kazijo podobo v javnih straniščih. Mnogo je bilo tudi takšnih o elektriki, kot recimo: »Elektrifikacija je naša prvenstvena naloga v tej petoletki«, ali pa lepše zveneča, » Elekrika v vsako vas - v vsako hišo«. Proti petdestim pa samo reklama socializma ni več zadostovala. Parole so že zbledele in na vasi je bilo nujno nekaj od obljubljenega ponuditi. Tudi vladajoča stranka je za svoja sporočila javnosti in propagando vse več uporabljala radio, ki je s širitvijo elektrike tudi na vas, dobival novo razsežnost.

Čeprav nismo imeli strank, razen ene, je vendarle na našem koncu po petdesetem izgledalo, kot da bodo kaj kmalu večstrankarske volitve. Naenkrat je ta vladna stranka postala tudi bolj radodarna do nas, na vasi. Mogoče je začela dojemati, da samo politika palice in korenčka vendarle ne vodi v pravo smer, in da ZK vse bolj izgublja še tisto spoštovanje, ki si ga je pridobila v osvobodilnem boju zoper nacizem in fašizem. Sicer pa je tej nenadni ponudbi elektrike na tem severovzhodnem koncu Slovenije najverjetneje pripisati dejstvo, da je v tem času začela obratovati elektrarna HC Mariborski otok, TGA Kidričevo pa še ni bila gotova.

Obiskoval sem gimnazijo v Ljutomeru, ko se je na Kogu začelo z akcijo elektrike. Tudi slabo vreme, grda pot in zima me ni več zaustavila, da se ne bi v soboto po pouku odpravil na triurno pot domov, da bi kaj izvedel ali kaj videl od elektrike v naši hiši in našem kraju. Vsako sveže izkopano jamo, ki sem jo med pešačenjem proti domu opazil sem ocenjeval in gledal smer, da morda ne gre že za daljnovod Ljutomer - Kog. Tudi doma in sploh v vasi, se tedaj ni govorilo nič drugega, kot o elektriki. Koliko žarnic in vtičnic je kdo dal zapisati, kdo bi rad imel motor, kje bo stal transformator, kje bo potekala trasa itd.. Nobenih soglasij ni bilo potrebnih, kar včasih niti ni bila navada, da bi se koga kaj vprašalo, saj so vsi komaj čakali, da jim zasveti čudežna luč. Največ od tega sem izvedel prav od ateka. Ne vem ali se je kdo skesal ali se hotel vsaj v nečem oddolžiti očetu in se opravičiti glede šikaniranja ali pa je ljudem ostal še svež spomin, kako si je atek zgradil elektriko na veter, saj je bil postavljen v sam vrh elektrifikacijskega odbora na Kogu. Prav zaradi tega in pa želje po velikem skoku naprej, ki je bil na dlani, se je atek zagnano lotil dela, ki mu je bilo takorekoč pisano na kožo.

Vsako soboto sem doma izvedel in marsikaj videl v zvezi z zagnanostjo pri elektriki. Ko so določili traso za visoko in nizko napetost ter določili mesto transformatorja, je prišel na vrsto spisak, kje bo kdo izkopal jamo, prispeval drog, kdo opravil prevoz i.t.d.

Vse je bilo potrebno natančno in tankočutno razporediti med zainteresiranimi krajanji. Kako hitro so minile počitnice, ko sem lahko »štemal« zidove, kjer nam je zarisal električno instalacijo gospod Jakl iz Središča, kjer so že dobili elektriko leta 1938. Vsi smo mu pomagali, tako da se je mojster tudi sam čudil, kako hitro mu gre delo od rok.

.Delo je bilo lahko in lepo, saj je to predstavljalo nekaj super imenitnega in seveda koristnega - za čudež dvajsetega stoletja, ki prihaja tudi v našo vas. A vendar za to početje ni bila dovolj samo vnema, potreben je bil tudi denar. Marsikateri hlev se je ob tem popolnoma izpraznil, tako da ni bilo kolin, samo da je biloj za eno žarnico. Tako so imeli atek in drugi graditelji tudi mnogo težav z izterjavo, mogoče še več, kot pa z nabavo materialov, ki jih tudi ni bilo lahko dobiti. Kljub težavam so sledile pohvale, tako pri oblasteh, kakor pri sodelujočih elektricarjih, ki so to delo lahko ocenili, saj so imeli takih izkušenj že od drugod.

Ko se je že »videl konec dela«, je spontano postala želja vseh, da bi nam prvič zasvetila električna luč na Kogu za Silvestrovo oziroma za Novo leto 1952. Vse je kazalo, da gre po načrtih, dokler se niso izneverili visokonapetostni izolatorji na daljnovodu. Bili so slabe kakovosti, kar se je ugotovilo pri poskusnem vklopu, nekaj dni pred Novim letom. Težko je potem najti tak prebit izolator, saj bi se morali pregledati vsi, na vsakem drogu, kar pa se ni dalo storiti v tako kratkem času.

Iznajdljivi in izkušeni električarji, ki so se prav tako veselili uspeha, so poizkusili z metodo, ki je ni v literaturi iskanja električnih prebojev, s »kitajsko metodo«, ki bi še edina lahko potešila neučakanost vaščanov v Jastrebcih, ki smo po domovih imeli že vse nared., za ta veliki trenutek ob preskoku leta. Zdaj pa najprej o »kitajski metodi«. Takoj naslednji dan, dan pred silvestrovim, naj bi se organizirala velika skupina nočnih opazovalcev daljnovoda, ki naj bi se pred nočjo razporedili po dominantnih točkah 12 km dolgega daljnovoda, tako da bi ob

trenutku ponovnega vklopa visoke napetosti opazili nastali blisk, ki bi signaliziral poškodovani izolator.

Dogovorjeno - storjeno! Za večerno akcijo se je ponudilo dovolj ljudi. S seboj si je atek vzel svojo srebrno žepno uro z poklopцем, ki si jo je na posvetu vseh sodelujočih pred to akcijo uravnal. Jaz, očetov sodelavec, sem imel baterijsko svetilko, da sva v temi lahko videla, kdaj bo prišel trenutek »umetne strele«. In res. Točno ob sedmih zvečer predzadnje noči tega leta se je močno zabliskalo na drogu vrh Čurinovih goric, pa še nekje blizu Ljutomera so zabeležili enak pojav. Tako so naslednji dan električarji kljub mrāzu uspeli zamenjati odkrite pokvarjene izolatorje. Delo je trajalo prav do mraka, tako da se čez dan ni dalo preizkusiti daljnovoda ali deluje.

Negotovost ali bomo ali ne bomo svetili za Silvestra, je trajala še naprej. Vsi so čakali zadnji večer v tem letu. Zvečer smo se z ostalimi spet zbrali pri transformatorju in čakali, kaj bo. Še preden je bilo dogovorjeno o točnem času ponovnega vklopa za ta večer, pa so električarji ugotovili, da v transformatorju še ni privita žarnica. Kot ptiček sem v trdi temi poletel do tristo metrov oddaljenega doma po žarnico. Nato smo spet čakali, da v Ljutomeru ob dogovorjeni uri spet vklopijo visoko napetost za Kog. Eden od treh prisotnih električarjev je posvetil na svojo uro in rekel: "zdaj bi moralo biti...". Nihče od čakajočih vaščanov se ni več upal približati transformatorju in postali smo vse bolj redkobesedni. Nato je vzel v roke že tam pripravljeni izolacijski kavel z palico ter sprožil visokonapetostno stikalo. Veselje je bilo neizmerno. Žarnica, ki sem jo pravkar prinesel, je tako zaslepljujoče zasvetila, da je bilo kakor pri dnevu, so sledile prve besede čakajočih Jastrebcānov. Veseli smo bili vsi, da trud ni bil zaman in da se bo nocoj svetilo tako, kot še nikoli doslej.

Nato so električarji pri svetlobi moje žarnice vložili še varovalke za nizko napetost oziroma, da so elektriko dobile še hiše v vasi. Od transformatoja smo opazovali, kako so se začele v

Jastrebcih prižigati toliko časa in tako težko pričakovane luči prihodnosti. Brez, pozdrava smo v en mah vsi stekli domov, pogledati, kako komu in kje sveti elektrika.

Leto 1952 smo torej dočakali v znamenju elektrike, kar seveda pomeni izravnavo prepada med zaostalostjo in napredkom naše vasi, kraja kot takega in našega človeka nasploh.

OD DOMA

KAM SEDAJ

Teta Micika mi je pozneje večkrat dejala, ko me je kot triletnega pazila, da sem ure in ure presedel pod šivalnim strojem in gledal vrteče dele »šineka«, kot sem takrat rekel vsemu, kar je imelo podobo kakšnega stroja ali naprave. Tudi knjige, reklame in kataloge sem rad prelistaval in s prstom kazal in se veselil, če sem naletel na kakšnega »šineka«. Moj spomin pa seže, kot sem si ga izračunal v prvem poglavju, od trenutka, ko so Nemci korakali skozi našo vas, torej ko sem štel 3 leta, 7 mesecev in 9 dni. Od takrat naprej, se torej sam spominjam vsemogočih »šinekov«.

Otroku je novost vse, s čimer se prvič sreča. Zato ne mislim samo na kupe tedaj videnega orožja, ki ga fantje radi občudujejo, temveč imam v spominu in mislih še druge takratne novitete in izume, ki so bili vzporedno z vojno vrženi na plano in ki so bili tudi za starejše novost. V noviteto, ki jo je prinesla vojna, moramo vsekakor šteti pojav plastike, vrsto novih kemikalij, široko uporabo novih kovin, kot sta aluminij in magnezij in njunih zlitin, pa še vrsto novih telekomunikacijskih aparatov itd. Ta nova odkritja so moje tehnično nagnjenje še poglobila in dodatno dala navdiha, da

sem se lažje odločil, kam sedaj ob razpotju, ki se mu reče, iti od doma iskat svoj kruh.

Tehnično dejavnost in propagiranje tako imenovane ljudske tehnike preko krožkov in klubov, je v povojnem času močno podpirala nova oblast, kar je seveda pozitivno vplivalo pri pridobivanju tehnične inteligence in končno tudi na hitrejši razvoj našega gospodarstva. Tudi sam sem se lotil raznih gradenj, kot so bili radijski detektorji, letalski modeli, električni zvonci in fizikalni ter kemični poizkusi, kot je na primer pridobivanje pokalnega plina iz vode, izdelavo smodnika iz domačih surovin, i.td. Vse to je pravzaprav pripomoglo, da sem se odločil tako, kot sem se.

S prijateljem in internatskim sostanovalcem Vladom sva se po nižji gimnaziji v Ljutomeru, v počitnicah 1953 pripravljala na sprejemni izpit za TSS (tehniška srednja šola) v Ljubljani, ki je bila takrat edina v Sloveniji. Mogočna zgradba z vsaj sto okni na Aškerčevi ulici je bila povišana še za eno nadstropje, in tako dodatno utrdila primat največje šole v Sloveniji. Prvič v prestolnici oziroma v tako velikem mestu in daleč od doma, ko še ni bilo drugega prevoznega sredstva, kot pa sopihajoči hlaçon, je naredilo na naju provincialista še dodatni manjvrednostni kompleks! Ta Ljubljana torej, in toliko pametnejša ljubljansčina od moje prleščine, in še ta sprejemni izpit prav tukaj, so mi bile bolj plahe kot črne misli ob tem soočenju. Komerkoli sem tukaj v tej zgradbi izmenjal besedo, sem dobil občutek, da je mnogo pametnejši oziroma, da jaz nič ne vem in da nima smisla da tukaj čakam za izpit. Tudi Vlado mi je soglašal in bil enako bled in redkobeseden.

Kmalu so se iz zbornic prikazali profesorji in nas poklicali iz hodnikov v razrede ter nam razdelili teste. Najbolj sem se, kot je že v navadi, bal matematike. Po nekaj urah znojenja, ko smo končali, nam je bilo povedano, da bomo za rezultate izvedeli naslednji dan, ko bo tudi vpis. Z mešanimi občutki smo z Vadom in njegovim očetom, ki naju je spremljal, šli nekaj pojesti in si malo поблиže ogledati Ljubljano. Po slabo prespani noči v nekem starem hotelu,

ki je bil nato kmalu porušen, smo naslednje jutro na hodnikih šole naleteli še na večji "živ - žav", kot je bil na izpitih. Z negotovostjo sva se prebijala k veliki razglasni tabli, da vidiva, ali sva naredila? Skorajda istočasno zagledava na deski, da trud in strah ni bil zaman. Kot da bi odrezal, nama je odleglo in zaupanje je prišlo samo po sebi, kakor seveda tudi staršem, ko so za to izvedeli. Sledil je vpis.

Morda nas je bilo tisoč, ki smo se po opravljenem izpitu hoteli vpisati na elektro oddelek ali pa strojni, pa saj nas večina niti ni vedela, da obstajajo še druge smeri na tej šoli. Zato vseh, ki bi želeli na elektro in strojni oddelek niso mogli vpisati. Tudi socializem je poznal poznanstva modre ovojnice. Tavanje in iskanje, po dolgih hodnikih šole, je postajala nova težava. Ko sva v ozadju tuhtala, kaj ukreniti, naju nenadoma nekdo prime pod roke in reče: » Z mano fanta«. Dvoma naju je rešil predstojnik metalurškega odseka. In ne samo naju, kot smo nato tolikokrat ugotavljali in še danes ugotavljamo, ko se po tolikih letih dobivamo ob maturantskih srečanjih.

Eno izmed maturitetnih srečanj

Predstojnik metalurgov, ing. Močnik je namreč prav tako taval po hodnikih šole ter tako rekoč z ugrabiteljskim prijemom lovil svoje bodoče dijake, bodoče metalurge. Tudi večina, ki smo bili tako ugrabljeni, do tedaj nismo vedeli, kaj je metalurgija. Še težje je bilo potem doma razložiti, kaj bom postal. Tudi drugi odseki TSS, ki so bili manj znani neindustrijskim krajem, kot je rudarski, kemijski in lesni, so na podoben način napolnili svoje načrtovane kapacitete dijakov.

Postal bom metalurg, sem si dejal in bil vedno bolj vesel ter ponosen na to odločitev. Prav tako se spominjam prvih besed, ko nas je zbral predstojnik, ki se je, kot takrat večina inženirjev izšolal v Pragi.

Ob nastopnem govoru, bodočim metalurgom, zbranim iz vseh koncev Slovenije, nam je, pa ne samo takrat in ne samo on, dejal tudi to: »Metalurgija in rudarstvo režeta kruh gospodarstvu države... Tudi kmet ne more obdelovati zemlje brez motike in pluga... Vojska in obrambna moč vsake države je odvisna prav od tega, koliko jekla, aluminija in bakra se v njej proizvede. Na ta poklic, ki ste si ga izbrali, morete biti ponosni. Rudar in metalurg imata sicer težko delo, zato pa spoštovanje vredno in temu primerno nagrajeno. Metalurg«, je naglasil, »mora imeti vsaj takšno plačo, kot jo ima doktor«, (to je nekoč in tudi tedaj držalo, ko se je proizvodnja spoštovala in ločevalo od nepotrebne dela, birokracije).

Te navdihujoče besede predstojnika so nam bile položene na dušo ob našem prvem srečanju z bodočim poklicem. Mlad človek, še zlasti tisti iz province, si jih zapomni, ker so mu bile izrečene ob življenjski prelomnici, ko si izbira svoj kruh do konca življenja. Ali lahko še danes s takim nagovorom pospremimo bodoče metalurge, pa ne samo te ampak proizvajalce dobrin nasploh, v svoj poklic? Mislim da ne, saj bi se lagali, ker se takoimenovani sektor gospodarstva, vse bolj zapostavlja za sektorjem negospodarstva, kar se jasno vidi, če ne drugje, pa v plačah.

Vprašanje je globlje, le če ga hočemo dojeti. Samo z »merjenjem zraka«, kot pravim preprodaji dela nekoga drugega, ki včasih ni daleč od goljufije, se v nedogled ne bo dalo dolgo lepo živeti in prosperirati. Tudi »črni« afričani in »rumeni« azijati, lahko kaj kmalu spregledajo in uvidijo, da od njihovega dela ostali svet mnogo lažje živi, kot sami. Mislim, da je krivica, če že ne greh, dvakrat, trikrat... dražje preprodajati in razkošno živeti samo preprodajalcu, saj mora vendar artikel nekdo prej narediti, da ga je moč kasneje prodajati. Z nič vložnega bi moralo po vseh zakonih matematike in fizike biti samo nič!

Naš M-1 letnik je bil, razen enega Ljubljana, sestavljen iz prišlekov iz celotne Slovenije, zato smo se morali vpisati tudi v internat TŠŠ na Vidovdanski 9, ki je bil tudi največji v Sloveniji. Pred vojno je ta zgradba pripadala bližnji cerkvi. Tako, v stilu A B C, so bile tri zgradbe tega internata tudi po kvaliteti stavb. Ko smo bili v četrtem letniku, nam je pripadala že zgradba C, ki je bila »hotel v malem«.

Štiri leta sem tako trgal hlače, postiljal posteljo in se hranil, zganjal norčije in se seveda učil, včasih ko je trda predla, tudi pozno v noč. Bil sem med redkimi samoplačniki internata, saj so bili časi, ko se me je še vedno držal privzdevek sin kulaka. Očetu ni bilo lahko odtrgati mesečno 6000 din, kolikor je bila najemnina, zato so se prodale gorice, moja »herbija«, krpale hlače in »tumljali« čevlji. Zato ni bilo čudno, da sem bil proti sošolcem oziroma sostanovalcem najslabše oblečen, pa tudi v kino me iz tega razloga ni bilo pogosto videti, tako da z »horolegalizmom« nisem imel težav, kot recimo tisti, ki so imeli štipendije.

Dijaško življenje v Ljubljani med sošolci, je prav gotovo prispevalo k oblikovanju celotne osebnosti vsakega izmed nas. Leta 1957 nas je od začetnega polnega razreda, čez trideset vpisanih, končalo sedemnajst s poklicem metalurški tehnik, ki je bil takrat iskan.

Verjetno ni srečnejšega dne za mlade, kakor tudi za starše, ko se opravi zrelostni izpit in si tako prvič odrežeš lastni kos kruha. Za to obletnico, kar kaže tudi koliko smo bili navezani med seboj, se sestajamo vsako leto, navadno v drugem kraju, od koder pač zadolženi organizator izvira. Naslednje srečanje bo že štirideseto, načrtovano pa je na Primorskem.

NA VIDOVDANSKI 9

Na Vidovdanski 9 je stanovalo nekaj tisoč fantov in če k temu dodam še punce iz TSS, ki so sicer bivale v drugem domu, se je ta številka ob kosilih in večerjeh v naši jedilnici povečala še za nekaj sto mladih duš. Da, vsaj izgledalo je tako, da je bila »moralistika« v komunističnih pedestih letih še menda edina stična točka med strogo krščansko vzgojo in komunistično inačico, saj je znano, da je tudi sam Stalin strogo ločeval ljudi po spolu v domovih, šolah, kopališčih in celo na prisilnem delu v »GULAG-ih«. Danes so menda internati in študentski domovi mešani.

Vseeno je problem slovenske natalitete vedno večji!

Naš "brlog" v stavbi A

manjše s parketom in centralno kurjavo. Umivalnice in stranišča so

Na začetku prvega letnika so nas metalurge stlačili v stavbo B. Ne vem razloga, namreč kaj kmalu smo bili premeščeni v stavbo A, ki se je smatrala kot bolj komfortna. Tukaj smo strnjeno preživetarili prve tri letnike. Zadnji letnik pa smo kot maturantje stanovali v stavbi C, ki je bila kot nekaj boljšega, saj so bile sobe

bila prav tako skupna po nadstropjih, a vendar že obložena s keramičnimi ploščicami. V kletnih prostorih te stavbe je bila tudi kuhinja, zato smo imeli celo leto toplo vodo.

Nekaj sotrpinov v zadnjem letniku pred stavbo C

Vsak dijak je imel v sobi omaro s ključavnico; ki pa je ni bilo priporočano zakleniti, še zlasti ne, če si imel obisk ali bil doma. Najbolje je bilo, da so se ob takih slučajih vse dobrrote postavile na mizo, saj ti je tako ostala vsaj cela ključavnica. Kdor je bil pač »lačen« ali pa je nujno potreboval lepšo bundo, plašč ali čevlje za zmenek, si je izposodil iz tiste omare, kjer je to bilo. Zaradi tega se nismo nič manj dobro razumeli.

Sam sem se iz ljutomerskega v ljubljanski internat samo preselil, zato sem imel manjše domotožje kot sotrpini, ki jim je bila to prva ločitev od staršev. Pa tudi mi prleki, prekmurci in oni iz koroškega kota smo že zaradi oddaljenosti redkeje videvali svoj dom. Izkoristil sem le vse vsakoletne železniške popuste na takoimenovano dijaško objavo, saj vožnja ni bila poceni.

Hišni red, ki je okvirjen visel po hodnikih, je za dijaka vedno prestrog. Prav vstajanje oziroma jutranje bujenje, ki je za mladega največja muka, je bilo vse prej kot vljudno, ko je vzgojitelj tako neotesano razbijal po vratih sobe. Sledilo je umivanje, postiljanje in zajtrk. Če si zamudil oziroma te neotesani ropot ni uspel takoj vreči iz postelje, si moral to jutro nekaj žrtvovati, da si se lahko pridružil ostalim na poti v šolo. Največkrat je bilo to britje, ker hitrih električnih brivnikov še ni bilo. Kar se je mene tikalo glede vstajanja, ki nisem bil navajen pozno v noč pri zastremem oknu tarokirati ali igrati poker za šibice ali pa pogosto koristiti legalne ali nelegalne dovolilnice za večerne izhode v mesto, razen če sem se ponoči učil, sem "prešprical" le malo zajtrkov ali prvih ur pouka. Če je bilo res kaj, da tako rečem, zame, zlasti za večerjo, sem včasih skočil še v jedilnico pokukat skozi delino okence za »repete«. »Lačni« smo znali tudi, zlasti če je bila slaba večerja, stopiti v ljubljansko Ljudsko kuhinjo, kjer je bila repa in zelje tudi zastonj, če si se znal narediti za klošarja. Dnevni obrok, manjšo štruco kruha smo dobili pri večerji za naslednji dan. Večkrat se je zgodilo, pa ne samo meni, da mi je kruha zmanjkalo že zvečer, tako da sem za zajtrk in kosilo naslednjega prosil ali pa ga iskal po drugih omarah. Posebne želje po večernih izhodih v mesto nisem izkazoval, kajti nisem imel kaj lepega obleči in skoraj vedno prazno denarnico. Spominjam se, kako sem si moral zakrpati edine zimske hlače na zadnjici, ki so se mi »predčasno« strgale, da sem jih še lahko oblekel za v šolo. Še sreča, da smo bili v razredu samo fantje!

Mladi, kot vsi, ki so še polni energije, smo razen dela za šolo zganjali v domu tudi stvari, ki so bile izven hišnega reda. Miniranje vrat z vodo in podobno miniranje postelj, je pretilo tistim, ki jim je bil dan prekratek ali drugače, tistim, ki so šli zvečer na randije in so se morali pozno ponoči spraviti v posteljo. Vožnja »bicikla«, prižiganje papirja med prsti na nogi, mazanje s črno kremo na občutljivih telesnih mestih pod spodnjicami in podobno, le če je kdo močno zasmrčal in trdno zaspal. Poleg naštetih že »starih izumov«, pa smo metalurgi pogruntali nekaj novega in izvirnega:

Pri nekem šolskem predmetu, ko smo obravnavali goriva, je bil omenjen tudi črevesni plin oziroma bio plin. Prav ta asociacija nas je potem v domu napeljala na to, da poskusimo, če ima profesor prav. Mislim, da je prvi preizkusil to trditev še isti večer Šnofl, ko se je ugasnila luč v sobi. Po potrditvi teorije pa ni ostal osamljen, tako da smo si kmalu nabavili vžigalnike, tudi tisti, ki nismo kadili. Naslednje leto v tretjem, pa nato v četrtem se je precej metalurgov dokopalo, da tako rečem, h »koritu« pri deljenju hrane. Metalurgom so tako plitvi krožniki ostali le preteklost. Zlasti smo se veselili, če je bila za večerjo fižolova solata, ki je bila osnova za naše tekmovanje »pržgi«. Nekateri »borci«, ki so se smatrali za favorite, so v ta namen pripravili vsaj dve porciji, in nato je, ko se jim je ocenjeval plavorumenkast plamen, ta siknil celo do deset cm daleč. To nenavadno tekmovanje je pri nas ob nekem času postalo skorajda svojevrsten šport, povezan z mnogo smeha in pikrimi komentarji. Drugi pa so prižiganje opravičevali iz ekološkega vidika, češ da se s tem preprečuje onesnaževanje zraka v sobi. Tudi iz tega razloga je metalurgom postala obveza, da se mora vsak "prdec v sobi skuriti".

Na to početje in še mnoga druga iz internatskega življenja v Ljubljani se obvezno spomnimo ob vsakokratnem maturantskem srečanju našega letnika. Samo eden zavpije, seveda ko smo že malce v rožicah »pržgi, pržgi,...« in že smo solznih oči, bodisi od nostalgije ali od smeha, prisotne žene pa ne vedo ali pa se takoj ne spomnijo, zakaj gre, kar naredi vse skupaj bolj zabavno in domačno.

SPORNA JUHA - »ŠTRAJK«

Bilo je na Velikonočni ponedeljek, menda leta 1955. Takrat smo morali biti tudi dijaki ateisti, če že ne komunisti oziroma smo se morali ob krščanskih praznikih vesti tako, kot se je vedla država, ki nam je omogočila hoditi v šole, namreč tako, kot da Velike noči ni. Povsem drugače pa je bilo po naših domovih, kjer so se pripravljale potice, kuhale šunke in barvali pirhi ter izkopaval hren. Tudi spomladansko prebujenje narave, je prispevalo svoje k prazničnemu vzdušju. Da se je del tega prazničnega vzdušja prenesel tudi z nami v Ljubljano, so vsekakor pripomogle naše mame, ki so nam doma zapakirale dobršni del »žegnja«. Tako siti dobrot in z zalogami, smo lahko, da tako rečem, bolj kritično ocenjevali internatsko hrano, kot ponavadi, čeprav vsaj zame ni bila slaba. Tako se je takrat nekomu, ki je bil očitno preobjeden ali pa je imel »fin nos« zazdelo, da juha smrdi. Da ostali, ki smo sedeli pri tej mizi, ne bi bili »manj vredni«, smo mu slepo sledili in prav tako odrinili krožnike.

Vrsta krožnikov z odrinjenimi juhami, pa ne samo z juhami, se je spontano začela daljšati in se tudi razširila še na ostale tri vrste v jedilnici, ki je vsaka merila vsaj trideset metrov v dolžino. To početje, ki je dejansko postalo množično in izgledalo, kot da bi bilo organizirano, so »varuhi« oblasti ocenili kot zaskrbljujoče oziroma kot dijaško stavko ali celo gladovno stavko. Sledila je analiza, pa ne juhe, temveč politična. Kmalu se je vest o stavki razširila tudi izven zidov internata, tako da je menda že zvečer o tem poročal tudi radio Glas Amerike iz Washingtona.

Kako malo je potrebno nepremišljenosti, pa politiki in špiclji lahko kujejo in napihujejo in si s tem naredijo toliko nepotrebne delo. Začeli so se vrstiti sestanki, od vzgojiteljskih, ZK, LMS, pa do SZDL, kot je bila že utečena praksa. Po oblikovanju stališč politikov DPO (družbeno političnih organizacij), so se oblikovala

stališča in začeli so se masovni sestanki, na katere smo morali prav vsi.

S tem »hecem« so se odkrile razne stvari, ki jih drugače menda ne bi niti opazili. Spomnim se »močnega diskutanta« Petroviča, ki je prišel v drugi letnik metalurgije iz Srbije. Čeravno ni znal niti besede našega jezika, nam je znal na sestankih največ povedati. Izražal je predvsem bojazen o možnih posledicah in sovražnih povezavah »jušnega štrajka« z morebitnimi sovražniki socializma in slabljenje »zajednice«. Zlasti ga je skrbelo, da se je to zgodilo v Sloveniji, ki je tako ali tako izpostavljena in stalno na preži zahodnih sovražnikov socializma kakor agenture CIE, za kar je omenjal tudi možnost, da so le-ti med nami prisotni in se opiral na poročanje iz Washingtona.

Ob tako »sposobnih« govorcih na teh masovnih sestankih v dvorani, se je naš letnik držal bolj ozadja, tako da smo si lahko na njih privoščili rahlega smeha oziroma lahko mašili usta in nosove, ko je komu hotel pihnuti smeh skozi nos. Za vsak tak sumljiv »sik« si seveda moral, pa če je bilo potrebno ali ne, obrisati nos z žepnim robcem in se formalno usekniti, da si se nekako opravičil pred okolico. Zlasti nam je nova reakcija smeha vzbudila tista beseda govorca, ko je začel svoj govor: «Jaz osebno sem juho jedel».

Še dolge mesece in morda leta se je govorilo o tem jušnem štrajku v Dijaškem domu TSS, ki pa to dejansko sploh ni bil, ampak so to bile le velike oči in dolge ušesa takratnih mladih komunistov, ki so se borili za afirmacijo ali pa bili morda izigrani od infiltriranih varuhov jugoslovanstva iz Beograda, kot je nemara bil že omenjeni dijak Petrovič, ki se je kar vpisal v drugi letnik, čeravno ni bilo videti, da bi kje v Jugoslaviji hodil prej tudi v prvega. Nadalje je bil oproščen ocenjevanja iz slovenščine in naenkrat poln raznih političnih funkcij, kakor v šoli, tako tudi v dijaškem domu.

FALSIFIKAT

Falsificirati je beseda, ko vsak takoj pomisli na ponarejanje denarja ali kakih uradnih dokumentov. Lahko pa je tudi to, za kar so nekaterim sotrpinom bile odvzete dijaške objave za popust na železnici. Pa poglejmo, zakaj je šlo?

Popusti dijakov in študentov po železnici so menda v navadi že od rajne Avstroogrške oziroma še iz časa, ko je prvič prisopihal hlapon v Ljubljano z našimi študenti iz Dunaja. Tudi v Titovi Jugoslaviji smo bili tisti, ki smo zaradi uka željnosti morali od doma, nekoliko privilegirani pri železnici. Prav veselo smo si ob začetku vsakega šolskega leta nabavili te obrazce in jih dali ustrezno potrditi. Obrazec je imel spodaj pod osebnimi podatki še šest praznih polj, kar je pomenilo, da dijak lahko med šolskim letom po četrtnski ceni šestkrat potuje domov in nazaj v Ljubljano.

Človeški duh pa ne miruje, še zlasti ne pri mladostno polnih in nadebudnih, zbranih iz vseh koncev Slovenije, tukaj v naši sobi dijaškega doma. Ne vem ali je temu botrovalo domotožje, ki smo ga več ali manj imeli vsi »sinčki«, da bi lahko večkrat videvali svoje mamice ali pa je temu impulzu pripisati misel, kako bi državo opeharili, kar več ali manj tudi vsi delamo. Bilo tako ali tako, ideja je rodila inovacijo, kako železniško objavo podaljšati ali jo celo narediti kot večno.

Leto 1955 je šlo proti koncu. Vsak se je že veselil novoletnega snidenja z domačimi. Zvečer, dva dni pred silvestrovim je sostanovalec prinesel iz sosednje sobe strogo zaupno tehnologijo, kako obdelati objavo, da se bo, po že opravljeni vožnji iz nje odstranil žig železnice. Obrazec in za to potrebna sveča sta bila kmalu na mizi sredi sobe, kjer je stanovala dobra polovico našega letnika. Postopek se je začel. Precizno in spoštljivo drgnjenje sveče po še nežigosanih poljih obrazca je trajalo tako dolgo, da se je na papirju začel nabirati tanek in

neviden sloj parafina. Med tem drgnjenjem se je dokument moral večkrat obrniti proti svetlobi ter natančno pogledati iz vseh strani, da bi se ugotovil konec postopka. Namreč, predebel sloj parafina na papirju, tako da se žig sploh ne bi hotel oprijeti, bi utegnilo opozoriti uslužbenca na postaji, da je z dokumentom nekaj narobe, pretanek parafin pa ne bi dopustil poznejšega postrganja žiga z britvico. Z vso skrbnostjo na vse te elemente tehnologije, se je prvi postopek pod budnimi očesi vseh v sobi končal. Naslednji dan je prišlo na vrsto pogumno opravilo, stopiti in pomoliti to obdelano objavo prodajalcu železniških kart.

Poleg iznajdene tehnologije je bil potreben tudi pogum in strah, da bi, če bi ...? Zato smo prav vsi z nestrpnostjo čakali prvega, ki je segel z roko v žerjavico. Po vrnitvi ni mogel skriti veselja, da mu je uspelo. Takoj smo poskusili s strganjem žiga in bili takoj tudi ostali navdušeni, da si objave obdelamo enako.

Naslednji dan po pouku smo se tudi ostali lotili tega »donosnega posla«. Svečo smo si narezali na koščke in z njo drgnili vsak po svojem dokumentu. »Bolj bo poveščeno, lažje bo s strganjem«, smo si dejali in eni bolj, drugi manj večči, obdelovali objave. A žal smo napačno ravnali, kot se je izkazalo naslednji dan. Prodajalki železniških vozovnic se nikakor ni posrečilo udariti žiga tako, da bi se ga nato še kaj videlo. Po večkratnem poizkusu je prodajalka pomolila objavo še pod žarnico in povrh še potipala mesto žigosanja ter nekaj zamrmrala, kot da gre za falsifikat in objavo odložila v predal. Ne, da bi jo še kaj vprašal, jo je Finfar, kot smo klicali Jožeta iz Maribora, ves iz sebe ocvrl iz železniške postaje.

Bled in prestrašen je Finfar prišel nazaj. Takoj, še preden je uspel kaj povedati, smo si bili na jasnem, da je konec z našimi »večnimi« objavami, ki smo jih imeli že vsi v naši sobi na debelo poveščene. Edina, ki se nista pregrešila z falsificiranjem sta bila Stari iz Hrušice in Bach iz Hajdine, ki sta bila zdaj »srečna sinova« očetov železničarjev in obrazca za ureditev železniškega popusta

za dijake nista potrebovala. Vso novoletno in siceršnje veselje se nam je tako pokvarilo. Najtežje pa je bilo seveda zalotenemu Finfarju, saj ga lahko doleti obtožba za falsifikacijo uradne listine, kar je ta dokument dejansko tudi bil. Falsifikacija pa je težka beseda, posebno če gre pri njej za dijaka.

Na železniški popust z dijaškimi objavami smo tako morali to leto pozabiti, čeprav nas je večina koristila le olajšavo na železnici za bivši državni praznik 29. november, Dan republike, kot smo nekoč rekli našemu največjemu prazniku. Sedaj nam je postala glavna skrb, kako pomagati nesrečnemu tovarišu, ki smo ga poslali zadevo preizkusit.

Najboljšo idejo o tem, kako rešiti trpečega falsifikatorja, si je čez novoletne praznike doma izmislil Stari iz Hrušice. Zadevo je lepo razložil svojemu očetu, ki je bil kot že rečeno železničar in je delal v Ljubljani na direkciji. Dogovorila sta se, da bo kot »človek z zvezo«, poizkusil neljubo zadevo preprečiti ali vsaj omiliti. Nato se je čakalo, kdaj bodo, če bodo prišli možje postave poiskat našega falsifikatorja. A se na veselje vseh to vendar ni zgodilo.

Očitno je bilo posredovanje »človeka z zvezo« uspešno. Vsi smo bili veseli, čeravno smo se s povoščenimi objavami za to leto lahko le še obrisali pod nosom, kajti nihče si več ni upal z njo pred okence na železniško postajo. Drugo leto smo si ponovno kupili nove objave. Nikomur več ni prišlo na misel, da bi si jo naredil za »neskončno uporabo«.

DIKTATOR

V večji sobi, v kateri nas je bilo deset, je bil desno, tik za vrati postavljen velik zaboj za premog, poleg njega pa je stala visoka lončena peč. V višini peči nad zabojem smo imeli vidno

izobešen razpored rediteljev sobe in v zimskem času spisek kurjačev. Dnevno sta bila, da tako rečem, za higijensko in toplotno ugodje zadolžena po dva stanovalca. Med dvema oknom, ki sta bila na nasprotni steni in obrnjene proti vzhodu oziroma na Vidovdansko cesto, je bila postavljena vsaj dva metra dolga miza, tako da se nas je lahko večina pripravljalo za šolo kar v sobi. Skozi ti okni iz prvega nadstropja smo lahko tudi občudovali Ljubljanski grad in Golovec, ki sta bila seveda najbolj vabljiva spomladi, torej prav tedaj, ko so nas tudi v šoli najbolj privijali.

»Metalurgi vendar znamo kuriti«, smo si dejali in po ugodnosti sobne temperature na vsak način hoteli prednjačiti pred elektrikarji in strojniki, ki so imeli sobe v soseščini. Zato se je morala peč ob polnoči še enkrat pošteno naložiti s premogom, tako da se je toplota ohranila do naslednjega dne oziroma do predaje dežurstva, ki se je začelo zjutraj. Tako prekomerno založena peč s premogom, pa je lahko postala tudi nevarna. Spomnim se, kako nam jo je neko noč skoraj razneslo, ko se je izhajajoči premogov plin z zakasnitvijo vnel in eksplodiral. Na srečo je imela peč tudi varnostna vratca, skozi katera je takrat puhnil odvečni plin v sobo ter nas rešila še kaj hujšega.

Že nekaj dni po zimskih počitnicah se je po opisani mizi kotalila za takrat nevsakdanja nemška revija »Spiegel«, ki jo je verjetno kdo prinesel od doma, kjer pa je tudi ne bi smelo biti. Branje te ter mnogih drugih kapitalističnih revij se je takrat smatralo kot »bogoskrunstvo«, še zlasti, če so jo prebirali dijaki in študentje. Prelistavali smo jo in občudovali kvaliteto papirja in barvnih slik, ne da bi se kdo vanjo kaj resneje poglobil. V eno njeno pisanje pa smo se vendarle začeli narahlo spotikati, namreč ob neki slikovni reportaži o svetovnih državnikih, ki so tokrat vladali s »trdo roko«. V tem predstavivnem članku je bil predstavljen tudi naš maršal Tito, pod njegovo sliko pa je bilo zapisano diktator.

Po nekaj dnevih se je med nami v sobi spontano začelo govoriti o tem članku in tudi ugibati, ali ima revija prav ali ne. Kmalu zatem, ko sem tudi jaz hotel pogledati, če to res piše, pa revije ni bilo nikjer več. Iskali smo jo še v drugih sobah, a je tudi tam ni bilo. Da je prišla v roke tistim, ki so morali skrbeti za zdravo socialistično vzgojo, nam je postalo jasno takoj, ko se je zagnal vik in krik, za tistim, ki bi utegnil to revijo prinesiti v dom. Najvažnejše je bilo, da se nas ki smo to brali in videli prepriča, da to ne more biti res in da je to kapitalistična propaganda zoper naš družbeni sistem.

Tudi tokrat sta LMS in ZK dobili navodila kaj početi naprej. Vrstili so se sestanki in zaslišanja, še zlasti pri nas, kjer se je ta revija pojavila in pregledovala. Tudi že opisani srbski dijak Petrovič, ki še vedno ni znal niti ene slovenske besede, je spet pogosteje začel zahajati med nas in nas učiti »edino resnico«.

Po tej politični hajki zoper nas, si seveda nihče ni več upal komentirati o objektivnosti te revije. Strah vladajoče in edine stranke ZK, je bil predvsem v tem, da se debata o objektivnosti oziroma neobjektivnosti »grdega pisanja« o Titu med nami spet kdaj ne ponovi ali celo ne razširi izven zidov doma, podobno, kot se je razširilo takrat o «neužitni juhi«.

»TRST JE NAŠ«

Ko je končno tudi zahodnim zaveznikom postalo jasno, da sprtje s Stalinom ni samo družinski spor med KP partijama Jugoslavije in SZ, ampak da gre za dejanski razkol, so se pričeli na zahodu krepiti interesi, kako nam pomagati, da bi se okrepila vojaška obramba severnoatlantskega pakta (NATO) na južnem boku. Za svet in zlasti za nas, pa je bilo še vedno odprto vprašanje

takoimenovanega svobodnega tržaškega ozemlja (STO), ki je nastalo ob zahtevi zahodnih zaveznikov oziroma zmagovalcev druge svetovne vojne, da se jugoslovanska vojska, ki je dejansko to področje osvobodila fašizma, po koncu vojne povleče iz tega področja.

STO je bilo nato razdeljeno na cono A, ki je bila pod italijansko civilno upravo in cono B, ki je pripadalo jugoslovanski civilni upravi. Osmega oktobra 1953 pa se je na zahodu znašel kompromisni predlog, ki je bil najprej ponujen Italiji. V njem je šlo za umik angloamerikanskih vojaških sil iz tega področja, s čimer naj bi se vprašanje STO dokončno rešilo.

Ker pa Jugoslavije niso s predlogom obvestili istočasno kot Italijo, je jugoslovanska vlada razumela ta umik kot enostransko potezo zahoda, ki naj bi Italiji odprlo pot za zasedbo celotnega ozemlja STO. V odgovor na to, je bila pri nas izvršena mobilizacija naše vojske v upravno cono B. Tudi v Trstu, ki je sodil v cono A, je prišlo od strani desničarjev do protizavezniških demonstracij.

Tito je novembra 1953, da bi se izognil bližajočemu spopadu, še enkrat ponudil roko sprave oziroma pogajanja. Ta so se končala oktobra 1954 z znanim londonskim memuradonom, ki je cono A dodelil Italiji, cono B (slovenski del Istre in hrvaški del Istre) pa Jugoslaviji.

Napetosti v zvezi s tem, ki smo jih začutili tudi dijaki v Ljubljani, so se začele oktobra 1953, ravno tedaj, ko so nas hoteli profesorji prvič resno zagrabit in ugotoviti, koliko veljamo, saj se je bližala prva redovalna konferenca. »Profesorji so hoteli«, sem dejal, pa jim to ni uspelo, ker so se prav tedaj začele v Ljubljani množične demonstracije glede Trsta in STO. Glavni steber demonstracij je bil, kot kjerkoli v takem primeru, ko gre za demonstracije, prav steber dijakov in študentov ljubljanskih šol, ki so seveda delovale pod okriljem LMS in KP (mladine in komunistov).

Pouk smo takrat imeli popoldan. Profesorji so se na vse načine prizadevali priti do ocen, pa jim na žalost in v veselje dijakov, to ni povsem uspelo. Vsak dan smo se ob teh dnevih sicer normalno zbrali v svojih razredih in dočakali prvo uro pouka, nato pa se je že našel kdo na ulici ali kje na hodniku, ki je zavpil: »Trst je naš! Trsta ne damo!« ali pa »Trst, Gorica naša je pravica!« in že smo vsi v razredu kot eden vrgli šolske potrebščine v torbe, vzeli plašče in hitro zdrveli po stopnicah na ulico. Prisotni profesor, ki bi najbrž takoj izvlekel svojo črno knjižico, ki se ji reče ređovalnica ali pa bi nam razdelil prazne pole papirja za šolsko nalogo, je po tem direndaju lahko samo še nemo opazoval prazen razred in skozi okno gledal za nami na ulico. Kateri profesor pa bi si takrat upal k temu kaj dodati?

Kmalu potem smo se pridružili že zbrani množici na ulicah Ljubljane. Če vzamemo samo popoldansko izmeno iz naše šole, se je številka vpijočih grl povečala za petsto, zato so tudi organizatorji teh demonstracij, ki so se tedaj lep čas vršile, na nas iz TSS vsak dan računali. Tako se je študentov in dijakov tako zbralo na ulicah preko 10.000 vpijočih in s transparenti ter zastavami oboroženih demonstrantov.

Kolona je po navadi krenila od Prve gimnazije oziroma iz Kongresnega trga po Vegovi proti naši šoli in fakultetam na Aškerčevo ter se po Prešernovi pomaknila na glavno, Titovo cesto. Vsakokrat so bili vključeni tudi obhodi zahodnih predstavništev in konzulatov, ki so takrat delovali v Ljubljani. Ob koloni so se nam kmalu pridružili tudi mikrofoni ljubljanskega radija, ki so nam jih spremljajoči reporterji molili pred usta. Mi pa smo potem še močnejše napeli glasilke z že omenjenimi transparenti, tako da bi nas lahko Italijani, pa tudi ostali na zahodu, ki naj bi jim bilo mar, slišali tudi brez radija.

Nato se je po letu dni pogajanj rešilo, kot se je rešilo. Uspeh je bil tudi to, da ni prišlo do spopada. Vsekakor se naša grla niso izrabljala zaman, pa tudi jeza naših profesorjev ni bila zaman, saj

samo Slovenci takrat dobili prvič samo svoje morje s pripadajočo obalo, ki je bila prej v italijanski kraljevini in še prej pod avstroogrsko vladavino.

Naslednjo jesen smo se ponovno polnoštevilno zbrali na Kongresnem trgu, ko so se oktobra 1954 končala pogajanja o STO. Tokrat smo bili drugačnih obrazov, veselih, nasmejanih in ponosnih, saj smo se zbrali na spominski proslavi, tudi naši profesorji in vsi, ko smo proslavljali in odkrivali zgodovinsko obeležje pod tu posajenimi platanami. Zbrali smo se ob velikem in originalnem ladijskem sidru s kosom debele verige, ki so ga prav za to obeležje in v spomin bodočim rodovom pripeljali naši Primorci oziroma obalčani našega kosa Jadrana v Ljubljano.

Vsakič, ko grem tod mimo po parku Kongesnega trga v Ljubljani, se ozrem na to simbolno obeležje in se spomnim, da imam pri tem, da smo Slovenci končno dobili svojo morje, tudi sam vsaj simbolično zaslugo.

EKSKURZIJA

Dijaku je zanimivo vse, kar je mimo šolskega »maltretiranja«. Vsaj jaz sem bil takega mnenja, predvsem, ko je šlo za to, da odpade ura matematike ali angleščine, predmetov, ki sem ju vedno najbolj sovražil. Sicer pa je vedno tako, da je dijak v dilemi ali je njegove slabe volje glede ocene kriv profesor ali njegov predmet. Mislim, da smo mnenja, da smo za angleščino imeli sijajno profesorico, ki nam je bila večino letnikov tudi razredničarka, kar pa za matematiko ne morem reči. Če povem samo to, kako se nam je profesor matematike ob prvem srečanju predstavil, bi moralo biti povedano vse. Takole je rekel: » Jaz sem profesor srednjih šol za matematiko in fiziko, strah in trepet na TSS!«, kar je tudi ustrezalo resnici. Zdaj menda bolje razumete, zakaj nisem našel pohvalnih

besed tudi zanj in lahko slutite, kako smo se imeli z njim pri matematiki in fiziki vsa štiri leta.

Zaradi tega in pa tudi sicer sem se zelo veselil vsakega praktičnega pouka, ki smo ga bili deležni po programu med šolskim letom in vsake strokovne ekskurzije, ki so lahko trajale tudi več dni, in četudi smo si nemalokrat, stroške delno krili sami. Brskajoč po spominu na ta šolska potovanja se spomnim, da smo morali biti v Cinkarni Celje že ob štirih zjutraj, ker se je vsak dan ob tej uri izvajal tako imenovani manever, ko se je iz galonž - retort posnemal njen destilat - tekoči cink. Po zajtrku, ki nam ga je priskrbela tovarna v njihovi jedilnici, smo nato pogledali še v tovarno posode EMO (obe tovarni sta danes bistveno drugačni in z drugim programom, kar velja zlasti za Cinkarno, kjer primarnega cinka niti več ne proizvajajo, tako, da je tudi ta zapis samo zgodovinski spomin na tovrstno metalurgijo pri nas). Večkrat smo šli tudi na Jesenice oziroma v tamkajšnjo železarno, vselej pa takrat, ko smo pri pridobivanju železa jemali visoko peč - plavž, in seveda, ko smo pri jeklarstvu vzeli SM peč - martinovko (tudi to, je danes samo še zgodovina in nostalgija starih slovenskih metalurgov). Tudi v Štore in Ravne smo šli pogledat, kako so kaj delali črni metalurgi, kot se reče železarjem.

Če danes premišljujem, katera od mojih ekskurzij je name naredila poseben vtis, bi se odločil za tisto v Rudnik in topilnico svinca v Mežico. Zlasti impresiven je bil rudnik. Kdor se ni imel prilike spustiti nekaj sto metrov globoko pod zemljo, tam nekje do dvanajstega horizonta oziroma podstropja, kjer nam je bilo že krepko toplo, čeprav je bilo to sredi zime, je v življenju za nekaj prikrajšan in tista rovovska vožnja po rudniški železnici in s knapovskimi čeladami na glavah, nato pa z dvigalom v zemeljske nedre in končno srečanje z lesketajočimi svinčenimi kristali - galenitom. To je bil za nas vsekakor pravljčni svet (tudi tega enkratnega srečanja danes ni več moč doživeti pri nas, zato podpiram idejo spomeniškega varstva in muzejev, da se vsaj košček opisanega ohrani za poznejše rodove v Mežici in v Idriji).

Tudi pogled v obrate topilnice svinca in njegovo predelavo ter izpuhtevajoč vonj po žveplu in mlečno bela voda rečice Meže, je neke vrste nostalgija na čase, ko se še ni govorilo o ekologiji in ožigu gozdov v tem koroškem kotu, kot se tudi drugače reče temu lepemu koncu naše Slovenije.

Pred visoko pečjo v železarni Zenica - največjo tovarno v titovi Jugoslaviji

Ko sem že opisal najbolj zanimiv obisk v Sloveniji - Mežico, moram opisati tudi enotedensko potovanje v Zenico, kot tedanjo največjo železarno v Jugoslaviji in sploh največjo tovarno v bivši državi. Tam je bilo v letu 1956 zaposlenih mnogo slovenskih metalurgov, ki so še vedno gradili in širili ta bosanski gigant in so nam rade volje pokazali vse ter nas tudi snubili, da se po maturi ponovno vidimo. Spotoma smo si ogledali še marsikaj zanimivega, zlasti kar se je tikalo še nam takrat manj znanega o muslimanstvu oziroma petstoletne turške vladavine v teh krajih.

Vračajoč skozi Zagreb in čakajoč na vlak proti Ljubljani smo imeli nekaj ur časa. Tu nas je zapustil tudi naš vodja ekskurzije in profesor "Cagl«, kot smo tedaj klicali našega predstojnika. Tako prepuščeni sebi in ulicam Zagreba, smo nedaleč stran zagledali na nekem večjem objektu velik napis: Tvornica bonbona i čokolade » Josip Kraš ». V hipu je nekemu zadišala čokolada in je tja v en dan izluščil, kaj če bi šli tja na ekskurzijo. Ekskurzijsko razpoloženi, smo si s porajajočimi slinami dejali, da gremo poizkusit. Za »profesorja« oziroma vodiča ekskurzije smo brž določili Pipča, kot smo mu rekli, ki je bil najstarejši in po izgledu primeren ter drugače zgovoren za njemu dodeljeno nalogo. Z vso resnostjo je Pipč stopil na upravo Kraša, da se s pristojnimi dogovori o ogledu tovarne, mi pa smo z vso resnostjo in potrpežljivo čakali pred tovarniško vratarnico ali bo kaj iz tega ali ne. Kmalu je Pipč že od daleč preko velikega dvorišča dajal znake, da mu je uspelo. Pri vratarju smo pustili naše šolske torbe ter s strokovnim vodičem Kraša takoj krenili »na delo«. Eden drugega smo se za hrbtom vodiča spogledovali ter si dajali duška in obenem goltali slino, ki se nam je neverjetno hitro pojavila v ustih kot višek, ko je že na prvem hodniku strašansko zadišalo po čokoladi.

Kompleksnost prekomernega izločanja tega telesnega soka, je samo še ena potrditev teorije prirojenosti, da je želodec podzavestno povezan z možgani (dokaz podzavesti).

Vodič največje tovarne te branže v srednji Evropi je imel očitno že dovolj izkušenj s takšnimi ekskurzijami ali pa nas je že po prvem videzu »prečital«. Najprej nas je pospremil v odpadno skladišče čokolade in drugih slaščic, kjer je bilo na kupu vsaj tona polomljene čokolade. Nato nam je ob tej množici čokolade dejal: »Vzemite si kolikor kdo zmore pojesti. Na neskončnih trakovih in pakirnih strojih, pa vas prosim, da ne segate, ker je nevarno."

Planili smo na ta kup čokolade in si polnili usta in žepe. Kmalu se nam je čokolada v žepih začela mehčati, zato smo, ne da bi to opazil vodič, že začeli iskati smetnjake, da bi se znebili

nadloge, saj nas je lepljenje žepov že »rahlo« vznemirjalo. Ni minilo pol ure, pa smo bili že tako siti vsega sladkega in zlasti čokolade, da smo od tedaj samo še iskali, kje je kakšna vodovodna pipa, da bi se odžejali in si izplahnili usta. Nihče ni več kazal želje, da si v obratu bonbonov in drugih slaščic, tako mimogrede položil še kakšno slaščico na jezik, pa če je bila ta tako vablljivo zavita v celofan.

Z napolnjenimi trebui in zlepljenimi žepi smo se tako vrnili v Ljubljano. Po prespani noči v naših udobnih posteljah, ki so bile povsem nekaj drugega, kot tiste v Zenici in Sarajevu, smo se vsi izredno slabo počutili. »Ali si še šel na stranišče, kako dolgo se že nisi ..., joj, kako sem zaprt...«, so se to jutro vrstila vprašanja eden drugemu.

Po toliko na mah pojedeni čokoladi, se je prav slehernemu od nas priprlo. Namesto v šolo, smo se vsi po vrsti naslednje jutro zatekli po pomoč v našo domsko ambulanto oziroma k naši »gospodični nuni«, ki nas je kot stara medicinka vedno znala pozdraviti. Prvi, ki se je zatekel k njej po pomoč, ji je vse razložil, kje smo metalurgi četrtega letnika bili na ekskurziji, in kaj smo jedli. »Brez panike«, je dejala in vprašala, koliko nas je teh nesrečnikov. Nato je naredila dovolj klistirja za vse »čokoladne« bolnike. Po težavnostni stopnji smo nato posamično stopali k njej na obdelavo. Hitrost klistiranja je bila odvisna od zasedenosti bližnjega stranišča. Ko je bilo to spet prosto, je lahko vstopil h »gospodični nuni« na obdelavo naslednji. Vsem, do zadnjega nam je tako očistila črevesja in nas spet spravila k sebi.

Za ta odpadli dan pouka smo vsi dobili opravičilo, tako da je pouk odpadel. O naši »epidemiji« se je hitro razvedelo v domu, pa tudi v šoli. Smeha in žaljivk na ta račun je bilo mnogo in o neljubem dogodku, ki se je pripetil metalurgom, se je še dolgo govorilo.

Še danes imam do čokolade določeno spoštovanje in zato verjamem reku, da vsaka šola nekaj stane.

SLOVO ŠOLI

Namenoma izpuščam besedo veselo slovo, kajti lahko bi zapisal tudi obratno! Namreč, ob takem trenutku in času, ko za enkrat opraviš z načrtovano šolo, se ti preostanek ne izpeljanih načrtov ob takem razpotju mladega, navadno skrči na sedaj bistvenega, iskanje ljubljenega. Stara resnica je, da je tisto kar je že doseženo, pa čeprav težko, sedaj postane lažje od tistega, kar še moramo doseči. Življenje je torej en sam boj sam s seboj na vseh področjih, ki se začne s prvim in konča z zadnjim dihom, vmes pa mora biti venomer upanje, da bo boljše.

Ljubezen do Nade iz nižje gimnazije se je enostransko nadaljevala tudi v Ljubljani. Da v Ljubljani ni prišlo do nove resnejše zagledanosti, je menda pripisati tudi temu, da smo bili kakor v šoli tako v internatu metalurgi brez deklice. V začetku prvega letnika je sicer izgledalo, da bomo imeli vsaj eno, vendar se je ta s prvim spoznanjem metalurškega poklica, le tega ustrašila. Silva, kot ji je bilo ime, sem jo po desetih letih še enkrat srečal, ko smo imeli flurografiranje, kakor smo nekoč, ko smo se še ubadali s tuberkulozo, rekli serijskemu slikanju pljuč. Takrat me je slikala v Tovarni glinice in aluminija v Kidričevem, kjer sem delal.

Prilagodljivost Prleka je na to Kranjsko deželo bila prav gotovo težja, kot je to veljalo recimo za Dolenjca ali osrednjega Štajerca iz Celja. Ta pregradna razlika se je sicer z daljšanjem bivanja v ljubljanski družbi zmanjševala, a vendar zgovornejšega in iznajdljivejšega meščana, provincialist s podeželja ni nikoli dorastel. Ta zaostanek se v prilagodljivosti podeželanu menda še največ pozna pri pomanjkanju »osvajalskih sposobnostih«.

Sicer pa smo se mi kot takšni, ki smo se bolj držali internatskih zidov, res imeli edino možnost stika z deklicami, ko so le te prišle v našo jedilnico. Če je bila med njimi še kakšna rudarka, strojnica ali električarka, pa je bila že zaradi svojstvenega

oziroma redkejšega nagnjenja do tega poklica, še toliko bolj spoznavnejša in tako še bolj na piki ljubimcev, da ne rečem osvajačev.

Ne vem ali je bilo to zgolj naključje ali že kaj erosa, da sem se večkrat v tretjem letniku pri kosilu ali večerji znašel pri mizi ali kje blizu, kjer si je poiskala prostor zase in za svoj krožnik kemičarka Boža. Bila je mlajša od mene in iz gosposkega stanu doma blizu Kranja. Temu primerno je bila tudi vedno lepo urejena, kar ji je dajalo že tako privlačnemu videzu še dodatni šarm. »Jaz pa kmetavzarsko urejen«, kot so nas podeželane znali ošvrkniti meščanski fantje, si niti pomisliti nisem upal, da se lahko kdaj s spogledljivo Božo поблиže srečam. Še zlasti ne, ker je plavalasa Boža mešala glave mnogim, ki so nanjo bolj računali, kot recimo moja sotrpina Pipč in Rih iz Celja.

Čas je tekkel, z Božo pa sva se v jedilnici vse večkrat srečala ob isti mizi. To so opazili tudi ali pa sem se sam pohvalil, že omenjeni konkurenti, ki so dobro vedeli, kako trd sem za te zadeve. Ne da bi mi povedali, so se prav ti z Božo dogovorili za najin zmenek oziroma kot se temu reče, so mi uredili randi. Prepričan sem bil, kot so mi povedali, da gre samo za šalo, kar seveda ne bi bilo v našem okolju prvič. Zaradi tega pripravljenega sestanka z Božo nisem resno jemal. Na vse načine sem iskal med sostanovalci izgovor, samo da mi ne bi bilo potrebno iti, pa čeprav sem se ob nagovarjanju sostanovalcev počutil blaženo. Najtehtnejši izgovor kolegom, ki so vneto navijali, je bil ta, da nimam kaj primerne obleči. Tudi ta izgovor so sotrpini iz sobe hitro rešili, ko je prišel čas za akcijo. Skoraj vsa oblačila so vrgli iz svojih omar, samo da rešim čast metalurgov, kot so venomer ponavljali in se ob tem resno držali, da je kaj. Glavni organizator in tudi konkurent sestanka Pipč mi je posodil glavni del »oprave«, novo bundo, ki me je res naredila postavnega, in sploh, kar se ni tikalo spodnjega perila, sem imel izposojeno.

S tesnobnimi koraki in vzbujenim srcem sem se tistega mračnega popoldneva, ko snega v Ljubljani ni bilo več, a je kljub temu strupeno hladna sapa iz še pobeljenih Kamniških Alp ostro zadevala ob mojo sveže obrito brado, odpravil na zmenek. Še zlasti sem to občutil takrat, ko sem se oziral nazaj ali me morda skrivoma ne sledijo in opazujejo prav ti, ki so me na to srečanje poslali. Bili so »fer« in se tega z mano niso privoščili, kot smo tudi že počeli.

Že od daleč, ko sem stopal po glavni tivolski cesti, sem zagledal Božino postavo. Čakala me je. Namesto, da bi mi odleglo, ker me je res čakala, mi je postajalo vse tesnejše. Tudi spoznanje, da to ni bila potegavščina, me ni moglo omehčati.

Vzdržal sem! Ob postavni plavolasi kranjčanki, čeravno so mi bile vedno bolj vseč črno laske, je prihajajoča »pomlad« minila še preden je sploh prišla. Srečanje sva zaključila po daljšem sprehodu in s prijateljskim poljubčkom, kot se spodobi. Vse je bilo zgolj prijateljsko. Temu primerne so bile tudi informacije, ki so prispele na ušesa mojim navijačem, češ da je Boža izjavila, da sem še vedno »zelenec«. Po počitnicah, ko sem se vpisal v zadnji letnik, Bože v Ljubljani nisem več videl.

Med letnimi počitnicami je moral vsak opraviti obvezno prakso v metalurškem podjetju. Po prvem letniku sva bila z Janezom iz Goričkega v Prekmurju na takšni enomesečni praksi v Ravenski železarni, in sicer štirinajst dni na pripravi vložka » na šrotu«, kot so rekli ogromnemu kupu starega železa, ki ga je takrat v Ravne največ prihajalo iz pravkar končane korejske vojne, drugih štirinajst dni, pa v jeklarni pri obločni peči. Samska soba na Čečovju, tovarniška menza ter sprehodi do Kotulske slatine so dejavniki, ki so nama z Janezom avgusta 1954 na Ravnah skrajšali dneve počitniške prakse.

Naslednja praksa je bila v Tovarni dušika v Rušah. Svojo sobico sem dobil kar na dvorišču tovarne skupaj s študentom Pavlom, s katerim sva v tem mesecu kar dvakrat počez prehodila Pohorje. Žal je že med pokojnimi. Tega julija 1955 je bilo tudi

zelo vroče, tako da sem komaj čakal, da se rešim še bolj vroče peči za pridobivanje ferokroma oziroma se čimprej znajdem na bližnjem bazenu, ki je koristil toplo vodo iz tovarne. Na kopanju sem bolj površno spoznal gimnazijko Štefko. Tudi v kino sva se skupaj odpravila, kjer je že blag dotik rok za oba pomenil veliko zadoščenje, da ne rečem dovolj za oba neizkušena. Da je bilo to spoznanje zame res površno, sem se zavedal šele takrat, ko sem v Ljubljano ob novem letu dobil od nje lepo čestitko.

Zadnjo počitniško prakso sva z Vladom opravila v Železarni Sisak. Stanovanje smo dobili praktikanti v novi, še nenaseljeni družinski hiši v naselju Capreg, nedaleč od sotočja Kolpe in Save. Z nama so stanovali še zagrebški študentje Smilja, Željko in Grozdan. Hrana v delavski menzi je bila bolj južnjaško začinjena. Avgust, leta 1956 je bil tudi vroč, saj smo se vsi iz naštetega gnezda hodili vsako popoldne hladit v bližnjo Kolpo, zvečer pa smo se odpravili v Sisak, kjer se je po vrtovih gostiln igralo in plesalo. Posebno družaben je bil zajeten Široki Željko, kateremu je znal Grozdan, ki je bil duhovit, reči: « Nisi ti samo Široki, čak si i debeli», kar je bilo tudi res.

Sledil je zadnji, četrty letnik. Poleg vse bolj pogostega mešanja glav, ki so nam jih mešale deklice, so se nam začeli načenjati živci in še bližajoča matura, vključno s profesorji in maturantskim plesom. Nujno se je bilo tistim, ki še nismo znali plesati, poiskati partnerke in naučiti plesati. Pa saj je tudi drugače dvajseto leto življenja že nekaj, kar ni več ne otroštvo in ne puberteta, pa tudi zrelost še ne. Bližal se je torej zrelostni izpit na vseh področjih.

Kar je naš interni forum sklenil, se je moralo spoštovati z metalurško častno besedo. In ta je sklenil, da moramo za maturantski ples vsi metalurgi imeti partnerko in znati plesati. O tem sklepu se je nato govorilo in razmišljalo celo več, kot o sami maturi. V Jenkovi plesni šoli so se naenkrat znašli vsi tisti sošolci,

ki so imeli še kak dinar. Drugi, ki pa nismo imeli te možnostui, pa smo potem vadili po pridobljenem znanju prijateljev doma v sobi.

Tudi sam se lotil učenja te družabne veščine, saj ne bi bil rad na bližajočih zaključnih slovesnostih le organizator in natakár, kot se je že sklenilo na že omenjenem forumu. Na to sramoto, da ne bi znal plesati in ne imel partnerke na plesu ob zaključnih prireditvah, si ni želel niti pomisliti nihče izmed nas. Zato se je celo med šolskimi odmori slišalo: »En - dva - tri, en - dva - tri«, osnovni takt angleškega valčka, tanga, in polke. Rekel sem si, samo da znam ločiti en ples od drugega, pa bom že nekaj »zmendral«! Po teh suhih vajah v šoli in v sobi s tistimi, ki so hodili v plesno šolo, so potrebne tudi vaje v živo. Moral sem se končno odločiti za ples. Tudi drugi zaključni letniki ljubljanskih srednjih šol so se intenzivno pripravljali na zaključne prireditve. Med njimi so bile tudi dekleta iz bližnje šole za vzgojiteljice oziroma dijakinje njihovega doma ter iz zobotehniške in ekonomske, tako da so se plesne dvorane, pa tudi naša v internatu TSS, začele ob plesnih vajah vse bolj polniti.

Metalurgi smo proti pomladi leta 1957 začeli delati dren na parketu. Tudi sam sem se po tolikih suhih vajah že počutil kot goden ptič, ki je tik pred prvim vzletom iz svojega gnezda. Lov po plesnem znanju in iskanju obvezne partnerke se je torej z vso močjo začel. Z Marjanom, po naše Šumijem, ki prav tako ni nikoli plesal, sva bila pri tem, pa tudi drugače vedno skupaj, kot rečemo rit in srajca. Tudi to pot na balkonu dvorane, ko sva gledala po puncah, katera bi nemara bila tudi začetnica. Zagledana v isto smer mi naenkrat reče: »Buldi«, kot je bilo moje internatsko ime, »a vidiš tam tisto malo črno? « in mi nakaže z roko v to smer. Šlo je za punčko manjše postave in temnih, na moško ostriženih las. Njena rdeča lička na okroglem obrazu z močnimi obrvmi in sikajočim pogledom, so mu dala vtis, da bova dober plesni par. »Daj, idi«, je silil vame in me v hrbet porival v to smer. »Zakaj pa ti ne greš«, mu odvrnem in se istočasno otresem porivanja. Nato pa spet oba gledava v isto smer z željo, da bi punčka to opazila. In res,

čeravno znajo ženske dobro skriti, sva oba potrdila domnevo, da so ji po tem lička postala še bolj rdeča.

Po najinem prerekanju, kdo naj bo prvi, ki je prehajalo že v porivanje, sem vendarle popustil in se končno opogumil ter se s trdimi koraki približal deklici. Takoj sem se predstavil kot začetnik. Tudi ona je rekla, da je prvič na plesu. No, pa je šlo še bolje kot sem si predstavljal. Valčku je sledil tango in tako počasi naprej. Tu in tam sem jo pohodil, a se je vedno opravičevala ona, tako da potem res nisem vedel, koliko že znam plesati. Krst je nekako uspel za oba, tako da si nisva imela kaj očitati.

Na maturantskem plesu ni bil nobeden izmed nas "natakar"

Marjan pa ni zbral dovolj poguma, da bi tudi on to pot naredil svoj plesni krst. Cel teden se mi je nato nasmihal in seveda vsi, ki so za ta krst vedeli. Izgledalo je, kot, da mu je nekoliko žal, da se ni on prvi pognal po Majdo. A kar je bilo, je bilo. Z Majdo iz Škofje Loke, ki je bila maturantka ekonomske šole, sva se zmenila še za ples za naslednjo soboto. Ko sem tako postal samo njen plesalec,

sva se začela dobivati tudi drugače. Razložil sem ji tudi »metalurški sklep« v zvezi z našim maturantskim plesom. Z veseljem je sprejela moje vabilo in me tako rešila zadrege, da ne bom na plesu le natakak. Tudi Marjan in ostali sotrpini iz sobe so bili veseli najine naveze in v družbi znali Majdo večkrat pičiti na moj račun.

Na maturantskem plesu nihče od metalurgov ni bil natakak. Metalurško častno besedo smo tako obranili. Nekatere tedanje partnerke so mojim sošolcem postale celo žene. Z mojo Majdo sva nato čez počitnice izmenjala nekaj pisemc, nato pa, ko me v jeseni ni bilo več nazaj v Ljubljano, pa je vez nekako potonila.

Maturantska fotografija na vhodu v TSS v Ljubljani - junija 1957

Z Marjanom, Vladom, Drejčem, Mirom in ostalimi sošolci, ki so ob meni podrobneje spoznali tudi Majdo, še danes po tolikih letih, ko se dobimo na obletnicah in obujamo stare spomine, med katerimi so vedno »na tapeti« tudi naše nekdanje punce in komu pade na jezik tudi moja prva plesalka, Majda iz Škofje Loke.

Matura je bila res zrelostni izpit v pravem smislu besede. Z Marjanom iz Mežice, ki se mu je začel priimek s črko Š in mene s črko T sva bila zadnja dvojica na ustnem zagovoru zrelostnega izpita, 22.6.1957. Kot zadnjega izmed sedemnajstih, me je Marjan na hodniku počakal, da sva šla skupno proslavit. Najprej sva zavila v bližnji Vino Koper, sledila sta RIO in Šestica. Prvič in verjetno zadnjič sem se ga tako napil, da nisem vedel, kako sem prišel do svoje postelje, ki je samo še to noč bila na Vidovdanski 9, v Ljubljani.

PRI KRUHU

ZAČASNA ZAPOSLOITEV

Življenjsko energijo človeka zastavljajo dejavniki uka, dela in uživanja. Vsaka od teh zastavitev se nanaša na to, kar je v danem trenutku neobhodno, primorano in dopadljivo. Naš tvorni življenjski cikel se torej začne z ukom, ki naj nas ob delu in uživanju (tudi delo je lahko užitek) še nadalje spremlja ali drugače, pregovorno povedano, » nikoli ne bomo tako pametni, da bi vse vedeli«!

Samo hrepenenje po lepi plači, lepi suknji ali električnem brivniku, ne pa po perspektivi, je preveč togo razmišljanje mladega ob takem trenutku, ko se podaja v boj za lastni kruh. Ožje povedano: ob taki življenjski prelomnici, ko se ob prvi zaposlitvi osamosvajamo, naj nam bo življenjsko vodilo skromnost in vsestranska prilagodljivost na novo sredino in okolje. Zato moramo ostati v življenju predvsem realni in ločiti želje od zmogljivosti sebe in okolice, a vendar budni in ne ozkogledi. Sem torej za skromnost, ko gre za materialne dobrine, in širok, ko gre za duhovnost.

S takšnim življenjskim motom in razmišljanjem, sem začel pakirati svoj kovček v Ljubljani. Z mojim tradicionalnim vlakom, pet minut čez pol noč iz ljubljanske železniške postaje, sem odrinil proti Štajerski. S sošolcem Janezom iz Goriškega pri Lendavi sva to pot zadnjič skupaj v snu poslušala, kdaj bo začel hlapon z značilnim zaviranjem na Pragerskem, kjer morava prestopiti na drugega, ki naju bo pripeljal bliže domu.

Vlak je bil skoraj takšen, kot je bil takrat, ko je tod z njim prvič potoval cesar Frac Jožef v Trst. Kurjač, pomemben organ vlaka, je ob postankih na večjih postajah otrosil rešetko kurišča, da se je stroj znebil premogovega pepela in ogorkov. Še pomembnejši strojevodja, pa je na večjih postajah, ob dolitju vode v bočne rezervoarje lokomotive, hitro vzel v roke oljnico in z njo zdrvel okrog kolesja stroja. Spotoma je pregledal še vse ležaje in druge drsne površine prenosov premočrtnega gibanja ter tu in tam, če se mu je zdelo presuho, kanil tudi nekaj kapljic olja. Potniki smo medtem akrobatsko splezali po strmih stopnicah do predverja, in nato med vožnjo še naprej, če se je dalo. Klopi iz polnega lesa ali iz lesenih lat so bile anatomsko oblikovane po meri človeških zadnjic in hrbtov. Na hrbtni strani nasprotno si postavljenih klopi, so na okroglih in vertikalno postavljenih ter baročno oblikovanih železnih nosilcih bili postavljeni leseni prtljažniki, ki so tu in tam, ko je na hlaponu postalo pretesno, postali tudi ležalniki za potnike. Debelo nanešen lak za kočije in mogoče še »umetniški floder«, ki naj bi nadomestil videz naravnega lesa, je nato dalo končni videz udobja potnikov podjetja Jugoslovanskih državnih železnic (JDŽ).

Najino jutranje čakanje prestopa na Pragerskem, da prisopiha drugi hlapon iz Maribora, in da se nama skuha kranjska klobasa, ki sva si jo vsak po polovico naročila, je bil tisti trenutek, da sva dokončno sklenila, da nekaj postaj nižje proti Ptuju, začasno izstopiva. Vlak še ni dosegel svojih petdeset kilometrov na uro, ko je že moral ponovno zavirati v najmlajšem naselju v Sloveniji, v Kidričevem. Istočasno je pripeljal tudi vlak iz spodnjega, ptujskega konca. Tako se je zjutraj ob pol sedmih

zgrnila množica delovnih rok, napotenih v bližnjo Tovarno glinice in aluminija (TGA).

Tudi midva z Janezom sva se znašla med to množico. Široka z granitnimi kockami tlakovana cesta, ki je še danes živ spomin na nemške jetnike in tudi slovenske zapornike, ki so se na različne načine »pregrešili« zoper komunizem, naju je pripeljala naravnost pred mogočno upravno zgradbo, ali kot se je tu pogosteje slišalo, pred "kapijo" TGA. S trebihom za kruhom, sva se tako tudi midva predstavila personalnemu, kot se je takrat reklo kadrovniku, kar je tudi slab slovenski izraz. Ne da bi pogledal najine diplome, ki sva jih z vso ponosnostjo položila na njegovo mizo, je začel: »Livarna in laboratoriji bi vaju trenutno najbolj potrebovali«. Očitno ni mogel skriti zadovoljstva, da sva mu brez truda padla na krožnik, saj nama je takoj ponudil svoje sprejemne fotelje in naročil kavico. Nato je prisedel in sproščeno nadaljeval: »Malo si še privoščita počitnic, nato pa vaju bom poklical« ter si v rokovnik vpisal najine naslove.

10.7.1957 sem v Jastrebcu na dom že dobil pošto iz TGA Kidričevo. Tako sva se na začetku avgusta z Janezom ponovno srečala pri kadrovniku v TGA. Po sprejemnih formalnostih sem bil dodeljen v laboratorij aluminija, ki je bil v sklopu livarne, Janez pa je moral v laboratorij glinice na spektrometer. Opremljena sobica v samskem domu in družbena prehrana v delavski menzi naju je rešila vseh skrbi v tej smeri, zlasti še, ker ne eno ne drugo ni zahtevalo plačila vnaprej. Tudi to je bilo nekaj vredno, da mi je sobarica, ko sem bil v službi pospravila sobo in postlala posteljo. Vse je bilo torej kot nalašč za samce.

Peš hoja do kapije in nato še dvajset minut po glavni, tudi granitni aveniji, ki je obenem ločevala gliniški del od tovarne, kjer se je proizvajal in predeloval aluminij, je tako vsak dan oblikovala mojo pol urno pot v službo. Jutranje kavice na delovnem mestu takrat še nismo poznali, pa tudi ne tople malice in ne zaščitnih delavskih oblek. Kot tehnik začetnik sem se spoznaval s

kemijskimi metodami določanja količine nečistoč, ki običajno spremljajo čisti aluminij. To pa so železo, silicij, titan, vanadij in še kakšen kemijski element bi se našel. Za vsako nečistočo mi je šef laboratorija odmeril štirinajst dni časa. Največ težav sem imel pri metodi določanja količine silicija, ker se je ta delal v velikih Jena čašah (600ml). Za čvrst prijem sem imel svoje kmečke prste nekoliko prekratke, kar za tamkajšnje sodelavke ni bil problem.

Ni še minilo do prve tako težko pričakovane plače, sem že dobil pošto iz vojnega odseka v Ptujju. Ker sem bil rojen leta 1937 sem bil na vrsti za odslužitev kadrovskega roka v JNA. Klicali so me na razmislek, če sem pripravljen iti v šolo rezervnih oficirjev. Z veseljem sem se odločil, saj mi je to dajalo možnost, da za polovico skrajšam služenje vojaškega roka. Zato sem k obširnemu življenjepisu priložil tudi vse moje pohvale, ki so se tikale predmeta predvojaške vzgoje. V upanju na ugodno rešitev, sem čakal, da me pokličejo v jesenskem roku 1957.

Sledila je prva plača, ki je bila okrog 19000 din, kar ni bilo slabo. Od poravnave dolgov za hrano in stanovanje, sem si z ostankom kupil še električni brivnik. Tudi obvezno povabilo sodelavcem ob prvi plači mi ni izostalo. Tudi Janezu se je razdelitev prve plače izšla podobno, kar se pa tiče JNA in njega, ki je bil leto mlajši, pa ga glava še ni bolela.

Kmalu sem dobil priporočeno pošto iz vojnega odseka. Prošnja je bila ugodno rešena. Priložen vpoklic pa me je zavezoval, da moram v JNA. Tako se je moja prva služba zaenkrat končala oziroma, kot je določal zakon, samo prekinila.

Svoje skromno imetje sem spet zapakiral v kovček in se napotil domov k staršem. Sosedov Franček, mizar, mi je že izdelal predpisan vojaški kovček, ki so ga značilno zaznamovale nepraktične mere, obvezna vojaška barva in obešenka. Čez dva dni me je atek, s čustvenim slovesom in rosnimi očmi od vseh domačih, z vozom zapeljal na Središko železniško postajo, od

koder sem nato proti Zadru že lahko potoval brez denarja oziroma z uglednim dokumentom, ki se mu reče poziv v JNA.

ZDAJ PA MOJA POT V JNA

Ko osamljen v predverju drdrajočega vagona sedim na svojem SMB kovčku, za kar je bil edino pripraven, mi spontano pride na misel predstava o vojaku, začetnem mejniku lastnega spomina, ki sem si ga izračunal prav na podobi videnja prvega vojaka leta 1941. Namreč v tej vlogi sem se, šestnajst let kasneje nahajal tudi sam.

Do Ptuja, kamor me je vodila prva etapa rekrutovske poti, je čas hitro minil. Po pešačenju iz postaje z nerodno prtljago sem vstopil skozi večna vrata na tamkajšnji vojni odsek. Komaj sem vse odložil, me je medse radostno sprejela vesela družčina meni enakih, ki so se že otepali odvečne doze DDT praška oziroma razkužila. Tudi mene so takoj naredili za »mlinarja«, ko sta me zagrabila dva, v ta namen čakajoča vojaka. Njuno orodje "puhenka« je bilo prav takšno, kot so jo nekoč uporabljali za žveplanje vinogradov proti plesnobi - uidiju. Zadaj za pas, spredaj za srajco in končno še po laseh in že sem bil ves bel. Ne vem ali je bila to res nuja, vsaj tu v Sloveniji ali pa je bilo to le prvo sporočilo o odvzemu svobode. Nato smo kovčke dopolnili s konzervami in kruhom za dva dni in še z veliko zapečateno ovojnico. Kakih ducat rekrutov nas je nato s še težjimi kovčki, ki jih je bilo najlažje nesti na rami, krenilo proti železniški postaji.

Na Pragerskem smo prestopili na poseben vlak z vojaškim spremstvom, ki je prispel iz Maribora. Večino nas je pot vodila do Reke in nato naprej z ladjo v Zadar, ki takrat še ni imel železniške povezave. Do končne postaje se je vlak čez noč napolnil do

zadnjega sedeža. V Reki so nekateri, ki so bili namenjeni za prometno šolo tako zaključili s potjo, saj je bila ta šola tam, večina pa se nas je vkrcala na potniško ladjo »Maribor«. Po celodnevni plovbi, ki je bila zame prva po morju, smo se ob sočnem zahodu znašli na pristaniškem pomolu v Zadru. Čakajoči vojaški kamioni so bili namenjeni samo za prtljago, sami pa smo že morali prisluhniti komandi za zbor in tako naprej, kot smo se učili pri predmetu predvojaške vzgoje, ki je bila menda namenjena samo za ta trenutek.

V na pol porušenem Zadru je bilo več vojaških šol bivše JNA. Za ta namen so se koristile kasarne, ki so jih zgradili Italijani, ki so tod vladali v času med obema vojnama. Teh kasarn je bilo kar dvanajst. Moja, kjer je bila AŠRO (artilериjska šola rezervnih oficirjev), ki je bila menda največja, saj je bila v njej tudi aktivna šola za topničarske podoficirje.

Balkansko vojaško načelo izvirajoč iz petstoletne turške šole, ki je pustila korenine v Beogradu, je namreč bilo, da vojak, posebno pa še zelenec ni vreden človeka. To se je kazalo v tem, da se je skozi ta čas, ko Turki niso več vladali na Balkanu, glede režima v naši vojski, zelo malo spremenilo. Tudi v komunizmu ne! Odnos predpostavljenih, zlasti besedni, je bil prav takšen, kot sem slišal že od mnogih, ki so služili Karađorđevića in Tita. Vodnik Četković, nam je, še preden so se zaprla vrata kasarniške kapije, dal vedeti, kako visok glas in kakšen besedni zaklad ima. Zvečer me je, čeravno sem bil še v civilu, našel in dodelil v ekipo za čiščenje sanitarij (beri klozet). Naslednje jutro, ko se še nisem docela uspel očistiti slame, na kateri sem spal, sem moral sestri pred frizeja, ki je znal striči samo na balin. Nato sem moral še odstraniti ostalo slamo in očistiti dvorano, kjer smo to noč prespali. To preganjanje je za začetnike trajalo vse do kosila, ki smo ga bili deležni šele sredi popoldneva, ko smo že bili razporejeni po enotah in v uniformah. So že vedeli, zakaj so nam na Ptujju dali za dva dni konzerv.

Moj vod pred učilnico AŠRO v Zadru leta 1957

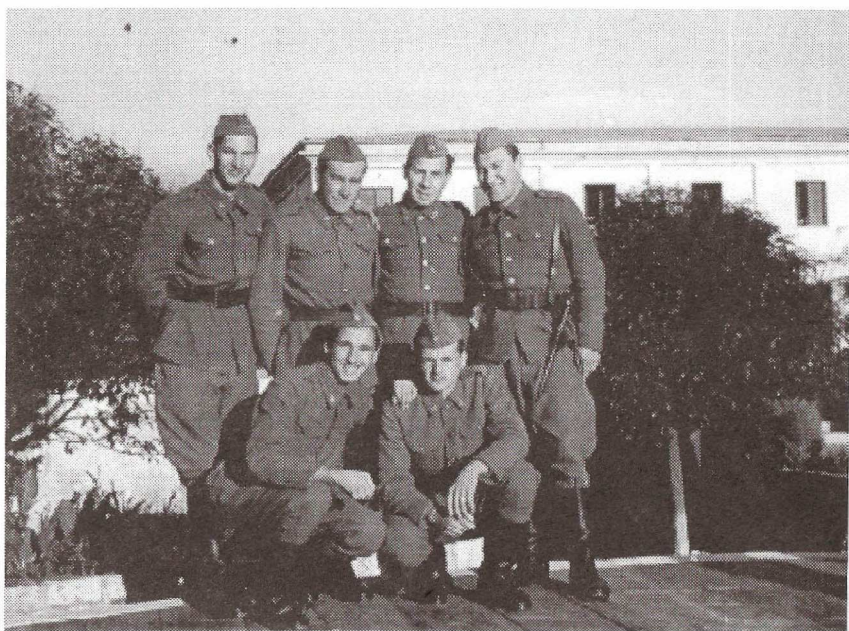
Kot »pitomac« JNA, kot smo se morali predstavljati, sem bil razporejen v drugi divizjon. V tem vodu se nas je znašlo šest Slovencev, od katerih so imeli trije visoko šolo. Ko sem nekako prebolel ta preobrat v načinu življenja, sem naravnost padel v popolno odvisnost zapovedujočih in ko so mi ušesa že nekoliko »oglušela«, sem počasi v tej veliki kasarni pogledal tudi okrog sebe. V tem skupnem domu, nove generacije na balin ostriženih, oblečenih v artilerijske jahalne hlače in obutih v primerne škornje, sem med pitomci odkril ali pa oni mene, še sošolce Petra, Staneta in Janeza. Tudi v njihovih enotah so že rahlo pretiravali s »strojevim korakom«, ki naj bi ga prvič javno pokazali ob bobnu in trobenti na svečani zaobljubi (zakletvi). Ob pripravah na ta dogodek sem začel verjeti, kot sem nekoč slišal in mislil da je šala, da se od paradnega koraka lahko dobi "pruh". Tudi ostale vojaške večšine iz šolskega urnika so nam začeli z velikim lijakom nalivati v glave. Vsake tri mesece smo imeli redovalno konferenco in če nisi imel slabe ocene, si dobil višji čin. Tudi bojno streljanje s topovi je bilo nekoliko pozneje zajeto v to ocenjevanje.

Zagotovo sem velikokrat ob tem razmišljal in dajal na tehtnico ali sem storil prav, da sem zaprosil za šolo rezervnih častnikov. Če bi se odločil za redno regrutacijo JNA, bi psihično manj trpel, saj bi verjetno vse skupaj vzel bolj brezбриžno, in se prepustil temu, da zame mislijo samo drugi. To bi sicer trajalo debelo leto dalj, kot šola za rezervne oficirje. Sicer pa so mnogim tudi v navadnem služenju JNA ob teh maltretiranjih popustili živci. Namreč nikoli ni bilo toliko »nesreč«, kot je bilo domov poslanih pocinkanih krst in toliko takšnih obrazložitev staršem, kakor se je marsikje pozneje izvedelo!

»DOGODIVŠČINE PITOMCA«

Tudi vojaško izrazoslovje v JNA je bilo zaradi petstoletne prisotnosti Turkov na tem delu Balkana temu primerno, kar je sicer tudi razumljivo. Tako se je Slovenec s šolskim znanjem srbohrvaščine, kot smo rekli jugoslovanščini, tu srečal še z neznanimi besedami, kot so čaršav (rjuha), čebe (odeja), peškir (brisača) ali pa bolj strokovne, kot fišekli (nabojnik za pasom), uzengije (vajeti za konja), unkaš (sedlo). Pa tudi top in pitomac (vojaški študent) menda izvirajo od tod.

Prav na smeh mi je šlo, ko sem se z vojaško oliko svojim predpostavljenim predstavljal kot pitomac ta in ta, s prekrižanimi meči na ovratniku vojaške suknje. »Pitomac mora biti vzgled..., pitomac si ne sme privoščiti in dovoliti..., pitomac je izbran vojak...«, so nam venomer polnili ušesa o lepem vedenju vojaka in zlasti bodočega oficirja. Z vstopom predavatelja v učilnico, smo na povelje -mirno, ki ga je izrekel dežurni v vodu, vsi kot eden odmaknili svoj stol in skočili pokonci ter brez trena počakali, da je predavatelj po krajšem ali daljšem oklevanju blagohotno izluščil besedo - sedi.

Slovenci v našemvodu

Vojno službo nam je predaval mlajši major, ki je bil menda pred partizanščino pravoslavni pop. Drugače pa je bil komandant drugega divizijona naše šole, v čigar sestavo je spadala naša šesta baterija in seveda moj vod. Prav njemu se je nekega jutra, ko je vstopil v razred zazdelo, da je bila moja desna roka ob povelju mirno, prepočasi izvlečena iz hlačnega žepa. Stopil je k meni v tretjo vrsto in mi ukazal, da iz tega žepa izvlečem vse, kar imam v njem. Ostali so v poziciji mirno čakali vse do konca pretresa mojega žepa. Šele, ko je videl, da v njem ni drugega kot žepni robec, je dal dežurnemu znak, da izreče povelje sedi. Dolgi nos in verjetno moj cinični nasmeh na vse to, je bil vzrok, da se me je »posebej zapomnil«.

Ob neki drugi učni uri, ko smo imeli pri njem predmet vojno službo in ko smo šli na teren, je bilo potrebno vzeti s seboj tudi nahrbtno radijsko postajo. Že od daleč me je gledal ter poklical, da si jo nadenem na hrbet in dodal, da mu moram biti z njo vedno pri

roki. Ravno ta dan je bil eden od prvih vročih spomladanskih dni, tako da so se kmalu vsem na čelu pojavile znojne kaplje, ki so se nato začele spuščati ter siliti v oči. Poleg vse vojaške opreme, ki so jo imeli tudi ostali, sem na hrbtu nosil še radijsko postajo in bil majorju vedno na očeh. Znoj se mi je kmalu prikazal skozi zimsko uniformo tudi na sprednji strani plašča in hlač, da ne povem, kako je to izgledalo na hrbtu in zadnjici. Tedaj, ko so nekateri drugi, verjetno manj vajeni napora, skorajda omagali, sem opazil, da je major name za trenutek vrgel milostni pogled. Dosledno držanje ukaza, da sem mu bil vedno pri roki in izmučen izgled ter z znojem prepojena uniforma je vendarle omehčala njegovo srce, tako da sem bil na koncu vaje edini pohvaljen. Od takrat naprej sva si bila z majorjem skoraj na ti. Večkrat sva se med odmorom prosto pogovarjala. Skratka uvidel je, da me je napačno ocenil oziroma, da nisem takšen, za kakršnega me je spoznal ob žepnem pretresu.

Še ena dogodivščina! V spalnici, ki je bila dvorana, smo spali vsi trije vodi iz šeste baterije, okrog devetdeset pitomcev. Čeprav je Zadar na morju, je vendarle zimska burja znala pošteno prevetriti in ohladiti to spalnico. Zaradi tega je postala ponošena volnena odeja zame, pa ne samo zame, premalo. Zaradi tega sem tajno segel po svojem rdeče-modrem puloverju, ki sem ga obdržal oziroma, ga nisem hotel zašiti v vrečo, s katero sem poslal domov osebna oblačila. Kmalu zatem je bila neko noč racija, prav zaradi tistih, ki jih je zeblo, namreč, kdo ima v postelji na sebi kaj svojega. Tako so zalotili tudi mene s puloverjem pod srajco. Naslednje jutro je sledil zagovor pri komandantu šole. Vsi, ki smo bili to jutro na raportu zaradi istega prekrška, smo bili klicani h komandantu hkrati. Dogovor med nami, ki nas je bilo šest, da bomo za zagovor postavili argument, ker nas je pač zeblo, je obvisel v zraku, saj nas komandant na noben način ni hotel vprašati, zakaj smo to počeli. Na vsak poizkus, da bi mu povedali vzrok, je takoj segel v besedo, kot da ne bi hotel slišati besede zebsti. Ponavljal je samo, da vojak ne sme imeti na sebi nič civilnega. Za kazen smo vsi dobili, kot je

že bilo v navadi, dan požarstva preko vrste. To je bil dan čuvanja pušk in smrdljivih škornjev na hodniku.

Jahanje! Da, to je bil tudi šolski predmet o katerem se je največ govorilo oziroma bolj rečeno strašilo, češ da so ti konji že toliko in toliko pitomcev polomili in nekaj baje tudi pobili. Edini nasvet, ki smo ga izvedeli, je bil ta, da si naj vsak za jahanje oziroma za svojega konja prinese čim več kruha, bonbonov in podobnega, kar ima konj rad. Tudi meni, ki smo imeli doma konje, ob takih napotkih in strašenju ni bilo vseeno. Pouk jahanja je bil organiziran tako, da je trajal ves dan oziroma vseh osem ur skupaj. Na ta dan smo si pri zajtrku napolnili žepe s kruhom, ki bi ga seveda s tekom sami pospravili. V kaka dva kilometra oddaljeno konjušnico smo krenili peš. Dodeljen mi je bil konj Vihor, za katerega mi je konjski oskrbnik, ki je skrbel zanj, zaupno povedal, da je sicer dober, le če imam zanj kaj od naštetih dobrot. Takoj ob prvem srečanju z njim sem mu dal kos kruha, pravzaprav še preden sem se mu docela približal. Odsedlati mi ga je pomagal ta vojak, za katerega sem imel pripravljen zavojček cigaret. Kapetan Aš je osedlanega konja pregledal in že sem dobil svoj prvi plus v njegovo redovalnico. Naslednjič smo pri jahanju vadili zunaj v manježi. Dobil sem nezadostno oceno, saj me Vihor ni pustil nase, ker sem mu že pri osedlanju dal ves kruh, ki sem si ga odtrgal od zajtrka. Tolažil sem se s tem, da nisem bil edini s to smolo. Po nekaj tednih, ko smo že bolj obvladali jahanje in ko smo se že bolj sprijateljili s svojimi konjiči, smo začeli s terensko ježo. Šele tedaj, ko smo jahali po teh dalmatinskih stezicah ob obali morja, skozi borove in cipresne gozdičke, smo jahanje končno vzljubili. A žal je bil s terenskim jahanjem po tej čudoviti naravi tudi konec našega pouka jahanja.

Seveda v naši artilerijski šoli nismo mogli mimo streljanja s topovi. Vsaj dvajset granat mi je pripadalo, da se dobil pozitivno oceno iz tega področja. Da bi bilo to streljanje čim ceneje, smo za pouk uporabljali še stare jugoslovanske topove, za katere so bila polna skladišča streliva. To so bili topovi znamke Škoda, prav

takšni z lesenimi kolesi na špice in železno šino oziroma prav takšni, kot je z njimi streljal moj atek, ko se je na orožnih vajah vadil za odpor proti Hitlerju v Mariboru. Da ne bi slučajno te »sramote«, tako starih topov, videl kak civilist, zlasti pa ne kakšen inozemski turisti, ki so že leta 1958 začeli prihajati na naše morje, smo morali te zgodovinske primerke topov natovoriti na kamione pod ponjave. S tem ne mislim povedati, da nismo poizkusili s streljanjem tudi na sodobnih topovih.

Lažje je bilo biti pitomac tistim, ki so imeli končano kako visoko šolo, ker so ti v vsakem primeru, če to šolo naredijo ali ne, morali služiti le eno leto. Še lažje je bilo tistim, ki so bili sinovi kakšnih ministrov, sekretarjev ali visokih oficirjev v Beogradu ali sinovi kakšnih drugih pomembnih osebnosti v takratni Jugoslaviji. Da, tudi taki so služili z menoj. Ko sem se gulil in pripravljajal za kakšen izpit, da ne bi služil v JNA še enkrat dlje, so opisani elitniki mirne vesti šli v mesto, imeli obiske ali se kako drugače izogibali učnim uram, čiščenju in podobnim službam v kasarni. V praksi torej tudi v JNA ni držalo socialistično načelo, da smo vsi samo enaki vojaki naše slavne armade.

Ob nekem pregledu naših dokumentov pred zaključnimi izpiti se je ugotovilo, da nekateri pitomci, čeravno je bilo to željeno od samega začetka, nismo v članstvu ZKJ. Mislim, da smo od tridesetih v mojem vodu, bili trije še brez rdeče knjižice, in sicer dva Slovenca in Hrvat. Ko se je Hrvat, sicer gozdarski inženir, odločil da napiše prošnjo, sva ostala še Slovenca, ki pa sva imela isti izgovor, da morava prej vprašati starše, kar seveda ni bilo obvezno. Še preden je prišlo to soglasje, za katerega niti nisem zaprosil, sem že opravil vse izpite in dobil čin vodnika, kar je pomenilo, da sem končal trinajsto klaso Šole za rezervne artilerijske oficirje v Zadru oziroma AŠRO, leta 1958.

SAMOHODNI KURS

Bolj ko se je bližal konec šolanja moje generacije rezervnih oficirjev, bolj se je med nami pitomci »glodala kost«, kam bi kdo želel biti premeščen oziroma kam bi kdo želel v prekomando, kot se je reklo taki vojaški premestitvi, kjer se je dokončno odslužil kadrovski rok JNA. Vsak si je seveda srčno želel, da bi bil ta kraj čim bliže doma ali vsaj tam, da bo mogoče ob premeščanju v to enoto, spotoma pogledati tudi domov. Tudi jaz sem si močno želel takega snidenja z domačimi in znanci. Vsi smo torej z nestrpnostjo čakali trenutek, ko bomo izvedeli za to premestitev.

"Samohodci na odmoru"

Z mešanimi občutki, torej z veseljem in žalostjo, sem sprejel dejstvo, da sem opravil vse izpite in se tako rešil pretenju, da se mi kadrovski rok lahko podaljša, istočasno pa sem tudi izvedel kot slabo, da bom moral še dva meseca podaljšati šolanje v Zadru.

Poslali so me še na dodatno dvomesečno šolanje v tako imenovani samohodni kurs. S tem so mi padle v vodo vse iluzije in kombinacije, kako bom ilegalno razširil potovanje v drugi kraj preko svojega doma, pa čeravno bi ta pot vodila daleč mimo.

Mislím, da je temu zadržanju oziroma podaljšanju šole tukaj v Zadru krivo prav to, da se še nisem odločil vstopiti v ZK. To domnevo potrjuje tudi to, da se nas je v samohodnem kursu znašlo več takih neodločnežev. Po drugi strani pa sem bil tudi s to odločitvijo zadovoljen, saj sem se počutil med to vsemogočo tehniko bliže svojemu hotenju in zaljubljenosti v njo. Slabše je bil zadovoljen moj sotrpín Franc, da prav tisti, ki se z menoj skupaj ni mogel odločiti za sprejem v ZK. On je bil namreč gozdarski tehnik in s tem poslanstvom povezan kot strastni lovec. Vsak dan je vse težje prenašal ropotanje železnih gosenic in grmenje samohodnih topov, ki je bilo zaradi dolgih cevi strašansko glasno. Vsakokrat pred zagonom strojev si je na novo zamašil ušesa z vato, saj se je upravičeno bal, da se mu lahko zaradi tega nenormalnega ropota, občutljivost sluha zmanjša. To je poleg dobrega pogleda, lovcu glavni pripomoček pri uspešnem lovu.

Najprej smo se za silo naučili voziti tovornjake oziroma kot se je reklo »točkaše«, nato pa še goseničarje. Sam pouk in spoznavanje teh orožij je bil zelo intenziven, skorajda celodneven. V toplem maju in juniju, smo kot vodniki le dosegli, da smo se lahko ob lepih dnevih šli popoldne za dve uri kopat v morje, kar smo delali tudi ob nedeljskih izhodih v mesto. Mnogi so si tukaj našli tudi deklice. Nam, ki smo bili po poklicu tehniku in večči tehniškega risanja, pa se je ponudila še ena vabljiva ponudba. Rečeno nam je bilo, kdor bo narisal mazalno shemo kakšnega strojnega sklopa na pravkar prispelih ameriških samohodkah, kalibra 76 mm, bo deležen dveh dni nagradnega dopusta. Seveda sem se brez premisleka javil v to ekipo za risanje, saj mi je bila želja videti domače močnejša, kot pa v prostem času namakanje v morju.

Dva meseca pozneje, kot sem sprva računal, namreč ob koncu tega tečaja, sem končno tudi jaz dobil dekret, kam se moram javiti v novo enoto. To je bil Gospić. Pot v Gospić niti približno ni vodila mimo mojega doma. Torej že dolgo načrtovan ilegalni skok domov, sem imel priliko legalizirati, kar sem tudi storil. Na Središko železniško postajo sem prispel z nočnim vlakom, tako da sem na domačo okensko polkno potrkal kakšno uro po polnoči. Presenečenje in radost je bila velika, tako da te vroče junijske noči spanja pri hiši ni bilo več.

Dva dni nagradnega dopusta, ki sem si ga prislužil z narisano mazalno shemo, sem samovoljno podaljšal še za en dan. Žal mi je bilo, da ga še nisem podaljšal za kak dan več, saj me v Gospiću ni nihče vprašal, čemu zamujam. Tudi moj kolega Arsen iz Beograda, s katerim sva bila skupaj iz Zadra poslana v Gospić in ki je tudi delal podoben ovinek do Beograda, kot jaz do Koga, se je prikazal še dan pozneje, pa ga tudi ni nihče vprašal za to.

V GOSPIĆU JE BILO PRIJETNEJE

V Gospiću so naju bili najbolj veseli ostali stažisti, ki so v to garnizijo prispeli že pred dvema mesecema in ki niso bili na dodatnem izobraževanju, kot midva z Arsenom. Tako smo se tukaj našli pešadinci iz Bileće, inženirci iz Karlovca, vezisti iz Ljubljane, intendant i iz Sarajeva itd. Drugače pa je bilo med nami z osnovnim poklicem še največ pravnikov, ki že tako ali tako po naravi radi vrtajo v zvezi z zakonodajo. Tako smo sedaj, ko sva se tej družini pridružila tudi midva z Arsenom zadostili številu deset, kar je bil minimum za »pitomski privilegij«. Sprožili smo namreč zahtevo po lastni kuhinji in za stopnjo boljšo hrano.

Čez teden dni smo že dobili svojega kuharja in svojo kuhinjo, ki je bila istočasno tudi naša jedilnica. Naš novi kuhar se je na vse pretege trudil, da je dobil za nas boljše meso, boljšo zelenjavo,

sadje in sploh vse največ in najboljše. Tako so makaroni, rižota, solata kar plavali na masti in olju. Izboljšana hrana, da ne rečem "ala-kard" postrežba, se je kmalu začela kazati tudi na naši zunanosti. Po vrhu pa je bil naš kuhar Madžar, ti pa so znani kot dobri kuharji. Sotrpin »Debeli Jovo«, kot smo ga klicali, je končal intendantsko šolo v Sarajevu, drugače pa je bil pravnik iz Beograda, ki je za protiuslugo našemu kuharju priskrbel stalno prepustnico za izhod v mesto do pol noči, kar je za vojaka pomenilo kot nekaj neprecenljivega. Od tod tolikšna skrb našega kuharja.

Vse drugačne skrbi pa je imel moj in Arsenov šef, poročnik Musa, ki je bil v tem garnizonu komandir samohodnega divizjona, saj je v enoti dobršno število vojakov že štelo dneve, on pa še ni spravil »pod streho« zaključnega bojnega streljanja na pripadajočih samohodnih topovih. Zaradi kadrovskih težav se je s to zaključno vajo pri tej generaciji vojakov prav čakalo na naju z Arsenom, ko prideva iz Zadra. Tako nas je vse skupaj v tej enoti čakalo zadnja dva meseca obilo dela in skrbi.

Z poročnikom Muso, ki je bil Makedonec in je imel bujne črne brke, smo se dobro razumeli, zato smo si to nalogo resno zadali in si jo enakomerno razdelili. Kot tehnik sem prevzel pripravo dveh samohodnih vozil, Arsen pa je na teh samohodkah poskrbel za pripravo topov. Najprej je bilo potrebno zamenjati akumulatorje, da so se lahko preizkusili motorji. Od vseh dvanajstih smo komaj našli dve, s katerima smo upali na trideset kilometrov dolgo pot v področje Medaka pod Velebitom. Največ je bilo narobe, da ne rečem porazno stanje, na hladilnih sistemih. Verjetno je bil katero zimo tako hud mraz ali pa je bila v njih prerodka hladilna tekočina, tako da je led poškodoval vodne črpalke na več motorjih. Tudi zaganjači so bili na nekateri vozilih, kljub novim akumulatorjem, nemi ali pa se je iz njih le pokadilo. Poročniku Musi je bil ob tej priliki predan zajeten spisec teh pomanjkljivosti. Ali so bile tudi kdaj odpravljene?

Po mesecu dni garanja vseh v divizjonu, smo se končno pripravili za bojno streljanje. Na tridnevno pot so krenili poleg dveh samohodk še štirje tovornjaki za prevoz granat, za intendantsko službo ter za prevoz »izposojenih« vojakov za zavarovanje ogroženega območja. Tako je opisana kolona nekega avgustovskega jutra krenila skozi center mesta in se kmalu znašla na ozki prašni cesti, ki se je ob podnožju Velebita tesno vila z rečico Liko. Prvo samohodko je vozil komandir Musa sam, drugo, v kateri sem bil tudi sam, pa je vozil edini voznik za goseničarja, ki smo ga malo pred to vajo dobili v enoto. Arsen se je vozil na začetju kolone, da je občasno po radijski zvezi poročal o morebitnih zastojih in o stanju kolone. Čeprav je v samohodki strašansko ropotalo, tako da se s sosedom v vozilu nisi mogel pogovarjati brez interfona (notranje zveze), so se vojaki mirno poglobili po železnem podu in zadremali. Po kakih desetih kilometrih smo se naenkrat znašli v obcestnem jarku. Utrgala se nam je desna gosonica. Okvaro sem takoj po radiju javil Musi, ki se je s svojim vozilom vrnil nazaj. Še prej, kot pa sem si po videzu predstavljal, smo okvaro s skupnimi močmi popravili. Pravi prijem posadke pri tem delu je kazal, da se kaj takega tu v Gospiću ni zgodilo prvič. Pognali smo motorje in krenili naprej proti zastavljenemu cilju.

Malo pred mostom rečice, ki nas je ves čas spremljala, je Musa pred Medakom s svojim strojem skrenil s ceste proti strugi, mi pa smo mu sledili. Pod mostom smo se ustavili in skupno ocenili, da most nikakor ne vzdrži trideset ton teže. Musa, zanašajoč se na stare izkušnje, je menil, da voda na tem mestu ni globoka, in da jo je že pred leti prav na tem mestu zlahka pregazil. Še enkrat se je zazrl v vodno gladino, nekaj zamrmral skozi bujne črne brke ter ukazal mojemu vozniku, da se zapodi čezenj. Voznik, ki je bil Bosanec je nato sam s plahimi koraki splezal na razgreto železno gmoto in še sam enkrat zazrl v kakih dvanajst metrov široko rečico ter izginil skozi odprtino oklepa na svoj sedež. Vsi ostali smo plaho strmeli in bili v pripravljenosti. »Gas in dolge

luči«, je zavpil Stanko, ki je bil poleg mene tu edini Slovenec, kot, da bi Bosancu hotel dodati nekaj poguma ter se ozrl proti meni. Motor je zaropotal z vsemi petsto konjskimi močmi, nato pa so se gosenice zažrle v mehko obrežje. Vse je bilo še najbolj podobno prizoru iz filma, ko se krokodil iz brežine požene v mlakužo. Takoj ko se je zadek vozila za kak meter odmaknil od obrežja, se je pokazalo, da je v sredi globina večja, kot nam jo je uspelo izmeriti s palico. Čim je voda dosegla venec kupole, je motor že začel kašljati, ker mu je začela voda uhajati v uplinjač. Tudi vpitje Muse, voznik ni slišal prej, ko je zavladata tišina oziroma, ko je motor ugasnil. Ponovni poizkus zagona motorja ni bil uspešen.

Najbolj je seveda postalo vroče Musi, ko je tudi sam videl in slišal, kako skozi vse rež in luknje derejo curki skaljene vode v notranjost samohodke. Bliskovito smo sneli močno jekleno vrv iz samohodke na suhem ter se z njo najpogumnejši pognali do utopljenca. Musa se je medtem z drugim strojem približal v doseg. V manj kot pet minutah nam je le s skrajnimi močmi uspelo izveči utopljenca nazaj na suho obrežje.

Veliko olajšanje je bilo čutiti pri vseh, najbolj pa seveda pri Musi, ki je takoj pristavil, da nocoj še ne bomo streljali. Zdaj so bili curki blatne vode usmerjeni v obratno smer, v smer odcejanja. Očistiti in posušiti je bilo potrebno prav vse vitalne dele motorja, zlasti uplinjač in električni vžigalni sistem. Še sreča, da voda ni prišla v motorno olje in bencin. Po šestih urah temeljitega čiščenja, brisanja in sušenja, smo z vriski pospremili ponoven zagon motorja.

Bile so že rane ure naslednjega dne, ko smo se tudi mi samohodci končno zleknili v šotore s polnimi želodci. Za to ugodje so medtem ko smo mi sušili utopljenca, poskrbeli naši sposojeni intendanti in vojaki za zavarovanje terena, ker z njihovimi tovornjaki niso imeli težav preko mostu čez rečico Liko.

Ko se je začelo svitati, je Musa, ki verjetno to noč ni zatisnil oči organiziral, da smo z enim tovornjakom krenili proti obema

samohodkama, ki sta prenočili onstran vodne pregrade. Tokrat smo bili pri iskanju primernege prehoda previdnejši. Našli smo ga kak kilometer nižje. Tokrat voda ni segala niti do višine gosenice, tako da smo ob zajtrku bili končno enkrat vsi in z vso opremo v taborišču pod Velebitom.

Izgubljen dan je bilo potrebno nadomestiti, zlasti zaradi tega, da se ne bi v kasarni izvedelo za ta cirkus. Zaradi zamude je bilo potrebno ta dan izvesti obe streljanji, dnevo in nočno. Jaz sem bil pri tem zadolžen za zaščito terena, da se ne bi slučajno kdo od mimoidočih prav v času streljanja pojavil v bližini ciljev oziroma, da ne bi prišlo do večjega cirkusa in do kakšne žrtve. V ta namen sem dodeljene vojake razporedil na vsako »kozjo stezico«, sam pa sem se pomaknil na višjo in preglednejšo točko na pobočju Velebita.

Kdo bi si mislil, nisem imel težav z človeškimi dušami, temveč z drugačnimi vsiljivci - volkovi. Ti so me s tuljenjem in laježem vse bolj spravljali v strah. Prvič in upam zadnjič sem si pripravil orožje za uporabo zoper živo bitje. Z napeto pištolo sem bolj zaupljivo čakal trenutka, da bo že enkrat počila prva izstreljena granata. Olajšanje, da sem se z eksplozijo znebil bližajočih volkov, se mi je ob eksploziji prve granate sprevrglo v še večji strah, saj je ta priletela neverjetno blizu moje debele bukve, tako, da je ena od odsekanih vej padla na mene. Še tesneje sem se stisnil za njene korenine in čakal, kam bo padla druga. Na mojo srečo so naši topovski strelci napako takoj popravili, tako da je bil naslednji izstrelek poslan v pravo smer.

Drugače pa sem se kot vojak v Gospiću počutil kot gospod. Dobra hrana, stanovanje, nekaj malo plače in stalna prepustnica v mesto je vse, kar potrebuje vojak. Tudi dobro sporazumevanje med nami stažisti in lepimi ličankami je pripomoglo k splošnemu zadovoljstvu. Tako sem imel priložnost, da mojo skromno plesno znanje, ki ga od mature še nisem preizkusil v hotelu Lika ponovno uporabim.

ŠE POGLED IZ »ZADNJE STRANI«

TUDI ZAKLJUČEK BREZ DLAKE NA JEZIKU

Vsakič ko zvečer ležem, delam v glavi bilanco ali je šel dan v nič ali v zadoščenje. In če nisem ta dan storil kaj koristnega bodisi v fizičnem ali duševnem smislu, si za uteho rade volje prištejem tudi vsako vrstico, ki sem jo uspel ta dan zapisati.

Če ne bi počel ničesar, bi bilo dolgčas, pa ne samo to! Tako kot zakrni telo, če se ne giblje, tako zakrnijo možgani, če jih ne »gibljemo«, tako zakrni duhovnost, če je ne obnavljamo oziroma ne vzdržujemo. Ena od oblik gibanja možganov je obujanje spominov v obliki pisanja preživetih primerov, ki jih prav gotovo vsakdo ima. Jaz sem svoje, iz življenjskega obdobja borbe za lastni kos kruha, zapisal na predhodnih straneh. Ne vem, koliko let mi je še preostalo, ko sem to zapisal, zagotovo pa vem, da mi preostanka več od tretjine ne more biti.

Mladostno etapo življenja so mi krojili trije režimi. Vsakega sem se v tem pisanju dotaknil toliko, koliko je kateri glede na trajanje in moje dojetje pustil sledov v duhovnem smislu. Po naključnem ulovu je nanoslo tako, da se mi je časovno in

zrelostno čas ujel prav v največjem forsiranju samo ene resnice, prvega stadija komunizma. Zato je razumljivo, da je na teh straneh največ zapisanega prav o tem obdobju moje, več ali manj trnove poti do kosa lastnega kruha.

V tem okolju sem si zaslužil prvi kos kruha

Zgodovina ne nakazuje, da je kapitalizem pogoj politične svobode, oziroma kot se je to pri nas na splošno trdilo, da je to komunizem. Nihče, ki lačen kupuje kruh, ne vpraša ali je to pšenico, iz katere je kruh narejen pridelal komunist, kapitalist, črnc ali belec. Prav to, da nas je v tako hvaljenem obdobju socializma dejansko hranil in držal pri življenju naš največji ideološki sovražnik, kapitalizem, je absurd, ki kaže na prisilo samo ene resnice, ki smo jo imeli preteklih petdeset let. Socializem, kot vsi totalni režimi so dobrotniki in varuhi le za tiste, ki se znajo »obrniti po vetru«. Za te vetraše ni toliko pomembno, da delajo koristno delo, pomembno je le, da delajo družbeno koristno delo.

Če sedaj na vse kar je zapisano pogledam še iz zadnje strani, torej pogled na realno sliko komunizma bom komuniste razdelil na:

■ tiste, ki so bili resnično zaverovani in bili pošteni in ki mogoče še verujejo v to družbeno ureditev, da bomo res vsi enaki in tako shajali brez plač, brez denarja, brez sodnikov in tožnikov ... Teh poštenih pa je bilo premalo, da bi lahko usmerili celotni tok v to teoretično smer. Po nekih ocenah jih je v Sloveniji bilo in jih je še kakih deset,

■ tiste manj zaverovane v to idejo, ki še niso zavrgli vsega v to smer že doseženega, ampak jih je le sram, da so gospodarsko zaostajali za kapitalizmom, da jih je ta venomer hranil in končno, da so z njim izgubili bitko, kar je menda tudi vzrok, da so se preimenovali,

■ tiste, kamor sodi glavnina, ki so blefirali in so zaprosili za rdečo knjižico samo zato, da so lagodno živeli, malo delali ter venomer iskali privilegije. To so bili komolčarji, vetraši in še bi se našla kakšna beseda. Zaradi teh je komunizem propadel.

Med avantgardo - prvobojnike, so se sprejemali le tisti, ki so znali iz »trobente izvabiti zadovoljiv ton«. Enkrateno poizkus v službi in nekaj poizkusih v zvezi z rezervnim oficirstvom, me ni uspelo premamiti v to »podjetje«, pa čeprav bi postal moj kos kruha bolj bel. Prav zato lahko rečem, da sem vse, kar sem v tem obdobju dosegel (mislim tudi na mojo drugo tretjino, ki je v knjigi nisem obravnaval), sem si prislužil zgolj z delom in nič s pomočjo komolcev in rdeče knjižice. Edini privilegij, če sploh je privilegij, je bil ta, da sem lahko ob delu naredil še višjo šolo.

Dokler je evforija po zmagoviti vojni nad nacifašizmom in vzporedno izpeljane socialistične revolucije še trajala, dokler se je še verjelo v socializem, saj se za kaj drugega in kaj krutega v tej zvezi ni smelo vedeti, je za »slepilno moralo« zadostovala le propaganda. Ko pa so ljudje začeli gledati na lastne oči, ter spoznali kam to vodi, in ko je družbena rast, ki se je začela šteti iz nič in je zaradi tega po vojni nekaj časa močno rasla ter nato vsako leto padala, je postalo jasno, da bo prišlo do konca tega sistema.

Krivulja je postajala vse strmejša. Še zlasti je to postalo vidno po Titovi smrti, prve dni maja leta 1988.

Pokojnino sem dočakal v samostojni demokratični državi Sloveniji. Ta mi je tudi omogočila, da sem to delo lahko napisal brez dlake na jeziku, kar pa za moje prejšnje režime, ko so mi vladali Karađorđević, Hitler in Tito, ni bilo mogoče.

KAZALO**Stran**

01	ZAZNAVEK PRVEGA SPOMINA	9
01	Kdaj začnemo živeti	9
02	Vsak ima svoje ognjišče	11
03	Spomin prvega spomina	14
02	V SPOMIN ATEKU, MAMI IN VASI	17
01	Atek kot vojak	17
02	Atek »ves mešter«	20
03	Družina in vas	23
03	NOVI REŽIM	27
01	Vse je bilo drugače	27
02	V šolo pod Hitlerjem	28
03	Okupacija po bliže	31
04	Gospod Golaš nas reši straha	34
05	»Zaposlenost pa taka«	35
06	Ko se je zmračilo	37
07	Ognjeni krst	40
08	»Oblast je postala varčna«	42
09	Letala, letala...	44
10	Prevoz min odpade	45
11	Atek že spet dezertar	47
12	Skrivanje »Zakladov«	49

04	VOJNA V ŽIVO	51
01	Na Cvetno soboto	51
02	Prva noč v našem bunkerju	54
03	»Oče naš in zdrava Marija« na vsak zadetek	56
04	Topniška izvidnica na podstrešju	59
05	V zadnji noči tudi mi v plamenih	61
06	Kako smo se imeli v begunstvu	64
05	OBNOVA POŽGANEGA DOMA	67
01	Najprej je bilo potrebno pospraviti	67
02	Obnova požganih ruševin	69
06	SPET SEM ŠOLAR	71
01	Najprej pod hruško	71
02	Ponovno v drugi razred	73
03	»Mestjan«	76
07	KAKO SMO PREŽIVELI SOCIALIZEM	80
01	»Tito mora zmagati«	80
02	Kako smo postali sovražniki ljudstva	82
03	»KOZE«, kotli in še kaj?	85
04	Ideolog preklet - ideologija ostala	89
05	Srečanje s križarji	95
06	Koloradski hrošč in »GULAG« prvič	98
07	Sreča v nesreči in »GULAG« drugič	103
08	Nova Kardeljeva ideja in »Gulag« tretjič	105
09	Obnova porušene cerkve Sv. Bolfenka	109
10	Dobili smo elektriko	114

08	OD DOMA	119
01	Kam sedaj	119
02	Na Vidovdanski 9	124
03	Sporna juha - »Štrajk«	128
04	Falsifikat	130
05	Diktator	132
06	»Trst je naš«	134
07	Ekskurzija	137
08	Slovo šoli	142
09	PRI KRUHU	150
01	Začasna zaposlitev	150
02	Zdaj pa moja pot v JNA	154
03	»Dogodivščine pitomca«	157
04	Samohodni kurs	162
05	V Gospiču je bilo prijetneje	164
10	ŠE POGLED IZ ZADNJE STRANI	169
01	Tudi zaključek brez dlake na jeziku	169

Dodatni viri:

- Srila Prabhupada
- Albert Speer
- Marko Simić
- Zdenko Zavadlav
- Revija
- Revija
- The Times
- Osebni dokumenti izdani na KLO
- Življenje izvira iz življenja
- Spomini
- Soška fronta
- Križarji - Matjaževa vojska
- Profil
- Obramba
- Atlas evropske zgodovine
- Kog in OLO Ljutomer

Tisk in prelom:
TISKARNA GREŠOVNIK, d.o.o., SLOVENJ GRADEC

